

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ПЕДАГОГІЧНА ІННОВАТИКА: СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

№ 6

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Голова редакційної ради:

Палінчак Микола Михайлович, доктор політичних наук, професор, голова Закарпатського відділення Центру українсько-європейського наукового співробітництва.

Головний редактор:

Стеблюк Світлана Василівна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри фізичної терапії, реабілітації, спеціальної та інклюзивної освіти, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Редакційна колегія:

Бондарчук Наталія Яківна, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, доцент кафедри фізичного виховання, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Ганссен Наталія, кандидат наук, професор з питань освіти для осіб з особливими потребами, Університет Норд, Бодо, Норвегія;

Гузак Олександра Юрїївна, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри фізичної терапії, реабілітації, спеціальної та інклюзивної освіти, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Маріюнда Іван Іванович, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фізичного виховання, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Попадич Олена Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Сивохоп Едуард Миколайович, кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету здоров'я та фізичного виховання, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Сідун Лариса Юрїївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Стойка Олеся Ярославівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Товт Валерій Адальбертович, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Утьосова Олена Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної терапії, реабілітації, спеціальної та інклюзивної освіти, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Фізені Октавія Йосипівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту, Мукачівський державний університет

Хома Ольга Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти, Мукачівський державний університет;

Хома Тетяна Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Чекан Оксана Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та спеціальної освіти, Мукачівський державний університет.

Яцина Олена Федорівна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри наук про здоров'я, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Науковий журнал «Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи» заснований ДВНЗ «Ужгородський національний університет» у 2023 році. Періодичність: 4 рази на рік.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», протокол № 13 від 26 грудня 2024 р.

Зареєстровано у сфері друкованих медіа (Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення No 2178 від 27.06.2024 року).

Мови розповсюдження: українська, англійська, німецька, польська, іспанська, французька, словацька, угорська.

Офіційний сайт видання: <http://journals.uzhnu.uz.ua/index.php/ped>

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

ОСВІТА ТА ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Кашалаба В. А. ІНТЕГРАЦІЯ КРЕАТИВНОСТІ ТА ІННОВАЦІЙ У НАВЧАЛЬНІ ПЛАНИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ІТ-СПЕЦІАЛІСТІВ.....	5
Кімакович В. М., Невмержицька О. В. СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ.....	11
Резнікова К. В. ШКІЛЬНА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА: ХАРАКТЕРИСТИКА БАЗОВИХ ПОНЯТЬ.....	16
Стеблюк С. В. ЛЕКЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СУЧАСНИЙ ВИМІР.....	22
Трускавецька І. Я. КРИТЕРІАЛЬНО-РІВНЕВА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИМОГ.....	26

РОЗДІЛ 2

СПЕЦІАЛЬНА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

Кляп М. І. ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОРЕКЦІЇ РОЗВИТКУ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ.....	34
Хома О. М. РОЗВИТОК УСНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КЛАСАХ З ІНКЛЮЗИВНИМ НАВЧАННЯМ.....	40

РОЗДІЛ 3

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

Білик В. М., Ялліна В. Л. ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ СТУДЕНТІВ.....	44
Боярчук С. І. ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ.....	50

РОЗДІЛ 4

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Бондарчук Н. Я., Кобаль О. Ю. САМОСТІЙНІ ЗАНЯТТЯ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ.....	57
Дичко Д. В., Чернозуб А. А., Сивохоп Е. М., Дичко В. В. РІВЕНЬ АДАПТАЦІЙНОГО НАПРУЖЕННЯ ОРГАНІЗМУ СПОРТСМЕНІВ – ФУТЗАЛІСТІВ ПІД ВПЛИВОМ ФІЗИЧНОГО НАВАНТАЖЕННЯ.....	62
Півень О. П., Горбенко М. І., Гордієнко О. І. ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ГІМНАСТИКИ НА ЗАНЯТТЯХ З ПЛАВАННЯ З ДІТЬМИ 9–11 РОКІВ.....	66
Шило О. М., Виноградський Б. А. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЦІЛІСНОГО ПОСТРІЛУ У СТРЕЛЕЦЬКОМУ ХОРТИНГУ.....	72

CONTENTS

SECTION 1

EDUCATION AND PEDAGOGICAL SCIENCES

Kashalaba V. A.

INTEGRATION OF CREATIVITY AND INNOVATION INTO CURRICULUMS
FOR TRAINING IT-SPECIALISTS.....5

Kimakovych V. M., Nevmerzhytska O. V.

ESSENCE OF THE INNOVATIVE POTENTIAL OF A MODERN TEACHER.....11

Reznikova K. V.

SCHOOL LITERARY EDUCATION: CHARACTERISTICS OF BASIC CONCEPTS.....16

Stebliuk S. V.

LECTURE AS A TYPE OF EDUCATIONAL ACTIVITIES IN A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION:
MODERN DIMENSION.....22

Truskavetska I. Ya.

CRITERIA-LEVEL STRUCTURE OF PROFESSIONAL READINESS OF FUTURE TEACHERS
IN THE NATURAL SCIENCES EDUCATIONAL FIELD IN THE CONTEXT OF MODERN REQUIREMENTS...26

SECTION 2

SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION

Kliap M. I.

THE ASPECTS OF DEVELOPMENT CORRECTION FOR STUDENTS
WITH INTELLECTUAL DISABILITY DURING HANDICRAFT LESSONS 34

Khoma O. M.

ORAL SPEECH DEVELOPMENT OF YOUNG SCHOOL STUDENTS
IN CLASSROOMS WITH INCLUSIVE LEARNING.....40

SECTION 3

THEORY AND TEACHING METHODS

Bilyk V. M., Yallina V. L.

USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN ORGANIZING STUDENTS' LEISURE.....44

Boiarchuk S. I.

USE OF INNOVATION IN THE PROFESSIONAL AND SPEECH ACTIVITIES
OF FUTURE TEACHERS.....50

SECTION 4

THEORY AND PRACTICE OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS

Bondarchuk N. Ya., Kobal O. Yu.

INDEPENDENT PHYSICAL TRAINING IN THE SYSTEM OF STUDENTS' PHYSICAL EDUCATION:
THEORETICAL, METHODOLOGICAL AND ORGANIZATIONAL ISSUES.....57

Dychko D. V., Chernozub A. A., Syvokhop E. M., Dychko V. V.

THE LEVEL OF ADAPTATIVE TENSION OF THE BODY OF SPORTSMEN – INDOOR PLAYERS
UNDER THE INFLUENCE OF PHYSICAL LOAD.....62

Piven O. P., Horbenko M. I., Hordiienko O. I.

APPLICATION OF ELEMENTS OF GYMNASTICS IN SWIMMING LESSONS
WITH CHILDREN 9–11 YEARS OLD.....66

Shylo O. M., Vynohradskyi B. A.

FEATURES OF PERFORMING ELEMENTS OF A COMPLETE SHOT IN SHOOTING HORTING.....72

РОЗДІЛ 1

ОСВІТА ТА ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 37.091.12:004.92

DOI 10.32782/ped-uzhnu/2024-6-1

Кашалаба Володимир Андрійович,

ORCID ID: 0009-0000-4059-4286

аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти

Національний університет «Львівська політехніка»

ІНТЕГРАЦІЯ КРЕАТИВНОСТІ ТА ІННОВАЦІЙ У НАВЧАЛЬНІ ПЛАНИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ІТ-СПЕЦІАЛІСТІВ

INTEGRATION OF CREATIVITY AND INNOVATION INTO CURRICULUMS FOR TRAINING IT-SPECIALISTS

Стаття досліджує інтеграцію креативності та інновацій у навчальні програми для підготовки ІТ-спеціалістів, підкреслюючи їхнє важливе значення у освітньому процесі. Завдяки постійному розвитку інформаційних технологій, вимоги до освіти в галузі ІТ суттєво впливають на структуру та зміст освітніх програм. Ефективна інтеграція креативних та інноваційних підходів безпосередньо пов'язана з підвищенням здатностей студентів до критичного аналізу, моделювання та розвитку компетенцій, які є життєво важливими для сучасних ІТ-професій.

Автор наголошує на необхідності включення передових педагогічних методів, які сприяють розвитку креативного мислення та інновацій у рамках академічних програм. Швидка цифровізація освіти та постійне оновлення технологій ставлять перед освітянами виклик готувати професіоналів, здатних швидко навчатися та адаптуватися в динамічному цифровому середовищі.

Запропоновані методики включають проектне навчання, роботу з кейсами та участь у групових обговореннях, які не лише допомагають студентам зрозуміти складні ІТ-процеси, але й розвивають важливі комунікативні навички та готують їх до майбутньої професійної діяльності.

Значення креативності та здатності до ефективного вирішення проблем у професійному зростанні не може бути недооцінене. У висновку підкреслюється, що комплексний розвиток цих навичок має ключове значення для формування ефективних ІТ-фахівців, здатних працювати в швидкозмінному технологічному світі. Освітній підхід, що поєднує теорію з практикою, виявляється вирішальним у підготовці студентів до успішної кар'єри в галузі комп'ютерних наук. Особливий акцент робиться на залученні студентів до реальних проектів, що не тільки підвищує їх мотивацію, але й забезпечує глибше розуміння практичного застосування навчених навичок. Завершальна частина статті наголошує на необхідності продовження досліджень у цій сфері, оскільки швидкі технологічні зміни вимагають адаптації освітніх методів та підготовки майбутніх фахівців, здатних ефективно вирішувати сучасні та майбутні виклики в галузі ІТ. Важливим є створення таких навчальних програм, які будуть регулярно оновлюватися відповідно до останніх технологічних досягнень та ринкових потреб, а також навчання студентів вмінню швидко навчатися та інноваційно мислити.

Такий підхід у освіті дозволить підготувати кваліфікованих фахівців, здатних до креативного мислення та розв'язання складних проблем, які можуть виникати в сучасному динамічному та непередбачуваному світі комп'ютерних технологій.

Ключові слова: логічне мислення, формальні мови, алгоритмічні навички, комп'ютерні науки, професійна підготовка, цифрові технології, вища освіта.

The article explores the integration of creativity and innovation into educational curricula for the training of IT specialists, emphasizing their crucial importance in the educational process. Due to the constant development of information technology, the requirements for IT education significantly affect the structure and content of educational programs. Effective integration of creative and innovative approaches is directly linked to enhancing students' abilities for critical analysis, modeling, and competency development, which are vital for modern IT professions.

The author emphasizes the need to include advanced pedagogical methods that foster the development of creative thinking and innovation within academic programs. Rapid digitization of education and ongoing technological updates pose a challenge for educators to prepare professionals capable of quickly learning and adapting in a dynamic digital environment.

The proposed methods include project-based learning, case studies, and participation in group discussions, which not only help students understand complex IT processes but also develop essential communication skills and prepare them for future professional activities.

The importance of creativity and the ability to effectively solve problems in professional growth cannot be underestimated. The conclusion underscores that comprehensive development of these skills is crucial for forming effective IT professionals capable of working in a rapidly changing technological world. The educational approach that combines theory with practice proves decisive in preparing students for successful careers in the field of computer sciences. Special emphasis is placed on engaging students in real projects, which not only enhances their motivation but also provides a deeper understanding of the practical application of learned skills. The final part of the article emphasizes the need for continued research in this field, as rapid technological changes require the adaptation of educational methods and the preparation of future professionals capable of effectively addressing both current and future challenges in the IT field. It is essential to create educational programs that are regularly updated according to the latest technological advancements and market needs, and to teach students the ability to learn quickly and think innovatively.

This approach in education will enable the preparation of qualified professionals capable of creative thinking and solving complex problems that may arise in the modern dynamic and unpredictable world of computer technology.

Key words: creativity, innovation, educational plans, IT specialists, educational technologies, professional training, dynamic technological development.

Постановка питання в загальному вигляді.

Розвиток інформаційних технологій змінює традиційне розуміння освіти в сфері ІТ. Сучасний світ вимагає від ІТ-фахівців не тільки глибоких технічних знань, але й високого рівня креативності та інноваційного мислення, що зумовлює постійне оновлення навчальних планів. Враховуючи швидкість змін у технологіях та їх вплив на всі аспекти суспільного життя, особливо актуальним стає впровадження методів, що сприяють розвитку креативних і аналітичних здібностей серед майбутніх ІТ-спеціалістів.

В контексті навчання це вимагає інтеграції нових педагогічних підходів і технологій, що можуть підготувати студентів до вирішення комплексних проблем у динамічному і непередбачуваному технологічному середовищі. Освіта має забезпечити не тільки знання, а й уміння швидко адаптуватися до нових вимог і реалій ринку, розвиваючи вміння мислити нестандартно та інноваційно.

Акцентується увага на важливості реальних проєктів у навчальному процесі, що дозволяє студентам не лише застосовувати здобуті знання, але й розробляти власні рішення на основі актуальних технологічних трендів. Такий підхід вимагає оновлення та адаптації освітніх програм, а також постійного дослідження нових методик і педагогічних інструментів, що відповідали б інноваційному розвитку ІТ-галузі.

Мета дослідження. Основною метою дослідження є теоретичне і методологічне обґрунтування інтеграції креативності та інновацій у навчальні плани для підготовки ІТ-спеціалістів. Дослідження зосереджено на виявленні ефективних педагогічних підходів, що сприяють розвитку креативного мислення та інноваційних навичок

у студентів. Особлива увага приділяється аналізу впливу цих підходів на якість навчального процесу та професійну підготовку майбутніх ІТ-фахівців у контексті швидких технологічних змін та зростаючих вимог сучасного цифрового середовища.

Аналіз наукових досліджень. В останні роки значна увага вчених та дослідників звертається на інтеграцію креативності та інновацій у навчальні плани, особливо у галузі підготовки ІТ-спеціалістів. Зросла потреба у впровадженні креативних методик в освітній процес є відгуком на швидкі зміни в інформаційних технологіях та на зростаючі вимоги ринку праці. Видатні дослідження, які вивчають креативність у контексті ІТ, показують, що інноваційні підходи значно підвищують якість технічної освіти та готовність студентів до ринкових викликів [1].

Основна частина сучасних досліджень фокусується на розробці та впровадженні модулів креативного мислення і інноваційного дизайну в освітні програми. Ініціативи такі як проєктне навчання, стимулювання стартап-культури серед студентів, та використання ігрових технологій в освіті є прикладами успішної інтеграції креативних практик. Однак, незважаючи на значні теоретичні дослідження, практичне впровадження цих інновацій часто зустрічає бар'єри у вигляді застарілих навчальних планів та консервативного підходу до освіти.

Наукові роботи також акцентують на важливості інтердисциплінарного підходу, де інноваційні і креативні методики є частиною більш широкого навчального процесу, що включає технологічні, економічні, і соціальні аспекти. Автори як Джонатан Ів та Джеймс Дайсон, своїми роботами підкреслюють важливість гнучкості мислення для

інновацій та необхідність швидкого адаптування до нових технологій.

Завершальна частина аналізу досліджень вказує на потребу подальшого розвитку та вдосконалення методик навчання, що дозволять студентам ефективно використовувати креативність і інновації в своїй майбутній професійній діяльності. Наголошується на важливості постійного оновлення навчальних програм та адаптації їх до сучасних реалій технологічного розвитку. Це відкриває перспективи для збільшення якості освіти та забезпечення випускників необхідними навичками для ефективної роботи у складних і швидкозмінних умовах сучасного технологічного ринку. Такий підхід не лише сприяє підготовці кваліфікованих кадрів, але й підвищує конкурентоспроможність освітніх закладів на національному та міжнародному рівнях.

Актуальність цих досліджень підтверджується великою кількістю експериментальних програм, які впроваджуються у провідних університетах світу, демонструючи практичну реалізацію теоретичних концепцій. Однак потрібно врахувати, що успіх такої інтеграції залежить від здатності адаптації навчального середовища до інновацій та готовності педагогів до розробки та впровадження нових навчальних матеріалів.

Результати досліджень у цій області мають велике значення для формування майбутньої політики в освіті, спрямованої на розвиток креативних та інноваційних навичок серед студентів ІТ-спеціальностей. Подальші дослідження та аналіз будуть спрямовані на пошук оптимальних методів викладання, що зможуть інтегрувати новітні технологічні досягнення та інноваційні підходи в освітній процес, забезпечуючи підготовку висококваліфікованих кадрів, здатних вирішувати складні задачі в нових умовах ринку праці.

Мета статті – дослідити і обґрунтувати роль креативності та інновацій у навчальних планах для підготовки ІТ-спеціалістів. Основний акцент зроблено на вивченні та інтеграції цих аспектів у професійну підготовку, щоби забезпечити студентам навички, необхідні для ефективної роботи у динамічному та швидкозмінному технологічному середовищі. Особлива увага приділяється методам дослідження, які охоплюють як теоретичний огляд так і емпіричні дослідження, спрямовані на розробку педагогічних стратегій, що інтегрують інновації і креативні підходи в освітній процес. Практичне значення дослідження виявляється у формуванні методик, які не тільки підвищують творчий потенціал студентів, але й сприяють їх

готовності до майбутніх професійних викликів. Висновки дослідження наголошують на необхідності подальшого розвитку і удосконалення освітніх програм, з метою розширення можливостей застосування інноваційних та креативних підходів у різних сферах ІТ-галузі [2].

Основна частина дослідження. Інтеграція креативності та інновацій у навчальні програми є ключовою для підготовки ІТ-спеціалістів, оскільки сучасний ринок праці вимагає не тільки технічних знань, а й здатності до новаторського мислення та рішення складних проблем. Ця потреба стимулює актуалізацію освітніх програм, які б спроможні адаптувати студентів до швидкозмінних технологій і професійного середовища.

Наукові дослідження показують, що креативність та інновації можуть значно покращити процес навчання та результати в ІТ-освіті, сприяючи глибшому засвоєнню знань і умінь. Ефективне втілення цих якостей у навчальний процес вимагає від освітніх інституцій застосування передових педагогічних стратегій і технологій.

Пропоновані методики інтеграції креативності та інновацій включають:

1. Проектно-орієнтоване навчання, яке стимулює студентів до застосування теоретичних знань у практичних задачах, підвищуючи їх мотивацію та віддачу від навчального процесу.
2. Інтерактивні технології, такі як віртуальні лабораторії та симуляції, які дозволяють студентам експериментувати та тестувати свої ідеї у контрольованому, але реалістичному середовищі.
3. Гейміфікація, що включає елементи ігрового процесу в освітню діяльність, що допомагає поліпшити залучення та збереження уваги студентів [3].

Результати експериментального впровадження цих методик в освітній процес показали їх ефективність у підвищенні рівня засвоєння студентами складних концепцій та здатності до інноваційного мислення. Особливо позитивні результати було отримано в сфері розвитку критичного мислення та рішення нестандартних задач, що є фундаментальними для успіху в ІТ-індустрії.

Перспективи подальших досліджень включають розробку нових методик навчання, що базуються на інтеграції креативності та інновацій в освітній процес, а також адаптацію існуючих курсів до потреб сучасного цифрового ринку. Важливим є також зосередження уваги на збалансуванні технічних та м'яких навичок, що дозволяє студентам не тільки розробляти нові технологічні рішення, але й ефективно спілкуватися та працювати в команді.

Інший важливий аспект дослідження стосується розвитку особистісних якостей студентів, які забезпечують їхню адаптацію до швидко змінних умов праці. Рефлексія, самооцінка та здатність до навчання вважаються ключовими компетенціями, які можуть бути розвинуті через спеціально розроблені навчальні модулі та програми.

Також, розглядається потенціал міждисциплінарного підходу, який інтегрує ІТ-освіту з іншими галузями знань, такими як менеджмент, етика, і право, що дозволяє студентам краще розуміти соціальний контекст використання технологій та їхній вплив на суспільство.

Науковий внесок статті полягає в розробці комплексної методики, що включає як традиційні, так і інноваційні підходи до навчання, що значно підвищує якість освіти та готовність випускників до вирішення реальних технологічних завдань. Значний акцент робиться на практичне застосування здобутих знань через участь студентів у реальних проектах та стажуваннях, що не лише сприяє кращому засвоєнню матеріалу, але й підвищує їх професійні шанси.

Завершальна частина статті висвітлює необхідність продовження досліджень у цій сфері, адже постійний розвиток інформаційних технологій та динаміка ринку праці вимагають від освітніх програм невинного оновлення та адаптації. Рекомендується розвивати нові навчальні матеріали та методики, які б відповідали актуальним потребам та викликам, ставлячи перед викладачами та учнями завдання формування не лише технічних, а й стратегічних навичок, здатних вплив новачій в освітній процес, а також адаптацію існуючих курсів до потреб сучасного цифрового ринку. Важливим є також зосередження уваги на збалансуванні технічних та м'яких навичок, що дозволяє студентам не тільки розробляти нові технологічні рішення, але й ефективно спілкуватися та працювати в команді [4].

Інший важливий аспект дослідження стосується розвитку особистісних якостей студентів, які забезпечують їхню адаптацію до швидко змінних умов праці. Рефлексія, самооцінка та здатність до навчання вважаються ключовими компетенціями, які можуть бути розвинуті через спеціально розроблені навчальні модулі та програми.

Також, розглядається потенціал міждисциплінарного підходу, який інтегрує ІТ-освіту з іншими галузями знань, такими як менеджмент, етика, і право, що дозволяє студентам краще розуміти соціальний контекст використання технологій та їхній вплив на суспільство.

Науковий внесок статті полягає в розробці комплексної методики, що включає як традиційні, так і інноваційні підходи до навчання, що значно підвищує якість освіти та готовність випускників до вирішення реальних технологічних завдань. Значний акцент робиться на практичне застосування здобутих знань через участь студентів у реальних проектах та стажуваннях, що не лише сприяє кращому засвоєнню матеріалу, але й підвищує їх професійні шанси.

Завершальна частина статті висвітлює необхідність продовження досліджень у цій сфері, адже постійний розвиток інформаційних технологій та динаміка ринку праці вимагають від освітніх програм невинного оновлення та адаптації. Рекомендується розвивати нові навчальні матеріали та методики, які б відповідали актуальним потребам та викликам, ставлячи перед викладачами та учнями завдання формування не лише технічних, а й стратегічних навичок, здатних вплив ітньої бази, залучення сучасних технологій і підготовка до вирішення міждисциплінарних завдань може значно підвищити якість ІТ-освіти та забезпечити випускникам необхідні навички для успішної кар'єри в цифрову епоху. Це сприятиме розвитку інноваційного потенціалу в країні та покращенню конкурентоздатності на міжнародному рівні [5].

Продовження досліджень у цьому напрямі необхідне для визначення оптимальних стратегій інтеграції теоретичних знань та практичних навичок. Це також включає оцінку впливу навчальних інновацій на професійний розвиток студентів та їхню адаптацію до змін у технологіях та вимогах ринку праці.

Ключовим аспектом є також створення мотиваційної системи для студентів, що спонукатиме їх до постійного самовдосконалення та інноваційної діяльності. Це може включати гранти, стипендії та інші форми винагороди за участь в наукових проектах та технологічних стартапах.

Додатково, необхідно підкреслити важливість міжнародної співпраці в освіті та науці. Встановлення партнерств з зарубіжними університетами і дослідницькими центрами може забезпечити обмін досвідом, знаннями та інноваційними практиками, що, у свою чергу, підсилить якість освітніх програм і розширить дослідницькі можливості.

Враховуючи зазначені аспекти, рекомендується вдосконалення навчальних курсів, що стосуються не тільки комп'ютерних наук, але й прикладних дисциплін. Розвиток крос-дисциплінарних програм дозволить студентам краще розуміти комплексність сучасних технологічних і соціальних

процесів, а також забезпечити їх здатність ефективно реагувати на професійні виклики [6].

Таким чином, інтеграція логічного мислення та формальних мов у освітній процес відкриває нові перспективи для підготовки кваліфікованих ІТ-спеціалістів, здатних до інноваційного мислення та розв'язання складних задач сучасності. Оновлення навчальних курсів, інтеграція передових технологічних рішень та методів навчання, а також акцент на практичне застосування знань стануть вирішальними для успішної адаптації студентів до швидко змінюваних умов роботи.

Виклики, які постають перед сучасною освітою у галузі комп'ютерних наук, вимагають не тільки викладання технічних дисциплін, але й формування вмінь критичного мислення, творчого підходу до вирішення проблем та здатності до міждисциплінарної колаборації. Це включає в себе постійне оновлення програм, методів викладання та оцінювання студентських здібностей, щоб вони відповідали актуальним вимогам роботодавців і ринку.

Розвиток м'яких навичок, таких як комунікація, командна робота, адаптивність та управління проектами, також є критичним аспектом підготовки фахівців. Це сприяє збільшенню їхньої конкурентоспроможності та готовності до швидкої адаптації у професійному середовищі, яке непередбачувано змінюється.

У зв'язку з високими вимогами до сучасного ІТ-спеціаліста, освітні інституції повинні зосередити увагу на інтеграції реальних проектів від компаній та індустрії в навчальний процес. Така практика дозволяє студентам вирішувати актуальні проблеми і забезпечує їх розумінням реальних умов роботи [7].

Також необхідно звернути увагу на створення еластичних і адаптивних навчальних платформ, які б могли швидко реагувати на зміни в технологіях та вимоги ринку. Цифровізація освіти, включення онлайн-ресурсів та віртуальних лабораторій повинні стати нормою в навчальному процесі.

В підсумку, основна частина дослідження висвітлює необхідність постійного реформування освітніх програм у відповідь на швидкі технологічні зміни, підкреслює значення інтеграції креативності та інновацій у навчання, а також важливість професійного зростання студентів. Наукове співтовариство та освітні інституції повинні активно взаємодіяти для забезпечення актуалізації курсів, методів навчання, а також для адаптації студентів до нових викликів професійного світу [8].

Професійна підготовка студентів має бути узгоджена з поточними та майбутніми потребами

ринку, що вимагає від освітніх програм гнучкості та здатності швидко інтегрувати новітні технологічні досягнення. Виклики, пов'язані з цифровою трансформацією, зобов'язують освітні установи не тільки викладати нові технології, але й розвивати в студентів навички, необхідні для ефективної роботи в міждисциплінарних і мультикультурних командах.

Завершення основної частини статті переходить до заклику до подальших досліджень, які б дозволили більш детально вивчити вплив різних педагогічних методик на ефективність освіти в області комп'ютерних наук. Такі дослідження могли б включати аналіз використання доповненої реальності, віртуальних реальностей і гейміфікації для залучення студентів та покращення процесу навчання. Також, важливо вивчити вплив соціальних і культурних факторів на освітні стратегії в глобальному контексті [9].

Ці перспективи підкреслюють необхідність безперервного вдосконалення освітніх підходів і методик, що відповідають швидким змінам в технологіях та потребах ринку, а також готовності випускників до успішної кар'єри в динамічному професійному середовищі.

Висновки та пропозиції. Дослідження підкреслює значущість інтеграції креативності та інновацій у навчальні програми для підготовки ІТ-спеціалістів. Врахування цих елементів забезпечує студентам необхідні навички для адаптації до швидко змінних умов ринку і технологій. Рекомендується подальше включення інтерактивних і креативних методів навчання, таких як проектне навчання і робота з кейсами, що дозволяють студентам краще засвоїти матеріал і розвинути вміння критичного мислення.

Також пропонується залучення до навчального процесу реальних проектів з ІТ-сфери, які підвищують мотивацію студентів і надають їм можливість зіткнутися з реальними професійними викликами. Це сприятиме підготовці фахівців, які зможуть ефективно діяти в швидкозмінному цифровому середовищі.

На майбутнє, слід розглянути можливість розширення інтердисциплінарних програм, які інтегрують ІТ-навчання з іншими галузями знань, підвищуючи тим самим інноваційний потенціал і креативність студентів. Важливим є також створення навчальних програм, що постійно оновлюються згідно з новітніми технологічними досягненнями та потребами ринку, що дозволить випускникам залишатися конкурентоспроможними та відповідати високим професійним вимогам сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Биков В.Ю. Інноваційні технології навчання у підготовці фахівців з інформаційних технологій // Інформаційні технології та засоби навчання. – 2020. – №3. – С. 54–62.
2. Гуржій А.М. Креативність та інновації у підготовці ІТ-спеціалістів: методологічні підходи // Освітні технології і суспільство. – 2019. – Т. 22, № 1. – С. 33–45.
3. Дубовик О.І. Проектне навчання та гейміфікація в освітніх програмах для ІТ-спеціалістів: досвід та перспективи // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2021. – № 4. – С. 77–85.
4. Литвиненко М.М., Коваленко Н.С. Використання інформаційних технологій у навчальному процесі: сучасні методи та перспективи // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2018. – № 7. – С. 12–21.
5. Романюк П.О., Іванов О.В. Міждисциплінарні підходи у підготовці ІТ-фахівців: розвиток креативного мислення // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія: Психологія і педагогіка. – 2020. – № 10. – С. 43–51.
6. Савченко О.Л. Цифровізація освітніх процесів: інноваційні підходи та технології // Цифрові технології в освіті. – 2019. – Т. 4, № 2. – С. 89–97.
7. Шевченко І.В. Переваги та виклики впровадження креативного навчання в ІТ-освіті // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2021. – Вип. 3. – С. 56–64.
8. Smith, J., & Brown, R. Innovations in Teaching for IT Education: Creativity and Project-Based Learning // Journal of Educational Technology. – 2020. – Vol. 28, Issue 5. – pp. 214–223.
9. Johnson, K., & Lee, M. Digital Transformation in IT Education: The Role of Real-World Projects // International Journal of Computer Science Education. – 2021. – Vol. 19, No. 3. – pp. 45–57.

Кімакович Віталій Миколайович,

ORCID ID: 0009-0006-0647-0152

*аспірант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

Невмержицька Олена Василівна,

ORCID ID: 0000-0002-9911-9735

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

ESSENCE OF THE INNOVATIVE POTENTIAL OF A MODERN TEACHER

Статтю присвячено проблемі інноваційної педагогічної діяльності, котра сьогодні є необхідною складовою освітнього процесу. Виявлено, що для її реалізації вчителю необхідно оволодіти інноваційним потенціалом – спроможністю корегувати, оновлювати та підлаштовувати освітню практику до вимог соціуму та потреб учнів.

Мета дослідження: охарактеризувати компоненти інноваційного потенціалу вчителя та окреслити можливості його розвитку під час підготовки майбутніх фахівців у педагогічних закладах вищої освіти. У роботі використовувалися методи аналізу, синтезу, систематизації та узагальнення теоретичних знань, представлених у науковій психолого-педагогічній літературі.

З'ясовано, що інноваційна діяльність педагога має орієнтуватися на інтеграцію, диференціацію, індивідуалізацію, демократизацію освітнього процесу. Обґрунтовано, що для її реалізації вчителю варто усвідомити необхідність використання новацій, знати їхній зміст, спрямовувати зусилля на оволодіння потрібними вміннями та навичками та бути готовим до професії.

Визначено, що сутність інноваційного потенціалу сучасного вчителя характеризується сукупністю його ресурсів та здатностей по новому втілювати існуючі педагогічні підходи, апробувати технології, продукувати нові ідеї, змінюючи та покращуючи освітню практику задля досягнення якісних результатів. Зазначено, що його складовими є творчість, відкритість, інноваційність, освіченість та вихованість, потреба і бажання вдосконалюватися.

Наголошено на необхідності орієнтації підготовки майбутніх вчителів на формування і розвиток у них інтересу до освітньої діяльності; навичок та вмінь визначати «нові» актуальні освітні завдання, по новому раціонально організувати навчання й виховання; розширення уявлень про дієві освітні технології; поглиблення здатності корегувати освітній процес, враховуючи традиції та сучасні запити тощо.

Ключові слова: вчитель, інновації в освіті, інноваційність, інноваційна педагогічна діяльність, інноваційний потенціал вчителя, творчість вчителя, освітня діяльність, підготовка педагога.

This article is devoted to the problem of innovative pedagogical activity, which is a necessary component of the educational process today. It has been revealed that in order to implement it, a teacher needs to master innovative potential – the ability to adjust, update and adapt educational practice to the demands of society and the needs of students.

The research aims to characterize the components of a teacher's innovative potential and outline the possibilities for its development during the training of future specialists in higher education institutions. The study employed methods of analysis, synthesis, systematization, and generalization of theoretical knowledge presented in scientific psychological and pedagogical literature.

It has been established that a teacher's innovative activity should be oriented towards the integration, differentiation, individualization, and democratization of the educational process. It is substantiated that, to implement it, a teacher should realize the necessity of using innovations, know their content, direct efforts towards mastering the necessary skills, and be ready for the profession.

It has been determined that the essence of an innovative teacher's potential is characterized by a combination of their resources and abilities to implement existing pedagogical approaches in new ways, test new technologies, generate new ideas, and modify and improve educational practices to achieve quality results. It is noted that its components include creativity, openness, innovativeness, education, and upbringing, as well as the need and desire for self-improvement.

Emphasis is placed on the need to orient the training of future teachers towards the formation and development of their interest in educational activities; the skills and abilities to identify «new» and relevant educational tasks, to reorganize teaching and upbringing in a new and rational way; to broaden the understanding of effective educational technologies; to deepen the ability to adjust the educational process, taking into account traditions and modern demands, etc.

Key words: teacher, educational innovations, innovativeness, innovative pedagogical activity, teacher's innovative potential, teacher's creativity, educational activity, teacher training.

Постановка проблеми. Інноваційна діяльність педагогічного працівника – вимога часу, що викликана закономірною модернізацією освітньої галузі завдяки зміні філософії буття у напрямі гуманізму та людиноцентризму; надшвидкому удосконаленню інформаційних технологій у всіх сферах життя; особистісній орієнтації педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу; потребі втілення завдань Нової української школи та ін. Саме з активністю вчителя асоціюються інновації в освіті, адже він ініціює зміни задля забезпечення ефективності навчання учнів, працює творчо, оновлює форми, методи та прийоми власної роботи, котра не обов'язково невідома досі (незнана), а навпаки – актуальна і продуктивна. Йдеться про його професійну спроможність та чутливість до потреб вихованців, здатність організувати та корегувати освітню діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний педагог реалізовує інноваційну діяльність постійно, використовує освітні методики та технології, спрямовані на покращення якості освіти. Тому має опанувати нові способи навчання та виховання, осмислювати практичний педагогічний досвід, орієнтуватися на вдосконалення освітнього процесу (І. Дичківська [1], О. Дубасенюк, Л. Костіна, В. Моляко, О. Огієнко [2], О. Сисоєва, О. Славінська [8], В. Химинець [9], О. Чумак, Р. Швай, А. Шерудило [10] та ін.).

Інноваційність є однією з ключових компетентностей людини, яка дає їй змогу аналізувати факти, генерувати ідеї, діяти, співпрацювати, долати перешкоди, адаптуватися до нових вимог, впроваджувати зміни. Її розвиток починається на етапі навчання в школі, коли вчитель застосовує дієві шляхи та методи досягнення освітніх результатів, імпровізує, експериментує, досліджує, творить, надихає учнів. Потім удосконалюється при здобутті вищої освіти і стає засобом самореалізації у житті. Зрозуміло, що сформуванню такої здатності може вчитель, котрий сам володіє нею. Тому в сучасних умовах реформи школи йому надається свобода дій у виборі навчальних матеріалів та освітніх засобів. А Концепція Нової української школи пропонує нові ролі для вчителя: тьютор, фасилітатор, новатор, коуч, ментор [3].

І. Дичківська вирізняє поняття «інноваційний потенціал педагога» як комплекс його соціокультурних і творчих властивостей, що проявляється у готовності вдосконалювати професійну діяльність завдяки наявності внутрішніх особистісних засобів [1, с. 248]. Мається на увазі здатність

вчителя по-новому втілювати існуючі підходи, продукувати нові ідеї, вміння їх проєктувати (реалізувати) на практиці, а також прагнення змінювати та покращувати освітній процес, досягати якісних результатів. Його діяльність визначається конкретними ресурсами. Тобто основними параметрами інноваційного педагогічного потенціалу є:

- творчість (можливість генерувати нове та втілювати це);
- відкритість (сприйнятливість до змін, здатність відходити від стереотипів, панорамність, критичність та гнучкість мислення; ставлення (позитивне, негативне, байдуже) до новацій; уважність до передового досвіду фахівців, самоосвіта);
- освіченість та вихованість (широта світогляду та культури особистості вчителя);
- готовність до вдосконалення (мотивація, внутрішні потреби, бажання, можливості реалізації інновацій в освіті; підтримка колективу однодумців; поінформованість; здатність опанувати нове);
- інноваційність (рівень розвитку свідомості, що уможливує інноваційну поведінку та усвідомленість необхідності і вартісності інновацій; активна позиція; нестандартність рішень) [10].

Як бачимо, для нинішнього вчителя необхідними є конкретні ресурси (професійні та особистісні), що визначають його готовність до освітньої діяльності у постійно змінних умовах. Він повинен створювати ефективне розвивальне середовище для учнів, робити навчання захопливим, персоналізованим; допомагати їм набутти необхідних компетентностей та навичок для успішного життя, спонукати до аналізу інформації та вирішення практичних задач та проблем.

Мета статті: охарактеризувати компоненти інноваційного потенціалу вчителя та окреслити можливості його розвитку під час підготовки майбутніх фахівців у педагогічних закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Місія педагога – щодня власними діями та безпосередньою участю моделювати взаємини з вихованцями, впливати на них; залучати їх до різних видів активності (навчальної, комунікативної, трудової тощо); вдосконалювати традиційні методи і прийоми роботи з ними, пропонувати та використовувати оригінальні способи та форми освітньої взаємодії та ін. Це означає поглиблення знань, «занурення» в нові педагогічні методики та технології, безперервну самоосвіту.

Власне для цього, йому слід бути інноваційним:

– успішно впроваджувати нові технології в освітній процес або ж інтегрувати існуючі;

– ефективно організовувати цікаві, змістовні уроки, забезпечуючи активність та свідомість учнів;

– розвивати критичне мислення та творчість, а не лише спрямовувати освітній процес на засвоєння знань, умінь та навичок, стимулюючи самостійність вихованців;

– забезпечувати сприятливий освітній простір, в якому всі почуваються комфортно, можуть вільно висловлювати свої думки, удосконалюють комунікативні та соціальні навички;

– постійно займатися самоосвітою та саморозвитком; брати участь у тренінгах, вебінарах, семінарах, читати професійну літературу, досліджувати нові методики та технології, вивчати досвід колег;

– урізноманітнювати ресурси, матеріальні засоби, освітні техніки, вдало управляти освітнім часом;

– активно співпрацювати з батьками та громадськістю, застосовувати нові засоби комунікації та зв'язку, організовувати спільні заходи [7].

Така «інноваційність» має відповідати певним критеріям (новизна, наукова достовірність, прогностичність, ефективність), враховувати запити та інтереси учнів під час реальної освітньої діяльності, тенденції соціального замовлення [2, с. 35–36].

В. Химинець доводить, що за характером та результатами інноваційна педагогічна діяльність стимулює вчителя генерувати нові ідеї та ініціативи, дає можливість їх аналізувати, продукувати, реалізовувати. Передовсім, це процес пристосування освітньої практики до вимог сьогодення та запитів суспільства, індивідуальних та особистісних потреб учнів. У цьому контексті вчені вирізняють актуальні педагогічні інновації: абсолютно нові задуми та дії; удосконалені ідеї, види діяльності; новації, що творяться у нових педагогічних ситуаціях та умовах [9].

А. Шерудило вважає, що тактика інновацій в освіті передбачає особистісну орієнтацію навчання, що характеризується: опрацюванням, розвитком, творенням дієвих педагогічних технологій; дотриманням гуманних стосунків у системі «вчитель – учні»; спрямованістю на реальні потреби та виклики, а не традиційні схеми та догми; скерованістю на суб'єктність вихованця, його творчу ініціативу та самовдосконалення [10].

Інноваційна діяльність вчителя, на думку Л. Костіної, повинна враховувати обов'язкові аспекти освітнього процесу: інтеграцію навчання

(означає зосередженість на всеохоплюючому вдосконаленні особистості учня, формуванні у нього моральних, розумових, фізичних якостей); диференціацію та індивідуалізацію (характеризується створенням умов та використанням різноманітних методів та засобів для різнобічного розвитку здібностей кожного вихованця); демократизацію (передбачає забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, ініціативність, активність, творчість школяра в умовах свободи та відповідальності, покращення громадського управління) тощо [4]. Її основними функціями є: прогресивні зміни педагогічного процесу і його компонентів; зміни в цілях та змісті освіти; нові засоби навчання; нові ідеї виховання; нові способи і прийоми навчання, розвитку, виховання і т. д. [8].

Проте, на жаль, не всі освітяни готові до втілення названих ідей, що акцентує увагу дослідників на проблемі їхнього інноваційного потенціалу та готовності до інноваційної діяльності. Педагогічні працівники мають розуміти необхідність використання новацій, знати їхній зміст, спрямовувати зусилля на оволодіння потрібними вміннями та навичками, бути рішучими перед проблемами та труднощами, прямувати до творчості та самореалізації. Тому підготовка у педагогічних закладах вищої освіти має орієнтуватися на набуття елементарного досвіду практичної освітньої діяльності, стати основою формування професіоналізму та інноваційності. Для того, щоб мати змогу займатися інноваціями, педагогу необхідно набути яскравих особистісних характеристик уже під час навчання. Як фахівець він повинен стати гнучким, творчим; уміти поєднувати (пристосовувати) звичні освітні засоби, враховувати вікові та індивідуальні особливості учнів; шукати нові способи реалізації педагогічних завдань; «створювати / перетворювати» освітній процес. Це передбачає відмову від взірців, шаблонів у навчанні; «вихід за межі» традиційних норм і правил.

Зазначене, на наштовхує на думку, що інноваційна та творча діяльність вчителя взаємопов'язані. Обидва аспекти підсилюють один одного. Творчість є основою для інновацій, бо педагог може стати джерелом новаторських ідей і підходів у навчанні, що слугуватиме розробці нових методик та стратегій. А інновації є результатом творчого мислення: їхня розробка та впровадження часто передбачають творчий процес.

Учитель використовує творчий підхід для створення нових методик, навчальних матеріалів, інтерактивних уроків тощо. Його творчість проявляється на різних рівнях: репродуктивному

(використання існуючих, стандартних методів та підходів до викладання; втілення загальноприйнятих методів та стратегій, адаптованих до конкретних ситуацій; не передбачає радикальних змін у навчальному процесі); пошуковому (застосування традиційних засобів і методів з розширенням їхніх можливостей, завдяки дослідженню, варіативності, диференціації, стимулювання активності учнів); творчому (створення власних унікальних дидактичних методів та підходи, впровадження творчих елементів, які сприяють розвитку критичного мислення); інноваційному (введення новаторських методів, використання передових технологій, створення нових педагогічних підходів, дослідження ефективності інновацій у навчанні) [5]. Педагог може рухатися від одного рівня до іншого поступово, залежно від його потенціалу, досвіду та компетентності. Це безперервний процес, що дає можливість розвивати творчі навички та здатності.

Те ж стосується інноваційної діяльності, у змісті якої виокремлюють репродуктивний, інтуїтивний, пошуковий, творчий рівні. З одного боку вчитель повинен бути здатним до впровадження нових ідей та технологій, а з іншого – генерувати та продукувати їх, «творити» оригінальні навчальні матеріали та освітні методи.

У науковій літературі знаходимо розвідки присвячені проблемі готовності до інноваційної діяльності педагогів певної спеціальності. Зокрема, для вчителів технологій обґрунтовано такі характерні компоненти: мотиваційно-ціннісна, гностична, організаційна, конструктивно-дизайнерська, комунікативна, творча компетенції. Їхнє формування відбувається під час навчання у педагогічному університеті, передбачаючи адаптивно-репродуктивний, активний, рефлексивно-творчий та продуктивний етапи. Це сприяє професійному та особистісному розвитку майбутніх фахівців, формуванню інноваційного потенціалу та інноваційної культури [12].

Названі характеристики та вимоги є динамічними, змінюються залежно від умов та можливостей освітньої практики. Вони зосереджують увагу вчених на теоретичній та практичній підготовці вчителя, його здатності працювати в інноваційному середовищі закладу освіти, вміннях актуалізувати освітні системи, шукати нові підходи та методи до навчання, спрямовуючи зусилля на розвиток особистості [6].

Зауважимо, що дослідники інновацій зосереджують увагу на важливості розробки та впровадження вчителями педагогічних проєктів, що

включають творчі завдання для учнів школи. Вони передбачають набір завдань, послідовність їхнього виконання та апробацію у конкретному освітньому середовищі [11].

Вважаємо, що застосування проєктів може стати ефективним інструментом для розвитку критичного мислення, творчості, інноваційності студентів педагогічних закладів вищої освіти, зокрема, під час проходження виробничої практики. Це заохочуватиме до експериментів, пошуку нових методів навчання, сприятиме обміну новими ідеями. Формування інноваційного педагогічного потенціалу під час навчання дасть змогу реалізувати його в майбутньому в конкретних професійних умовах, що надзвичайно важливо для ефективного здійснення освітньої діяльності.

Очевидно, що сучасна педагогічна освіта має бути зорієнтована на формування і розвиток у студентів:

- розуміння сутності освітньої діяльності в сучасній школі;
- інтересу до педагогічної роботи, усвідомленої педагогічної позиції;
- навичок та вмінь визначати «нові» актуальні завдання шкільного предмета, методики його викладання;
- можливостей урахувати традиції, стандарти та інтегрувати їх з новими освітніми орієнтирами, реалізуючи індивідуальний підхід до вихованців;
- здатності корегувати освітній процес згідно особистісної орієнтації та реальних обставин;
- умінь та навичок по новому раціонально організувати навчання й виховання, стимулювати розвиток, самовираження учнів через застосування інноваційних освітніх технологій;
- уявлень про нові сучасні технології, форми й методи навчання учнів;
- можливостей бути співучасниками та співтворцями освітнього процесу, зацікавленими «помічниками», порадиниками дітей;
- здатності до власного вдосконалення, творчості, рефлексії, осмислення значущості інноваційних пошуків і відкриттів [6].

Зосередженість на таких аспектах підготовки майбутніх фахівців, на нашу думку, уможливить розвиток їхнього інноваційного педагогічного потенціалу та сприятиме формуванню готовності до інноваційної діяльності. Адже вчитель має бути здатним організувати освітню практику на високому рівні. Для цього у педагогічному закладі вищої освіти він проходить спеціальну підготовку, засвоює необхідні знання та навички, розвиває

професійні компетентності (власні ресурси), отримує практичний досвід, освоює інноваційні освітні технології, а також усвідомлює потребу постійного самовдосконалення та самоосвіти, що зумовлює творення його стилю мислення та скерованість на безперервні педагогічні пошуки, дослідження, ініціативи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отож, сучасний педагог – рішучий, впевнений, готовий до нововведень в освіті та змінування себе (власного «Я»). Він забезпечує адаптацію відомих педагогічних технологій до змінних умов сьогодення або створює нові методики та форми навчання учнів; працює творчо «по новому», прагнучи покращити дидактичні та виховні засоби, апробовуючи, досліджуючи та перетворюючи освітні технології та методики. Для цього йому слід оволодіти належним рівнем інноваційного потенціалу (сукупністю особистісних

та професійних здатностей), обов'язковими компонентами якого є творчість, відкритість, освіченість та вихованість, потреба і бажання до вдосконалення, інноваційність.

Набуттю вчителем необхідних характеристик повинна сприяти професійна підготовка у педагогічних закладах вищої освіти. Особливу увагу слід зосереджувати на покращенні її змісту та впровадженні навчальних дисциплін, що поєднують комплексні наукові знання про творчі та інноваційні процеси в освітньому процесі вищої та загальноосвітньої школи. Тоді випускник буде готовим до втілення власних ресурсів у реальній освітній практиці та матиме змогу здійснювати її на високому якісному рівні.

Вважаємо, що подальші дослідження необхідно спрямовувати на пошук шляхів удосконалення освітніх програм, форм та методів підготовки вчителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 352 с. URL: <https://eltutor.at.ua/Podskazki/Dychkivska.pdf>
2. Інноваційна діяльність вчителя: термінологічний словник / За заг. ред. О. І. Огієнко. Київ: ІПООД НАПНУ, 2016. 120 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/705812/1/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>
3. Концепція Нової української школи (2016). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
4. Костіна Л. Готовність учителя до інноваційної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі: вектори виміру. Рідна школа. 2014. № 10. С. 3–8. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=rsh_2014_10_3
5. Кузьмінський А. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 486 с. URL: <https://www.info-library.com.ua/books-book-105.html>
6. Мартинюк Т., Олійник Л. Професійне зростання педагога як індикатор інноваційної діяльності навчального закладу. *Народна освіта: електронне наукове фахове видання*. 2016. Вип. 1 (28). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3850
7. Новікова О. Проектування готовності вчителя до інноваційної діяльності. 2018. URL: <https://naurok.com.ua/proekt-proektuvannya-gotovnosti-vchitelya-do-innovaciyno-diyalnosti-64223.html>
8. Славінська О. Інноваційна професійна діяльність педагога у контексті сучасної неперервної освіти. *Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній заклад середньої освіти – доуніверситетська підготовка – заклад вищої освіти*. 2022. № 1 (2), С. 752–760. DOI: <https://doi.org/10.18372/2786-5487.1.16664>
9. Химинець В. Інноваційна освітня діяльність: монографія. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 360 с.
10. Шерудило А. Сутність, зміст, структура і функції інноваційної діяльності вчителя в умовах модернізації педагогічної освіти. *Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: компетентнісний та інтегрований підходи*: монографія / за наук. ред. Л.Я. Бірюк. Суми: Вінниченко М.Д., 2019. С. 245–269. URL: https://www.researchgate.net/publication/337943166_Sutnist_zmist_struktura_i_funkcii_innovacijnoi_diyalnosti_vcitela_v_umovah_modernizacii_pedagogicnoi_osviti
11. Kohler A., Boissonnade R., Giglio M. From innovative teacher education to creative pedagogical designs. *Teaching Innovations*. 2015. Vol. 28, Issue 3, P. 116–129. DOI: 10.5937/inovacije1503116K
12. Shevchenko L., Makhynia N., Polishchuk G., Sotska H., Koval V., Grygorenko T. *The Training of Future Teachers for Innovative Teaching Activities. Postmodern Openings*. 2021. Vol. 12 (1), P. 21–37. DOI: <https://doi.org/10.18662/po/12.1/243>

Резнікова Катерина Володимирівна,

ORCID ID: 0000-0002-5629-6782

викладачка української мови та літератури

Відокремлений структурний підрозділ

«Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж» Мукачівського державного університету,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки,

Мукачівський державний університет

ШКІЛЬНА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА: ХАРАКТЕРИСТИКА БАЗОВИХ ПОНЯТЬ

SCHOOL LITERARY EDUCATION: CHARACTERISTICS OF BASIC CONCEPTS

У статті окреслено специфіку української літератури як навчального предмета в сучасних реаліях. Автором зацентовано увагу на те, що літературна освіта у системі навчання у базовій школі, спрямована на розвиток інтелектуальної та емоційної сфер кожного здобувача освіти, дає змогу пізнавати навколишній світ через світ художньої книжки, збагачує знаннями, формує людяне ставлення до дійсності та виховує, стає першоосновою для розвитку та навиків комунікації, естетичного почуття. Висвітлено мету літературної освіти, яка полягає в залученні учнів до мистецтва читання, ознайомлення з видатними творами національної і світової літератури, а зміст літературної освіти базується на художньо-естетичному, літературознавчому, логічному принципах. Літературна освіта – це безперервний навчальний процес, яким передбачається оволодіння мистецтвом слова, формування естетичних і художніх смаків людини. Одним з основних принципів літературної освіти є усвідомлення окремих творів, їх образного світу в контексті культури, як єдиного тексту. На основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури конкретизовано сутність понять «літературна освіта», «реформування», «тенденції розвитку шкільної літературної освіти». Зокрема в контексті дослідження дефініція «література освіта» трактується як безперервний навчальний процес, яким передбачається оволодіння мистецтвом слова, формування естетичних і художніх смаків людини. Реформування це процес змін, які частіше всього ініціюються «згори» й мають конкретну подальшу реалізацію в освітній політиці.

Тенденції розвитку літературної освіти вбачаємо в оновленні змісту навчальних програм, синтезуванні вивчення творів класиків та сучасників, використанні інноваційних технологій навчання, зокрема, інтерактивних, ІКТ, методів поєктів, психологізації освітнього процесу.

Ключові слова: шкільна літературна освіта, базова школа, тенденція, реформа, реформування, розвиток.

The article outlines the specifics of Ukrainian literature as an educational subject in modern realities. The author focuses on the fact that literary education in the system of education in basic school, aimed at the development of the intellectual and emotional spheres of each student of education, allows to learn about the surrounding world through the world of fiction books, enriches knowledge, forms a human attitude to reality and educates, becomes the primary basis for development and communication skills, aesthetic feeling. The goal of literary education is highlighted, which consists in involving students in the art of reading, familiarization with outstanding works of national and world literature, and the content of literary education is based on artistic-aesthetic, literary, logical principles. Literary education is a continuous educational process, which involves mastering the art of words, the formation of aesthetic and artistic tastes of a person. One of the main principles of literary education is the awareness of individual works, their imaginative world in the context of culture, as a single text. Based on the analysis of psychological-pedagogical and methodical literature, the essence of the concepts "literary education", "reformation", "development trends of school literary education" was specified. In particular, in the context of the study, the definition "literature education" is interpreted as a continuous educational process, which involves mastering the art of words, the formation of aesthetic and artistic tastes of a person. Reforming is a process of changes that are most often initiated "from above" and have specific further implementation in educational policy.

The trends in the development of literary education can be seen in updating the content of educational programs, synthesizing the study of the works of classics and contemporaries, using innovative learning technologies, in particular, interactive, ICT, subject methods, psychologizing the educational process.

Key words: school literary education, basic school, trend, reform, reformation, development.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасний стан суспільства та освіти спроектував концептуально інноваційне бачення літературної освіти в базовій школі. Літературна освіта – це безперервний навчальний процес, яким передбачається оволодіння мистецтвом слова, формування естетичних і художніх смаків людини. Україна знаходиться у стані війни, тому в контексті подій

сьогодення максимальної актуальності набуває виховання молодого громадянина-патріота української держави, який вміє читати, розуміти та відстоювати свої позиції. Одним з основних принципів літературної освіти є усвідомлення окремих творів, їх образного світу в контексті культури, як єдиного тексту. Як зазначено у Державному Стандарті, що метою мовно-літературної освітньої галузі є розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, читають інформаційні та художні тексти, зокрема класичної та сучасної художньої літератури (української та зарубіжних), здатні спілкуватися мовами корінних народів і національних меншин, іноземними мовами для духовного, культурного та національного самовираження та міжкультурного діалогу, для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень.

Вивчення предмету «українська література» має важливе завдання: необхідність максимальної популяризації української історії, культури і літератури. Логіка нашого дослідження вимагає уточнення деяких базових понять літературної освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальні питання освіти, її історії та сучасності, а саме філософські концепти розвитку освіти в умовах трансформаційних змін у суспільстві розглянуто в наукових доробках В. Андрущенко, І. Зязюна, В. Кременя, В. Огнев'юка, Л. Пироженко, С. Сисоевої, С. Черепанової та ін.

Теоретичні та практичні аспекти розвитку літературної освіти організації процесу навчання української літератури в ЗЗСО, літературному розвитку учня-читача присвячено наукові розвідки: Ю. Бондаренка, Н. Волошиної [4], С. Жили, О. Куцевол, В. Неділька, Є. Пасічника, О. Савченко, Б. Степанишина, Г. Токмань [16], В. Уліщенко, В. Цимбалюк, Т. Яценко [18] та ін.

Особливості формування літературної компетентності в учнів середньої і старшої школи в розрізі методичного аспекту розглядали науковці та педагоги-практики, зокрема: О. Богданова, І. Бровко, О. Бандура, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, Н. Волошина [4], А. Градовський, Г. Давиденко, С. Жила, О. Ісаєва, Л. Березівська [1], Е. Красновський, А. Лісовський, О. Мазуркевич, О. Семенов [15], Є. Пасічник, Т. Пахомова, С. Пультер, А. Сафонова, Б. Степанишин, В. Шуляр [17], Г. Токмань [16] та інші.

Мета дослідження – на основі ретроспективного аналізу схарактеризувати сутність базових понять літературної освіти, зокрема уточнити

дефініції «літературна освіта», «реформування», «тенденція». Визначити тенденції реформування української літератури в базовій школі.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих напрямків реформування сучасної української системи освіти є гуманітарний, який забезпечує духовний розвиток учнів [7]. Серед предметів гуманітарного циклу особливе значення має література як мистецтво слова. Література виділяється в системі шкільних предметів, оскільки має важливу особливість: не тільки формує в учнів певні знання, вміння, навички, а й допомагає їх моральному становленню, придбанню моральних, етичних життєвих принципів. У «Концепції літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі: проблеми й пошуки» є визначення, що «літературна освіта це навчально-виховна система вивчення літератури в загальноосвітніх закладах України, яка охоплює весь період навчання учнів з 1 по 12 клас» [9].

У літературознавчому словнику-довіднику поняття «література» трактується як «сукупність писаних і друківаних творів певного народу, епохи, людства» та «різновид мистецтва, власне, мистецтво слова, що відображає дійсність у художніх образах, створює нову художню реальність за законами краси» [12, с. 579]. Відомі методисти-словесники ХХІ століття були одностайні в думці, що своєю пізнавальною сутністю література як вид мистецтва формує естетичний світ і художні смаки людей, єднає їх довкола ідеї прекрасного.

Поділяємо думку Г. Токмань, що «літературна освіта є важливим чинником формування юних громадян України, які мають бути освіченими, патріотичними і культурними особистостями. Мета навчання української літератури в школі – літературна компетентність учнів (знання, уміння, навички), їхня вихованість, особистісний розвиток» [16, с. 39]. Ми погоджуємося з думками філологів, що найбільш сприятливим для формування духовного світу здобувачів освіти є урок літератури.

Літературна освіта у системі навчання у базовій школі (5–9 класи), спрямована на розвиток інтелектуальної та емоційної сфер кожного здобувача освіти, дає змогу пізнавати навколишній світ через світ художньої книжки, збагачує знаннями, формує людяне ставлення до дійсності та виховує, стає першоосновою для розвитку та навиків комунікації, естетичного почуття.

У ЗЗСО України літературну освіту здобувачам забезпечують такі предмети, як українська

література, зарубіжна література і рідна література (якщо вона не є українською). Кожний із цих предметів має свій зміст і завдання, а головне – вони презентують сучасному учневі найвизначніші здобутки української літератури, літератур народів світу й літератур народів України, що сприяє всебічному розвитку здобувачів освіти, виробленню толерантного ставлення до різних культур, усвідомленню свого місця в широкому полікультурному й полімовному просторі.

Метою літературної освіти є залучення учнів до мистецтва читання, ознайомлення з видатними творами національної і світової літератури [9]. Зміст літературної освіти базується на художньо-естетичному, літературознавчому, логічному принципах. Сприяють літературній освіті й суміжні предмети: історія, музика, образотворче мистецтво, іноземні мови та інші, які створюють відповідні фонові знання, суспільно-історичний, мовний та культурний контекст для засвоєння художньої літератури. Саме тому літературна освіта має сприяти опануванню вітчизняного культурного й мовного багатства, усвідомленню учнями себе як громадян України, виробленню в них широкої світоглядної позиції, яка ґрунтується на повазі до духовних здобутків усіх народів. Шкільна літературна освіта повинна реалізувати класичні принципи навчання перспективності й сучасні підходи до її забезпечення. Література це постійний процес розвитку та набуття певних читацьких та естетичних компетенцій.

Протрактувавши, на основі опрацьованих джерел, поняття «розвиток шкільної літературної освіти», ми розуміємо, як відкритий процес, що відображає динаміку змін у процесі навчання літератури у школі. Він спрямований на досягнення результату відповідно до поставленої мети, а також на аналіз позитивних і негативних шляхів упровадження якісних змін, що призведуть до кращого результату. Ми погоджуємося з думкою Т. Яценко, яка пов'язує термін «розвиток» з ознаками зростання, зміцнення, вдосконалення, покращення, інтенсифікації процесів, а центральними ознаками визначає незворотність, спрямованість і закономірність змін [18, с. 41]. У тлумачних словниках [3, с. 1235] «розвиток» розглядається як «ступінь освіченості, культурності, розумової, духовної зрілості особи» [3, с. 1235]. Водночас Л. Гриневич пов'язує термін «розвиток» з ознаками зростання, зміцнення, вдосконалення, покращення, інтенсифікації процесів, а центральними ознаками визначає незворотність, спрямованість і закономірність змін [5, с. 16].

Поняття «розвиток шкільної літературної освіти» розглядаємо як тривалий, відкритий динамічний процес, що відбувається в результаті еволюції мети, завдань, структури, змісту, принципів і підходів, форм і методів, прийомів і засобів, котрі надають системі можливостей переходити з одного якісного рівня на інший. Цей перехід фактично і віддзеркалює розвиток системи, що досліджується. У сучасній педагогічній науці активізується осмислення важливості реформування літературної освіти у середній школі. Дослідниця Л. Мацевко-Бекерська, розглядаючи читацькі особливості різних поколінь, пов'язує сучасну літературну освіту з «феноменом Юаси», що «привертає увагу як до плінності науково-дослідницьких тенденцій, так і до тривання традицій – однак традицій у пошуку позитивних орієнтирів, у налагодженні порозуміння вчителя з учнем за посередництва художнього тексту, у відпрацюванні ефективних прийомів вивчення літературної класики» [14, с. 298]. Реформування ми будемо протрактувати крізь призму контенту літературної освіти.

Потреба реформування літературної освіти в Україні виникла внаслідок зміни законодавчої бази, орієнтованої на рецепцію загальноєвропейських тенденцій навчання мовно-літературної галузі, застосування нових педагогічних технологій. Реформування літературної освіти в базовій школі передусім здійснюється завдяки оновленню науково-методичного забезпечення, зокрема навчальних програм, підручників, хрестоматій, практикумів із літератури, робочих зошитів та ін. з урахуванням суспільних і освітніх потреб. Поняття «реформа», у тлумачному словнику трактується, як перетворення, зміна, нововведення, яке не знищує основ існуючої структури. Л. Гриневич реформу освітньої системи навчання розуміє як «цілеспрямований процес, що забезпечує виховання особистості, яка б відповідала вимогам культурного, морального, творчого і соціального розвитку» [5, с. 17]. Українська дослідниця Л. Березівська визначила шкільну реформу як «процес змін (часткових, кардинальних, системних, комплексних) у шкільній освіті, ініційованих «згори вниз» (на урядово-адміністративному рівні), регульованих законодавчими актами, та «знизу вгору» (на громадсько-педагогічному рівні) у контексті суспільнополітичних, соціально-економічних та педагогічних детермінант» [1, с. 77; 1, с. 107]. Інтерес до розвитку та реформування літературної освіти у філологічній та педагогічній сферах існував завжди. Так Т. Яценко підкреслює, що «реформа» пов'язана з прогресивними

змінами в суспільстві та має еволюційний характер розвитку [18, с. 43].

Можна зробити висновок, що реформа – це завжди зміни, які частіше всього ініціюються «згори» й мають конкретну подальшу реалізацію в освітній політиці. Розвиток та вдосконалення шкільної літературної освіти характеризується наявністю певних тенденцій.

Визначення та характеристика основних тенденцій розвитку літературної освіти зумовлює необхідність пояснення категоріального апарату дослідження. Зазначимо, що поняття «тенденція» застосовується у різних галузях життєдіяльності людини. Так, у загальному розумінні воно означає спрямованість, напрям розвитку певного явища (не завжди позитивного) або думки. Достатньо широким також є синонімічний ряд цієї дефініції, що пояснюється відповідним семантичним полем її вживання: розвиток, розвій (напрям, течія); нахил, потяг, прагнення, намір (до чогось); ідея, провідна думка (мистецького твору); спрямування, настанова.

Розуміння «тенденції» як категорії є багатоваріантним, тобто передбачає виявлену можливість розвитку, яка за певних умов перетворюється в дійсність, що є не тільки процесом, але і його результатом. У контексті сучасних методологічних підходів до педагогічних досліджень термін «тенденція» розуміється як базова категорія педагогіки, яку трактуємо не лише з позиції виявлення напрямку руху, а й щодо визначення сутності якісних змін, що відбуваються у його процесі [2, с. 134]. На підтвердження зазначеного представимо короткий огляд тлумачення цього поняття у довідковому виданні. Так, «Великий тлумачний словник» за редакцією В. Буссела, де подається пояснення «тенденції» не тільки відокремлено, але й контекстуально. Вказується, що «тенденція (від латин. *tendo* – «спрямовую») – це спрямований розвиток будь-якого явища або процесу. Тенденція слугує формою прояву законів, що й не мають іншої реальності, окрім як у наближенні, у тенденції» [3, с. 108]. Інтернет-ресурси розкривають поняття «тенденція» (від латин. *Tendo* – направляю, прагну) – як можливість тих чи інших подій розвиватися в конкретному напрямі. Виокремлення головної, провідної тенденції – важливий аспект історичного, структурно-функціонального аналізу об'єкта, який знаходиться у стані розвитку. Серед важливих тенденцій вирізняють такі: інноваційні; міжнародне співробітництво в межах вивчення літератури; інтеграційні процеси у міжпредметних зв'язках.

Зазначимо, що тенденції сучасної української шкільної літературної освіти – це напрями її розвитку, обумовлені впливом філософсько-культурних, психолого-педагогічних, літературознавчих та інших наукових чинників. Одним із шляхів удосконалення літературної освіти здобувачів В. Шуляр вважає створення нових підручників літератури, при укладанні яких має бути змінено мислення, підхід до навчання літератури. Учений наполягає на тому, що обов'язковою умовою створення нових підручників має бути наукова основа – педагогічна, психологічна і літературознавча.

Інноваційні тенденції, які сьогодні активно розвиваються в системі літературної освіти в Україні, знайдуть логічне продовження й матимуть бажаний результат за умови узгодження дій, стратегічних і тактичних, як із світовим, європейським співтовариством, так із дослідженнями та досвідом, які активно напрацьовані наукою і практикою. Очевидність цього вимагає змін в освітній сфері на різних рівнях. Однією із тенденцій розвитку та вивчення української літератури є розвиток міжнародного співробітництва. Він полягає у вивченні літератури інших країн, яке може сприяти формуванню уявлень про світову культуру, розвитку міжкультурної комунікації. Наприклад, учні можуть вивчати твори літератури інших країн, брати участь у міжнародних проектах з вивчення літератури. Література інтегрується з іншими...втілюється у зв'язку з іншими видами мистецтва, такими як музика, театр, образотворче мистецтво, може сприяти розвитку творчих здібностей учнів, формуванню естетичного смаку. До прикладу, учні можуть створювати мультфільми, вистави, художні твори на основі прочитаних літературних творів.

Однією із тенденцій в контенті літературної освіти є оновлення змісту навчальних програм для базової школи, зокрема матеріалу для читання, – один із перших і необхідних кроків, зроблений сьогодні, і зроблений він назустріч сучасному здобувачу освіти з його відмінним від дітей попередніх десятиліть розумінням і сприйманням світу. Поза сумнівом, твори Зірки Мензатюк, Галини Малик, Всеволода Нестайка, Наталії Чуб, Лесі Ворониної, Василя Голобородька, Сашка Дерманського мають гідний художній рівень, відповідають віковим особливостям читача, і їх введення до підручників та хрестоматій з української літератури стала приємною та очікуваною подією і для дитини, і для вчителя.

Серед основних тенденцій варто віднести інтерактивну модель навчання. Інтерактивні технології

в освітньому процесі змінюють вектор проведення уроків української літератури у бік активного залучення здобувачів освіти базової школи до діалогічної взаємодії. Найбільш поширеною формою таких занять, як слушно вважає О.Семенов, є «діалог з аудиторією», коли під час заняття «вчитель ставить учням запитання для з'ясування думок і рівня обізнаності з проблеми» [15, с. 83]. До прикладу, аналізуючи на уроці творчість Лесі Українки, у 6 класі, слід акцентувати увагу на поезії «Конвалія» Проблемне запитання: «Чому поезія має таку метафоричну назву «Конвалія»?», – спрямує пошуки учнів на осмислення індивідуального стилю поетеси, яка сприймала і художньо відтворювала світ через звуки й кольори, оскільки мала абсолютний слух і хист художниці та музикантки. З української літератури діалог також важливо активізувати з приводу системного осмислення змістових і формальних особливостей художнього твору, його естетичної природи та інтерпретації художнього образу. Поетика творів розглядається на проблемно-тематичному, жанрово-стильовому й наративному рівнях, що можуть стати предметом обговорення на лекціях-діалогах із здобувачами освіти.

Орієнтуючись на культурологічний контекст, навчання літератури в школі потребує глибокого наукового обґрунтування і системного підходу, за умов якого мають ефективно реалізуватися змістові лінії літературної освіти (емоційно-ціннісна, літературознавча, культурологічна та компаративна), відбуватися взаємодія суб'єктів навчання в процесі засвоєння знань і формування вмінь на засадах компетентної освіти.

Навчання мовно-літературної освітньої галузі за Концепцією «Нова українська школа» спрямована на формування ключових і предметних компетентностей, серед яких – використання інформаційно-цифрових засобів, уміння безпечно їх застосування для виконання навчальних завдань [10]. У зв'язку з цим виникає потреба впровадження елементів медіаосвіти на всіх етапах шкільного навчання, мета якого – «всебічно підготувати дітей і молодь до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формувати у громадян медіаінформаційну грамотність і медіакультуру відповідно до їхніх вікових, індивідуальних та інших особливостей» [8].

На нашу думку, застосовуючи інноваційні технології на уроках української літератури вчитель використовує важливий складник особистісно-зорієнтованого розвивального навчання. Особливістю такого способу пізнання є те, що активними учасниками освітнього процесу стають самі

учні, які є суб'єктом пізнання. Кожний долучається до співпраці в колективній та груповій діяльності, що покращує результати навчання. Національна доктрина розвитку освіти визначає запровадження освітніх інновацій у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів [6]. Реалізація поставленої мети реформи, уможлиблюється за умови запровадження інноваційних технологій навчання. Широкого застосування під час викладання української літератури набувають електронні підручники, що підсилюють процес опанування учнями необхідних знань з предмету. Електронним підручником називають такий продукт освітнього характеру, що відтворюється тільки за допомогою засобів інформатики та забезпечує безперервність і повноту процесу навчання [8].

На уроці літератури інноваційні технології спрямовані на розвиток в учнів умінь бачити проблеми, виявляти суперечності, висувати гіпотези, оригінальні ідеї, аналізувати, трансформувати та синтезувати інформацію, здійснювати пошук, дослідницьку діяльність. Як показує практика надзвичайно ефективним є використання на уроках літератури методу проєктів.

Висновки. Отже, тенденції розвитку шкільної літературної освіти – це основні напрями, які характеризують сукупність змін та реформ у розбудові зазначеного освітнього вектора та досягненні належного рівня літературної компетентності учнів у ЗЗСО України.

У контексті нашого дослідження, нами було розглянуто літературну освіту, її розвиток та тенденції реформування. Основними тенденціями розвитку ми вбачаємо: в подальшому оновленні змісту навчальних програм, синтезування вивчення творів класиків та сучасників, використання інноваційних технологій навчання, зокрема, інтерактивних, ІКТ, методів проєктів, психологізація освітнього процесу.

Розвиток шкільної літературної освіти, ми розглянули, як тривалий, відкритий, динамічний процес, що є закономірним результатом еволюції мети, завдань, структури, змісту, принципів і підходів, форм і методів, прийомів і засобів, котрі надають літературній освіті можливостей переходити з одного якісного рівня на інший. Однак, перспективним шляхом розвитку читацької культури юного покоління є не тільки реформування літературної освіти, а й активна промоція літературного читання. Розгляд проблеми розвитку літературної освіти є не тільки актуальним, але й набуває нового сенсу й різноманітних акцентів. Описане засвідчує свою як перспективність, так і результативність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Березівська Л. Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.0. Київ, 2009. 505 с
2. Василюк А. В. Реформи шкільної освіти в Польщі: історія й сучасність: [монографія]. Ніжин. НДУ ім. М. Гоголя. 2017. 340 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000. Уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ. Ірпінь. Перун. 2005.
4. Волошина Н.Й. Якість освіти і перспективні педагогічні технології. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. №9. 56 с. С. 2–3.
5. Гриневиц Л. М. Поняття «освіта», «розвиток освіти», «освітня політика» в сучасному науковому дискурсі. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. No 1-2 (42-43). 2015. С. 14-19.
6. Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”) URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=896-93-%EF>
7. Закон України «Про освіту», 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n186>.
8. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) від 21 квітня 2016 р. №1-2/7-110. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya
9. Концепція літературної освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 26.01.2011 № 58. http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/13508/
10. Концепція Нової української школи – <https://mon.gov.ua/ua/tag/novaukrainska-shkola>
11. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ. *Педагогічна думка*. 2009. 520 с.
12. Літературознавчий словник-довідник. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Київ: ВЦ «Академія». 2007. Т. 1. А – Л. 608 с.
13. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/novaukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 23.04.2024).
14. Мацевко-Бекерська Л. «Феномен юаси» і сучасна літературна освіта. Султанівські читання. *Актуальні проблеми літературознавства в компаративних вимірах*. Івано-Франківськ. Симфонія форте. 2014. Вип. III. С. 289 – 299.
15. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: монографія. Суми. Мрія-1, 2005. 404 с.
16. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі: Підручник. Г. Токмань. Київ. ВЦ «Академія». 2012. 312 с.
17. Шуляр В. І. Сучасний урок української літератури: теорія, методика, технологія: монографія. Миколаїв. Вид-во «Іліон». 2012. 876 с.
18. Яценко Т. О. Етапний характер становлення методичної думки. Т. О. Яценко. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 6. С. 40–44.

Стеблюк Світлана Василівна,

ORCID ID: 0000-0002-2827-6805

*доктор педагогічних наук, доцент кафедри фізичної терапії,
реабілітації, спеціальної та інклюзивної освіти,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ЛЕКЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СУЧАСНИЙ ВИМІР

LECTURE AS A TYPE OF EDUCATIONAL ACTIVITIES IN A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION: MODERN DIMENSION

У статті розглянуто сучасні підходи до організації та проведення лекцій у закладі вищої освіти. З'ясовано сучасні підходи педагогів до цієї проблеми, виокремлено її види та структуру. Вченими сформулювалася думка, що сучасна лекція має проводитися на засадах проблемності, діалогічного спілкування, активізації мисленнево-мовленнєвої діяльності студентів. З-поміж їх видів вказано на традиційні та інноваційні (лекція-бесіда з постановкою проблемних запитань; лекція з мікрОВикладанням студентів та інші).

Метою статті є з'ясування сучасних підходів до організації лекції у закладі вищої освіти. Дослідження щодо організації лекцій у закладі вищої освіти розглядалося за двома напрямками: введення у структуру традиційних лекцій інноваційних методів навчання та розробка нових її типів. Автором наголошено, що у процесі їх підготовки необхідно врахувати: форму здобуття освіти (денна, заочна, дистанційна); студентський склад; сучасні інноваційні тенденції у розвитку освіти; специфіку Освітньо-професійної програми підготовки майбутнього фахівця, що забезпечує реалізацію складових професійної компетентності з навчальної дисципліни. Виокремлено функції сучасної лекції: 1) інформаційно-пізнавальна (донесення сучасних тенденцій у розвитку вищої освіти, науки в Україні та за кордоном; виокремлення кола питань для формування фахових компетентностей); систематизуюча (побудова у логічній послідовності та взаємозв'язку матеріалу змістових модулів з дисципліни); мотиваційне забезпечення освітньої діяльності (спрямованість на розвиток у майбутнього фахівця внутрішньої та зовнішньої мотивації); розвивальна (стимулювання до аналізу та узагальнення одержаної інформації, виокремлення питань, що потребують дослідження); виховуюча (підготовка сучасного фахівця з креативним мисленням, здатним діяти в конкурентному середовищі; національно-мовленнєвої особистості із сформованими демократичними та морально-етичними цінностями).

Автором проілюстровано застосування інноваційних методів навчання у процесі проведення тематичної лекції за її структурними частинами (методи: прогнозування, дослідницько-творчий, бібліографічного пошуку; дискусії, «Займи позицію», «гронування» та інші). Кожен із означених методів містить алгоритм їх застосування. Наголошено на особливостях проведення лекції-інсерт, лекції у квазіпрофесійному середовищі.

Ключові слова: лекція, тематична лекція, функції лекції, інноваційні методи навчання, нестандартні лекції.

The article examines modern approaches to the organization and delivery of lectures in a higher education institution. Modern approaches of teachers to this problem are clarified, its types and structure are distinguished. The scientists formulated the opinion that the modern lecture should be conducted on the basis of problem-solving, dialogic communication, and activation of students' thinking and speech activity. Among their types, traditional and innovative ones are indicated (lecture-conversation with posing problematic questions; lecture with micro-teaching of students and others).

The purpose of the article is to clarify modern approaches to organizing a lecture in a higher education institution. Research on the organization of lectures in a higher education institution was considered in two directions: the introduction of innovative teaching methods into the structure of traditional lectures and the development of their new types. The author emphasized that in the process of the lecture preparation it is necessary to take into account: the form of obtaining education (full-time, part-time, distance); amount of students; modern innovative trends in the development of education; the specifics of the Educational and Professional Program for the training of a future specialist, which ensures the implementation of the components of professional competence in the discipline. The functions of a modern lecture are highlighted: 1) informational and cognitive (reporting modern trends in the development of higher education, science in Ukraine and abroad; identifying a range of questions for the formation of professional competencies); systematizing (building in a logical sequence and interconnection of the material of content modules in the discipline); motivational support of educational activities (focusing on the development of internal and external motivation in the future specialist); developmental (stimulation to analysis and generalization of the information received, identifying issues that require research); educational (training a modern specialist with creative thinking, able to act in a competitive environment; a national-speech personality with formed democratic and moral-ethical values).

The author illustrates the use of innovative teaching methods in the process of conducting a thematic lecture according to its structural parts (methods: forecasting, research and creative, bibliographic search; discussions, "Take a side", "clustering" and others). Each of the above methods contains an algorithm for their application. The features of conducting an insert lecture, a lecture in a quasi-professional environment are emphasized.

Key words: lecture, thematic lecture, lecture functions, innovative teaching methods, non-standard lectures.

Постановка актуальності проблеми. Освітній процес у закладі вищої освіти має свою специфіку. Він здійснюється відповідно до Закону України «Про вищу освіту». У статті 50 Розділу IX вказано види навчальних занять: лекція; лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття; консультація. Заклад вищої освіти має право встановлювати інші форми освітнього процесу та види навчальних занять [6]. Відповідно у ДВНЗ «Ужгородський національний університет» розроблено Положення про організацію освітнього процесу (24.12. 2020 р), в якому чітко на основі законодавства описується специфіка навчальної діяльності закладу освіти. Вказується, що лекція – вид навчального заняття, призначений для викладення теоретичного матеріалу. Як правило, окрема лекція є елементом курсу лекцій, що охоплює основний теоретичний матеріал однієї або декількох тем навчальної дисципліни, базується на новітніх наукових, теоретичних і практичних досягненнях та має прогностичний характер [5, п. 5.2.1].

Сьогодні із застосуванням інноваційних технологій навчання змінюються підходи як до змісту лекцій, так й до видів. Зважаючи на це, алгоритм її проведення зазнає змін. Відтак, Г. Крохмальна розкриває роль лекції як функціонального елемента сучасної науково-педагогічної комунікації. На думку дослідниці, сучасна лекція повинна не тільки традиційно демонструвати навчальний матеріал, а й підтримувати логіку інтриги (навіть подиву!) від початку і до кінця заняття, давати інформацію, що буде корисною у майбутній професійній діяльності [2, с. 132]. Отже, дослідження лекції як виду навчального заняття у закладі вищої освіти сьогодні є актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості, види та методика проведення лекційних занять подаються у наукових працях М. Фіцули [7]. Учений поділяє лекції за дидактичними завданнями: на вступні, тематичні, настановчі, оглядові, заключні (А. Алексюк, Т. Галушко, З. Курлянд); за способом викладу навчального матеріалу: проблемні, лекції-візуалізації, бінарні, або лекції-дискусії, лекції із заздальгідь запланованими помилками, лекції-прес-конференції (А. Алексюк) [7, с. 119–120].

Вимоги та структура лекції знайшли своє відображення у навчальному посібнику «Педагогіка

вищої школи» (З. Курлянд, Р. Хмелюк, А. Семінова та ін.) Частини лекції: вступна частина: оголошення теми лекції (для запису студентами), плану лекції (3–4 пункти); формування мети та завдань лекції; стисла характеристика проблеми; показ стану питання; список літератури, навчальних джерел з теми (6–7 джерел). Викладення: докази, факти, аналіз понять, висвітлення подій, демонстрація доказів, аудіо та відеоматеріалів; характеристика різних думок; зв'язок з практикою; галузі застосування набутих знань. Висновки: формування загального висновку; установка та завдання для самостійної та пошукової роботи; методичні поради, відповіді на запитання [4, с. 129].

Опис форм організації освітнього процесу у ЗВО знайшли своє відображення у дослідженні Л. Кабакової, Н. Мирончук. Ними охарактеризовано окремі види лекцій: тематична лекція, оглядова лекція, консультативна лекція, лекційний спецкурс [1, с. 151].

Шляхи модернізації лекційного викладання у вищій школі XXI століття сформульовані групою авторів (Ю. Носковенко, Д. Ткачик, Я. Опольський, О. Залюбівська). Вказується, що сучасна лекція має проводитися на засадах проблемності, діалогічного спілкування, активізації мисленево-мовленнєвої діяльності студентів. З-поміж видів лекцій вказано такі: лекція-бесіда з постановкою проблемних запитань; лекція з мікровикладанням студентів; лекція з випереджальною самостійною роботою магістрантів [3].

Таким чином, лекція як форма навчальної діяльності знайшла своє відображення у низці досліджень. Ми акцентуватимемо увагу на лекціях з інноваціями у її структурі та типах.

Мета статті: з'ясувати сучасні підходи до організації лекції у закладі вищої освіти. Завдання: визначити особливості застосування інноваційних методів навчання у структурі тематичної лекції, розкрити алгоритм використання нестандартних її типів.

Виклад основного матеріалу. Наше дослідження щодо організації лекцій у закладі вищої освіти розглядалося за двома напрямками: введення у структуру традиційних лекцій інноваційних методів навчання та розробка нових її типів.

Практика роботи у закладі вищої освіти засвідчує ефективність проведення традиційних видів

лекції. Проте у процесі їх підготовки необхідно врахувати:

- 1) форму здобуття освіти (денна, заочна, дистанційна);
- 2) студентський склад (наявність осіб з особливими освітніми потребами);
- 3) сучасні інноваційні тенденції у розвитку освіти;
- 4) специфіку Освітньо-професійної програми підготовки майбутнього фахівця, яка забезпечує реалізацію компетентностей з дисципліни.

Лекція характеризується переважно монологічною формою викладу, однак сучасні тенденції передбачають її збагачення інтерактивними методами.

У процесі підготовки лекції вкрай важливо врахувати її функції, з-поміж яких нами виокремлюються такі:

- 1) інформаційно-пізнавальна (донесення сучасних тенденцій у розвитку вищої освіти, науки в Україні та за кордоном; виокремлення кола питань для формування фахових компетентностей);
- 2) систематизуюча (побудова у логічній послідовності та взаємозв'язку матеріалу змістових модулів з дисципліни);
- 3) мотиваційне забезпечення освітньої діяльності (спрямованість на розвиток у майбутнього фахівця внутрішньої та зовнішньої мотивації);
- 4) розвивальна (стимулювання до аналізу та узагальнення одержаної інформації, виокремлення питань, що потребують дослідження, формування критичного мислення, комунікативних навичок);
- 5) виховуюча (підготовка сучасного фахівця з креативним мисленням, здатним діяти в конкурентному середовищі; національно-мовленнєвої особистості із сформованими демократичними та морально-етичними цінностями).

Як показує досвід роботи, сучасні тематичні лекції (яких більший відсоток з-поміж інших), вимагають удосконалення підходів до їх організації. Маємо на увазі введення у структуру інноваційних методів навчання. Приклади.

Вступна частина лекція може передбачати такі методи:

- 1) прогнозування. За темою лекційного заняття здобувачі вищої освіти передбачають, які питання можуть висвітлюватися у її змісті;
- 2) дослідницько-творчий. Викладач презентує ключові поняття, в які включені слова, словосполучення із попередніх тем та нової. Завдання студентам: побудувати логічну схему їх взаємозв'язку

та виявити нові базові поняття. Лектор пояснює зміст незрозумілих та наголошує на взаємозв'язку тем для вивчення дисципліни; розкриває значущість її засвоєння для майбутньої професійної діяльності;

3) бібліографічного пошуку. Алгоритм роботи викладача під час застосування цього методу такий: повідомлення теми лекції, ключових слів; завдання здобувачам освіти: вибрати з-поміж рекомендованої літератури ті наукові джерела, що забезпечать зміст означеної лекції (за назвою наукового тексту або за допомогою гаджету).

Основна частина лекції. Вона повинна відображати сучасний стан проблеми, що винесена для вивчення, формувати складові професійної компетентності (інтегральну, загальні, фахові), що подані в Освітньо-професійній програмі спеціальності, мотивувати здобувачів вищої освіти до самостійного пошуку інформації, проведення власних досліджень.

Як показує досвід роботи, ефективність лекції забезпечить:

- 1) використання комп'ютерних технологій (відеофільмів, вебінарів, фрагментів занять у закладах освіти тощо). Особливу увагу акцентуємо на створенні презентацій до теми. Проте зауважимо, що вони здебільшого повинні нести не текстовий формат лекції, а схеми, таблиці (діаграми, інструктивні, узагальнюючі), що спонукають студентів до розвитку креативного мислення;
- 2) введення проблемних питань для дискусії. Метод «Займи позицію» з подальшим узагальненням поглядів здобувачів вищої освіти та лектора з науковим обґрунтуванням. Це дозволяє не лише передавати знання, а й стимулювати критичне мислення, заохочуючи студентів до активної участі в освітньому процесі. Проблемні запитання формують здатність до порівняння, узагальнення та формулювання власної думки;
- 3) продовження тези відповідно до теми самостійної роботи студента. Лектор вводить початок думки щодо окремої проблеми, здобувачі вищої освіти продовжують, формулюючи варіанти відповідей та ураховуючи проведені самостійні дослідження.

Висновки до лекції повинні нести узагальнюючий характер, спрямування здобувачів вищої освіти до наукового пошуку, розробки проектів тощо. Застосування методу «групування» дасть можливість студентам побудувати логічний взаємозв'язок між ключовими поняттями теми лекції чи встановити асоціативний ланцюжок певних подій, явищ.

Лекція-візуалізація передбачає застосування мультимедійних засобів для кращого сприйняття матеріалу та супроводжується презентаціями, відео, графіками, діаграмами. Викладач має обирати вид лекції, який відповідатиме змісту теми та сприятиме ефективному засвоєнню матеріалу.

Нами окреслено деякі аспекти нововведень у традиційну тематичну лекцію. У процесі професійної діяльності нами використовувалися й інноваційні, нестандартні.

Приклади.

1) лекція-інсерт. До окремих питань лекції викладач подає на папері готову інформацію, здобувач вищої освіти опрацьовує її, позначаючи: відомі факти, невідомі поняття та інформує про додаткову інформацію, яку хоче довідатися від лектора. Цю роботу можна провести в інтерактивних групах та завершити дискусією із висновками;

2) лекція у квазіпрофесійному середовищі. Вона здебільшого практичного спрямування.

Здобувачам вищої освіти презентується фрагмент майбутньої професійної діяльності, що пов'язаний із темою заняття. Завдання: доповнити лекцію компетентнісно орієнтованими завданнями.

Серед вимог до сучасної лекції визначаємо структурованість (наявність чіткого плану, виділення ключових питань і логічна послідовність їх викладу), науковість та доступність, урахування індивідуальних особливостей навчання: темпу, інтересів, особливостей сприймання інформації здобувачами вищої освіти та ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, нами презентовано особливості проведення лекцій у закладі вищої освіти. Закцентовано увагу на інноваційних складових традиційної тематичної лекції та наведено приклади використання нестандартних.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у з'ясуванні особливостей структури практичного заняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кабакова Л., Мирончук Н. Організаційні форми роботи у вищому навчальному закладі. Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : збірник наукових праць / за заг. ред. д.п.н., проф. С. С. Вітвицької, к.п.н., доц. Н. М. Мирончук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 150-154.
2. Крохмальна Г.. Лекція як функціональний елемент сучасної науково-педагогічної комунікації (вимоги, особливості і перспективи). *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2018. Випуск 33. С.126-134.
3. Носковенко Ю. П., Ткачик Д. А., Опольський Я. В., Залюбівська О. Б. Шляхи модернізації лекційного викладання у вищій школі XXI СТ. URL:file:///C:/Users/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87/Downloads/7868-27906-1-PB.pdf
4. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.]; За ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Знання, 2005. 399 с.
5. Положення про організацію освітнього процесу в Державному вищому навчальному закладі «Ужгородський національний університет» (24.12. 2020 р). URL:https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31357
6. Про вищу освіту. Закон України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text
7. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. К.: «Академвидав», 2006. 352 с.

Трускавецька Ірина Ярославівна,

ORCID ID: 0000-0001-6605-7948

докторантка спеціальності Освітні, педагогічні науки,
доцент кафедри природничих дисципліни методики навчання
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

КРИТЕРІАЛЬНО-РІВНЕВА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИМОГ

CRITERIA-LEVEL STRUCTURE OF PROFESSIONAL READINESS OF FUTURE TEACHERS IN THE NATURAL SCIENCES EDUCATIONAL FIELD IN THE CONTEXT OF MODERN REQUIREMENTS

Сучасна реформа в освітній галузі вимагає професійну підготовку фахівців здатних адаптуватися до змін у суспільстві. У статті проаналізовано основні аспекти професійної підготовки учителів природничої освітньої галузі в контексті сучасних освітніх вимог. На основі проведеного дослідження розроблено критеріально-рівневу структуру професійної готовності майбутніх фахівців, яка охоплює ключові компоненти, відповідні критерії, складові компетентностей та рівні сформованості. Пропонована структура забезпечує комплексну оцінку готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності, системно розподіляючи ключові компетентності за такими *компонентами*: когнітивний, мотиваційно-емоційний, здоров'язберезувальний, соціально-культурний, рефлексивно-аналітичний та професійно-діяльнісний. Для кожного компонента визначено відповідні *критерії* (інтелектуально-пізнавальний, ціннісно-мотиваційний, саногенний, міжкультурно-комунікативний, адаптивний, професійний) і *рівні* сформованості (початковий, фундаментальний, компетентний, професійний), що обґрунтовуються на показниках професійної готовності вчителя, таких як: здатність, знання, уміння, навички, комунікабельність, відповідальність, автономність тощо.

Акцентовано увагу на важливості впровадження інноваційних підходів, сучасних технологій і методів навчання у професійну діяльність учителя природничої освітньої галузі. Зосереджено увагу на інтеграції міжпредметних зв'язків і застосування практико-орієнтованих завдань, які посилюють компетентнісний підхід до освітнього процесу. Доведено, що підготовка майбутніх учителів природничої освітньої галузі сприяє не лише формуванню професійної готовності до інноваційної діяльності, але й розвитку здатності до безперервного самовдосконалення.

Ключові слова: професійна готовність, природничо-освітня галузь, ключові компоненти, критерії готовності, рівні сформованості, педагогічна діяльність.

The modern reform in the education sector demands the professional training of specialists capable of adapting to changes in society. The article analyzes the main aspects of teacher training in the natural sciences educational field in the context of modern educational requirements. Based on the conducted research, a criteria-level structure of professional readiness for future specialists has been developed, encompassing key components, relevant criteria, competency elements, and levels of formation. The proposed structure provides a comprehensive assessment of future specialists' readiness for professional activities by systematically distributing key competencies across the following components: cognitive, motivational-emotional, health-preserving, socio-cultural, reflexive-regulatory, and activity-oriented. For each component, corresponding criteria are defined (intellectual-cognitive, value-motivational, health-sustaining, intercultural-communicative, adaptive, and professional) and levels of formation (basic, fundamental, competent, research-creative), substantiated by indicators of teachers' professional readiness, such as abilities, knowledge, skills, communication, responsibility, and autonomy.

The emphasis is placed on the importance of implementing innovative approaches, modern technologies, and teaching methods in the professional activities of teachers in the natural sciences. Attention is focused on the integration of interdisciplinary connections and the application of practice-oriented tasks, which enhance the competency-based approach to the educational process. It is shown that preparing future teachers in the natural sciences not only contributes to the formation of professional readiness for innovative activities but also fosters the ability for continuous self-improvement.

Key words: professional readiness, natural sciences education, key components, readiness criteria, levels of formation, pedagogical activity.

Постановка проблеми. Питання професійної готовності майбутніх учителів в умовах динамічного суспільства стали ключовим аспектом освітньої реформи в Україні, спрямовані на розвиток ключових компетентностей здобувачів освіти, формування професійних умінь і навичок, підвищення мотивації до безперервного навчання тощо. Водночас питання чіткого визначення критеріїв і рівнів професійної готовності майбутніх учителів залишаються актуальними, оскільки саме ці аспекти визначають ефективність їхньої підготовки у закладах освіти.

У зазначеному контексті, розробка та впровадження критеріально-рівневої структури є одним із етапів забезпечення системного підходу до оцінювання професійної готовності майбутніх фахівців у природничо освітній галузі, відповідає сучасним викликам освіти та дозволяє чітко визначити рівень володіння необхідними знаннями, вміннями та компетенціями.

Аналіз останніх досліджень. Формування професійної готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності розглядають В. Бобрицька, С. Гаркуша, Н. Грицай, Н. Корягіна, Л. Марушко, В. Піддячий, Ю. Тансічук, Р. Романюк, Ю. Шапран та ін.

Метою статті є аналіз і визначення ключових компонентів професійної готовності майбутніх учителів природничої освітньої галузі, критеріїв і рівнів сформованості.

Методи дослідження. У рамках дослідження використано такі методи: *аналіз наукових джерел* (вивчення теоретичних та емпіричних досліджень); *спостереження* (систематичне спостереження за освітнім процесом у закладах освіти); *синтезу* (інтеграція теоретичних і методологічних підходів); *конкретизації* (визначення основних компонентів, формування чітких критеріїв, деталізація рівнів сформованості).

Виклад основного матеріалу. Професійна готовність учителя розглядається як інтегративна якість особистості, що охоплює знання, уміння, навички та ціннісні орієнтири [9, с. 52]. Науковці підкреслюють, що професійна готовність майбутніх учителів природничої освітньої галузі ґрунтується на інтеграції теоретичних знань, практичного досвіду та мотивації до безперервного навчання. Досліджуючи зазначену проблему, С. Гаркуша зазначає, що результатом професійної підготовки вчителя є його готовність до інноваційної діяльності [2, с. 292]. Водночас, В. Староста відмітила готовність учителя до педагогічної діяльності шляхом постійного самовдосконалення

особистості та накопичення професійного досвіду [14, с. 2]. Дослідження процесу професійної готовності майбутніх учителів природничої освітньої галузі в контексті сучасних вимог потребувало розкриття її структури. Ю. Танасійчук зазначає, що *структура* (від лат. structure – будова, пристрій, зв'язок) – це стійкий взаємозв'язок між елементами системи, що зберігає її цілісність у разі зовнішніх або внутрішніх змін [15, с.116].

У рамках нашого дослідження розроблено критеріально-рівневу структуру професійної готовності вчителя природничої освітньої галузі, основу якої складають ключові компоненти (*когнітивний, мотиваційно-емоційний, здоров'язбережувальний, соціально-культурний, діяльнісний, рефлексивно-аналітичний*), рівень сформованості яких оцінюється за чітко визначеними критеріями та відповідними показниками. Пропонована структура презентована графічно (рис. 1), яка дозволяє здійснювати цілісний аналіз професійної підготовки вчителя, демонструючи взаємозв'язок між компонентами та їхній вплив на якість трудових функцій учителя й інтеграцію в освітній процес.

Розглянемо зміст окресленої структури.

Когнітивний компонент є складовою професійної готовності вчителя природничої освітньої галузі, який пов'язаний із формуванням системи знань і розуміння ключових принципів природничих дисциплін (біології, хімії, фізики) та педагогіки, що передбачають розвиток інтелектуальних здібностей здобувачів освіти, аналітичного мислення, формування умінь застосовувати знання на практиці й ефективно використовувати їх у реальних життєвих ситуаціях.

Як свідчить аналіз наукових праць, досліджуючи професійну підготовку майбутніх учителів, більшість дослідників (О. Цуняк, Р. Романюк, І. Коренева, Н. Корягіна, Ю. Шапран та ін.) окреслюють когнітивний компонент, як структурну компоненту професійної готовності, оскільки зазначений компонент відображає рівень знань, умінь і навичок необхідних для виконання педагогічної діяльності.

Наведемо приклади практичного застосування **когнітивного компонента** професійної готовності майбутніх учителів природничої освітньої галузі (біології, хімії, фізики):

– *аналіз наукових концепцій* – майбутні фахівці здатні проаналізувати складні природні процеси й доступно пояснити їх здобувачам освіти. Наприклад, під час вивчення теми «Фотосинтез» аналізують вплив зовнішніх факторів (температури, освітлення) на зазначений процес,

моделюють процес пристосування рослин до змін довкілля; у процесі навчання фізики – аналізують принципи роботи електричних приладів, розраховують витрати енергії у побуті тощо. Такого типу завдання формують у здобувачів вищої освіти розуміння зв'язку між теорією і практикою, уміння критично мислити тощо;

– *розробка міждисциплінарних занять* – здатність інтегрувати інноваційні підходи в освітній процес;

– *організація і проведення наукових експериментів, дослідів* є одним із проявів професійної готовності майбутніх учителів природничих предметів і демонструє їхню здатність самостійно проводити наукові дослідження, що використовуються у шкільних природознавчих курсах, біології, хімії і фізики; здійснювати збір й аналіз емпіричних даних за допомогою спеціальних методів, прийомів, обладнання із метою виконання дослідницької роботи. Наприклад, на лабораторних заняттях із фізики пропонується дослідити вплив

температури на електропровідність різних матеріалів, проаналізувати дані й сформулювати ґрунтовні висновки.

Мотиваційно-емоційний компонент визначає готовність майбутніх фахівців до професійної діяльності, забезпечує розвиток пізнавального інтересу до постійного самовдосконалення, виховання стресостійкості, емоційної стійкості, здатності контролювати емоції тощо. Мотивація – це сукупність причин і чинників, які ініціюють, спрямовують і підтримують поведінку людини в потрібний час [11, с. 42]. О. Гончарова звертає увагу на мотиваційний компонент до інноваційної діяльності, який аналізується у двох аспектах: роль професійної мотивації у загальному комплексі мотивів і ставлення педагога до змін та його готовність до впровадження нових ідей [3]. На думку О. Ляц, емоційно-вольовий компонент охоплює емоційну складову професійної ідентичності, яка включає здатність контролювати, усвідомлювати та розуміти, як власні емоції і почуття, так і емоції та стан

Рис. 1. Критеріально-рівнева структура професійної готовності майбутніх учителів природничої освітньої галузі

інших людей; поєднує зосередження зусилля на досягненні конкретних цілей і теоретичній підготовленості, що проявляється у вмінні регулювати свій емоційний стан [7, с. 91].

Важливим аспектом зазначеного компонента є емоційна стійкість учителя, що проявляється у здатності контролювати власні емоції, зберігати спокій у складних ситуаціях і підтримувати позитивний психологічний мікроклімат у класі; швидко й правильно реагувати на помилки учнів, перетворюючи їх у можливості для навчання, запобігати виникненню конфліктних ситуацій, створюючи атмосферу довіри та співпраці.

Здоров'язбережувальний компонент є важливою складовою учителя у професійній діяльності й реалізується на здатності не лише передавати теоретичні знання здобувачам освіти, а й сформувати в них ціннісне ставлення до збереження свого здоров'я та вміння підтримувати психоемоційний стан.

Здоров'язбережувальний компонент професійної готовності включає декілька ключових аспектів, зокрема:

- знання про основи гігієни, фізіології, психології, а також методи профілактики захворювань. Наприклад, учитель може впроваджувати в освітній процес елементи фізичного виховання, спеціальні вправи для зняття напруги та стресу, а також організувати заняття на свіжому повітрі, що сприяють формуванню ціннісного ставлення до особистого здоров'я;

- уміння підтримувати позитивний психологічний мікроклімат у класі;

- уміння раціонально використовувати час на уроці з урахуванням вікових і фізіологічних особливостей учнів;

- здатність нести відповідальність за особисте здоров'я, вести здоровий спосіб життя і демонструвати це учнівству, наприклад, правильне харчування, систематичне фізичне навантаження тощо;

- здатність проводити профілактичну та просвітницьку діяльність з учасниками освітнього процесу з питань безпеки життєдіяльності, дотримання санітарних норм та правил гігієни [12, с. 24].

Соціально-культурний компонент – передбачає здатність майбутнього фахівця орієнтуватися у соціокультурному просторі, враховуючи сучасні виклики суспільства, соціальні, культурні та етичні аспекти освітнього процесу; інтегрувати знання із природничих наук у контексті культури та суспільства.

Термін «соціально-культурний» визначається, як такий, що має зв'язок із культурою суспільства.

Культура охоплює сукупність матеріальних і духовних цінностей, які людство виробило за всю історію [1, с. 6]. На думку Л. Грицаєнко соціально-культурний компонент відіграє важливе значення у формуванні комунікативної компетентності майбутніх учителів шляхом взаємопов'язаних складових: країнознавчого, лінгвокраїнознавчого та соціолінгвістичного [4, с. 105].

Зазначимо основні аспекти соціально-культурного компонента професійної готовності учителя природничої освітньої галузі:

- *формування культурної компетентності* – здатність ефективно взаємодіяти з учнями різних культурних і соціальних груп, толерантно сприймати їхні особливості та сприяти розвитку інклюзивного навчального середовища, громадянської активності та стійкості, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови [12, с. 6];

- *розвиток комунікативних навичок* – уміння слухати, розуміти й реагувати на потреби здобувачів освіти, сприяти конструктивному діалогу та взаємодії;

- *обговорення соціально-важливих питань* – здатність ініціювати та організувати дискусії із учнями на теми екології, здоров'я, сталого розвитку, етичних питань, соціальної справедливості тощо.

- *участь у соціокультурних проєктах* – готовність організувати та залучати учнів до участі в екологічних акціях, наукових конференціях, курсах, виставках тощо.

Професійно-діяльнісний компонент – передбачає практичну складову професійної діяльності, що включає уміння організувати, реалізувати та оцінювати дослідницькі завдання, адаптуючи їх до сучасних умов і потреб. Зазначимо основні характеристики діяльнісного компонента професійної готовності учителя природничої освітньої галузі необхідних для виконання трудових функцій на таких ціннісних орієнтирах:

- уміння планувати та організувати освітній процес із використанням інтерактивних методів навчання, інноваційних технологій та методологічних підходів;

- уміння розробляти навчальні програми, плани уроків, проєктні та позакласні роботи; здійснювати систематичний контроль та оцінювання навчальних досягнень учнівства; розвивати екологічну свідомість учнів і виховання бережливого ставлення до природи;

- розвивати в здобувачів освіти системне мислення розвивати у здобувачів освіти здатність

усвідомлювати взаємозв'язки між різними природними процесами, формувати навички розв'язання практичних завдань, що потребують інтеграції знань із різних навчальних предметів, а також сприяти розвитку системного мислення [12, с. 11];

– здатність здійснювати аналіз та інтерпретацію інформації про активність і результати навчальної діяльності здобувачів освіти в цифровому середовищі; застосовувати цифрові сервіси для реалізації оцінювальних стратегій; обирати відповідні цифрові інструменти для оцінювання та критично їх аналізувати [12, с. 15];

– здатність організовувати різні види й форми навчальної та пізнавальної діяльності здобувачів освіти [12, с. 29].

Зазначений компонент сприятиме реалізації трудових функцій, якими має володіти майбутній учитель згідно Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти», зокрема, забезпечує формування практичних умінь і навичок, необхідних для виконання професійних завдань, таких як організація освітнього процесу, впровадження сучасних методик навчання, використання інноваційних технологій та здійснення педагогічної взаємодії із учасниками освітнього процесу.

Рефлексивно-аналітичний компонент – передбачає здатність учителя до самоаналізу, оцінювання навчальної діяльності, регуляції освітнього процесу відповідно до сучасних вимог тощо.

О. Мамікіна зазначає, що рефлексивно-аналітичний компонент інтегрує такі компетентності, як: уміння абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність шукати, обробляти та критично аналізувати інформацію із різних джерел; знаходити ефективні розв'язки для подолання професійних труднощів; адекватно оцінювати свій професійний досвід у контексті актуальної ситуації [8, с. 55]. М. Роганова, С. Рашидова стверджують, що шляхом використання рефлексії, педагог має можливість контролювати та керувати не лише професійною діяльністю, але й розвитком особистості [13, с. 144].

Розглянемо, інтеграцію рефлексивно-аналітичного компоненту в контексті професійної готовності вчителів природничої освітньої галузі, що включає декілька ключових аспектів:

– **здатність до самоаналізу**: уміє критично оцінювати свою професійну діяльність, включаючи методи викладання, взаємодію із учнями та досягнення навчальних цілей;

– **уміння реагувати на зворотний зв'язок**: відкритий до конструктивної критики; здатний

розвивати думку інших, адаптувати свої методи викладання і створювати умови для продуктивної комунікації;

– **аналіз результатів навчання**: уміє відкрито оцінювати та аналізувати результати навчальної діяльності учнів.

Виходячи з проведеного аналізу змістових характеристик основних компонентів, нами визначено ключові **критерії**, які демонструють рівень сформованості професійної готовності вчителів природничої освітньої галузі, що виступають результатом їхньої професійної підготовки, зокрема: *інтелектуально-пізнавальний, ціннісно-мотиваційний, саногенний, міжкультурно-комунікаційний, адаптивний, професійний*.

Критерій – це ознака, за якою проводиться оцінка, визначення або класифікація об'єктів, явищ, процесів і слугує інструментом для оцінювання. У зазначеному контексті характеристика розглядається, як зовнішній прояв властивості, що дозволяє її ідентифікувати, визначити або описати, та слугує її прикметою [18, с. 198]. Критерії якості педагогічної діяльності вчителів виділяє Б. Долинський, наголошуючи на провідній ролі знань у формуванні педагогічних умінь, зокрема: оцінювати й контролювати результати своєї діяльності; організувати й здійснювати здоров'язбережувальну діяльність; розв'язувати педагогічні ситуації, наявність адекватної реакції на вчинки людей, що оточують (конфліктостійкість); здійснювати моніторинг власного здоров'я і здоров'я здобувачів освіти [5, с. 114].

Детально проаналізуємо запропоновані критерії сформованості професійної готовності майбутніх учителів природничої освітньої галузі та їх взаємозв'язок із відповідними компонентами (табл. 1).

Рівні готовності до професійної діяльності є важливим показником формування фахових компетентностей майбутніх учителів. Вони відображають ступінь володіння професійними навичками, теоретичними знаннями та здатністю застосовувати їх на практиці. Визначення таких рівнів дозволяє оцінити розвиток педагогічних умінь і готовність учителя до виконання професійних обов'язків в контексті сучасних вимог. Кожен рівень характеризується специфічними ознаками, що свідчать про поступовий перехід від базового до дослідницько-креативного.

Вивчення рівнів готовності майбутніх учителів до професійної діяльності розробляли: В. Оніпко, Р. Романюк, Н. Грицай, О. Удовиченко, І. Хижняк та ін. Зокрема, Н. Корягіна визначає чотири

рівні готовності майбутніх учителів до організації експериментальних досліджень у галузі природознавства: репродуктивний, адаптивний, моделюючий та творчо-ініціативний, спираючись на запропоновані критерії мотиваційно-особистісний, когнітивний, змістовно-операційний та діяльнісний [6, с. 140]. В. Оніпко запропонував п'ять рівнів готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до професійної діяльності, зокрема: орієнтаційний, ситуативно-репродуктивний, стабільно-репродуктивний, репродуктивно-творчий та творчий [10, с. 25]; О. Удовиченко виокремила чотири рівні готовності до педагогічної діяльності: фактичний, операційний, аналітико-синтетичний, творчий. Кожен із цих підходів підкреслює різні аспекти професійної підготовки вчителя, фокусуючись на розвитку знань, умінь, рефлексії

та креативності [16, с. 142]. І. Хижняк виокремлює такі рівні сформованості: інтуїтивно-рецептивний, репродуктивний, продуктивний, дослідницько-креативний [17, с. 160].

Із метою визначення загального рівня досягнення прогнозованих результатів в експериментальних групах майбутніх учителів природничої освітньої галузі нами було визначено та описано чотири рівні сформованості професійної готовності: *базовий, фундаментальний, компетентний і професійний* (табл. 2).

Зазначені рівні професійної готовності майбутніх учителів природничої освітньої галузі спрямовані на формування ключових компетентностей учнів, розвиток компетентнісного підходу, індивідуалізацію навчання і впровадження інновацій.

Таблиця 1

Взаємозв'язок компонентів із критеріями професійної готовності учителів природничої освітньої галузі

Структурні компоненти	Критерії сформованості	Критерії і показники діагностики
Когнітивний	Інтелектуально-пізнавальний	Когнітивний компонент формує основу знань і навичок, які необхідні для розв'язання професійних завдань. Глибина та системність знань із фахових дисциплін безпосередньо впливають на здатність вчителя ефективно реалізовувати освітній процес.
Мотиваційно-емоційний	Ціннісно-мотиваційний	Мотиваційно-емоційний компонент визначає рівень професійної мотивації вчителя, його бажання працювати в галузі освіти та здатність підтримувати позитивну емоційну атмосферу в класі.
Здоров'язбережувальний	Саногенний	Зазначений компонент формує здатність педагога впроваджувати заходи, спрямовані на збереження і зміцнення фізичного й психічного здоров'я учнів та власного благополуччя. Термін «саногенний» походить від латинського « <i>Sanus</i> » – здоровий і показує процеси, які сприяють підтримці й розвитку здоров'я в освітньому середовищі.
Соціально-культурний	Міжкультурно-комунікаційний	Соціально-культурний компонент формує у вчителя вміння налагоджувати конструктивний діалог між учнями різних культурних і соціальних груп, сприяючи розвитку навичок толерантності та поваги, етичних і моральних принципів в освітньому процесі
Професійно-діяльнісний	Професійний	Професійно-діяльнісний компонент підкреслює здатність вчителя ефективно планувати, організовувати та реалізовувати освітній процес; генерувати нові ідеї та вміння впроваджувати нові методики, підходи з використанням сучасних технологій
Рефлексивно-аналітичний	Адаптивний	Рефлексивно-аналітичний компонент допомагає учителю аналізувати та оцінювати професійну діяльність; розвиває вміння проводити самооцінку та оцінку навчальних досягнень учнів, формуючи відповідні висновки для подальшого розвитку, раціонально розподіляти час тощо; вчасно реагувати на зміни в освітньому процесі та адаптуватися до нових вимог і викликів

Висновки дослідження. Таким чином, розробка та впровадження критеріально-рівневої структури професійної готовності майбутніх учителів природничої освітньої галузі є актуальним завданням, яке забезпечує відповідність професійної підготовки сучасним вимогам суспільства. Результати проведеного дослідження дали змогу встановити, що компонентно-рівнева структура професійної готовності майбутніх учителів природничої освітньої галузі презентує взаємозв'язок між її складовими, а саме: компоненти (*когнітивний, мотиваційно-емоційний, здоров'язбережувальний, соціально-культурний, професійно-діяльнісний, рефлексивно-аналітичний*) та відповідні критерії (*інтелектуально-пізнавальний, ціннісно-мотиваційний, саногенний, міжкультурно-комунікаційний, адаптивний, професійний*), які розкриваються шляхом реалізації конкретних показників (*знання, уміння та навички: пізнавальні, методичні, комунікативні, дослідницькі, інноваційні,*

організаційні, лідерські) й відповідають певним рівням сформованості (*базовий, фундаментальний, компетентний, професійний*). Зокрема, когнітивний компонент – забезпечує розуміння предмету, що відображається на інформаційно-теоретичному рівні готовності, де вчителі здатні отримати знання на практиці; мотиваційно-емоційний – формує позитивне ставлення до професійної діяльності та створює сприятливу атмосферу в класі; професійно-діяльнісний – акцентує увагу на практичних аспектах навчання, що відображаються на професійному рівні готовності; рефлексивно-аналітичний – дозволяє оцінювати свою діяльність і коригувати методи викладання.

Перспективи розвитку. Перспективи подальших наукових досліджень передбачають експериментальну перевірку ефективності запропонованої критеріально-рівневої структури професійної готовності майбутніх учителів природничої освітньої галузі

Таблиця 2

Рівні професійної готовності учителів природничої освітньої галузі

Рівень підготовки	Ознаки рівня
Початковий	<ul style="list-style-type: none"> – обмежена самостійність у застосуванні теоретичних знань; – початковий рівень мотивації до професійного розвитку; – відсутність системності у використанні інноваційних методик; – мінімальні навички інтеграції міждисциплінарних знань в освітньому процесі; – обмежена самостійність в організації освітнього процесу; – емоційна нестійкість, потреба в наставництві й постійній підтримці
Фундаментальний	<ul style="list-style-type: none"> – активно шукають можливості для вдосконалення своїх знань і навичок; – здатність інтегрувати теоретичні знання із практичними завданнями; – виявляють ініціативу у використанні сучасних методів і технологій навчання – здатність ефективно планувати освітній процес та інтегрувати міждисциплінарні знання – здатність проявляти критичне мислення, що дозволяє їм усвідомлено підходити до розв'язання професійних завдань; – недостатньо стійкі навички застосування теоретичних знань у практичній діяльності з використанням інноваційних підходів
Компетентний	<ul style="list-style-type: none"> – здатність генерувати нові ідеї та впроваджувати інноваційні підходи в освітній процес; – уміння інтегрувати різні дисципліни та розробляти інноваційні уроки; – здатність активно застосовувати інтерактивні методи навчання, що сприяють розвитку креативності учнів; – здатність до впровадження проєктного навчання та розвитку ключових компетентностей учнів; – розвинені рефлексивні навички: самоконтроль, аналіз власних дій та внесення коректив у педагогічну діяльність; – сталий інтерес до впровадження принципів сталого розвитку та інновацій в освітньому процесі; – здатність створювати сприятливий мікроклімат в аудиторії.
Професійний	<ul style="list-style-type: none"> – максимально розвинені професійні компетентності та ґрунтовні знання предмета; – здатність до стратегічного планування та управління освітнім процесом на основі сучасних тенденцій; – лідерство в педагогічних колективах і вміння працювати в команді; – здатність систематично впроваджувати інноваційні технології і методи навчання; – здатність впроваджувати в освітній процес інклюзивні та методологічні підходи, принципи сталого розвитку, розробляти авторські програми та проєкти, активно співпрацювати з колегами для впровадження інновацій в освітній процес; – активне використання методів формульованого оцінювання і розвитку критичного мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вербій І.В. Соціокультурний компонент освіти майбутніх судноводіїв (кінець ХХ – початок ХХІ століття). *Таврійський вісник освіти*. 2017. № 3 (59). С. 5-12.
2. Гаркуша С.В., Дейкун М.П. Концепція формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання до використання здоров'язбережувальних технологій. *Вісник*. 2017. №147, Т. І. С. 291-299.
3. Гончарова О. А. Мотиваційний компонент готовності майбутнього вчителя до інноваційної діяльності. URL: <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN25/6.pdf>
4. Грицаєнко Л. М. Роль соціокультурного компоненту у формуванні комунікативної компетентності в процесі вивчення української мови як іноземної. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 21, Т. 1. С. 104-109.
5. Долинський Б. Т. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності: монографія. Одеса: Видавець М. П. Черкасов, 2010. 265 с.
6. Корягіна Н.В. Підготовка майбутніх учителів до експериментальних досліджень у галузі природознавства: дис.канд.пед. наук, 13.00.04. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, 2015. 277 с.
7. Ляц О. П. Роль емоційної сфери у структурі професійної ідентичності педагога. *Актуальні проблеми психології*. Т. 1. Вип.56. С. 91-96 URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v1/i56/16.pdf>
8. Мамикіна О. А. Естрадна вокально-виконавська підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва у вимірі компетентнісного навчання. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 51. Т. 2. С. 52-56. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/51.2.9>
9. Марушко Л. Структурно-компонентний аналіз готовності майбутніх учителів природничих спеціальностей до професійної діяльності. Зб.наук.праць. *Педагогічні науки*. 2023. С. 52-54. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2023-101-8> с.52
10. Оніпко В. В. Професійна підготовка вчителя природничих дисциплін до роботи у профільній школі: монографія. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. 376 с.
11. Піддячий В. М. Мотивація до здійснення професійного саморозвитку майбутнього вчителя. *Education and pedagogical sciences (Освіта та педагогічна наука)*. 2014. № 2 (163). С. 41-47.
12. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти». офіц. Вебпортал. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2024. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartuvchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>
13. Роганова М. В., Рашидова С. С. Професійна рефлексія викладача закладу вищої освіти як умова його педагогічної культури. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. Вип. 1(105). С. 141-150.
14. Староста В. І. Готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності: сутність, структура. *Народна освіта*. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5923
15. Танасійчук Ю.М. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування в учнів ціннісного ставлення до власного здоров'я: дис.д. філософії, 011. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2021. 416 с.
16. Удовиченко О. М. Критерії та показники рівнів готовності майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2020. Вип. 2. С. 141-146 DOI 10.31651/2524-2660-2020-2-142-147
17. Хижняк І. Критеріально-рівнева структура готовності майбутніх учителів початкової школи до застосування засобів електронної лінгводидактики в професійній діяльності. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т.69. № 1. С.160-170.
18. Цуняк О.П. Система професійної підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до інноваційної діяльності: дис. доктора пед. наук: 13.00.04. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ, 2020. 517 с.

РОЗДІЛ 2 СПЕЦІАЛЬНА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

УДК 376-056.36:796-022.51

DOI 10.32782/ped-uzhnu/2024-6-6

Кляп Маріанна Іванівна,
ORCID ID: 0000-0003-4677-8718
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної терапії, реабілітації,
спеціальної та інклюзивної освіти
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОРЕКЦІЇ РОЗВИТКУ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

THE ASPECTS OF DEVELOPMENT CORRECTION FOR STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITY DURING HANDICRAFT LESSONS

У статті досліджено окремі питання корекції розвитку дітей з порушеннями інтелекту на уроках трудового навчання. Підкреслено необхідність формування в школярів з інтелектуальною недостатністю таких необхідних вмінь та навичок як усвідомлення завдання, планування діяльності, самоконтроль та самооцінка. Розглянуто етапи планування, види самоконтролю. Зазначено, що з метою корекції розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями вчитель має проводити корекційну роботу системно та цілеспрямовано.

Крім висвітлення питань корекції інтелектуальної сфери, стаття торкається можливостей уроків трудового навчання для стимуляції розвитку загальної та дрібної моторики. Зазначено доцільність використання з цієї метою сучасних засобів художньої праці (вироби із бісеру, природних матеріалів, специфічні вироби з паперу, квітникарство, писанкарство, лозоплетіння тощо).

Ключові слова: учні з порушеннями інтелекту, корекційна робота, трудове навчання, планування, дрібна моторика.

The article dwells upon particular issues relevant to development correction for students with intellectual disability during handicraft lessons. The necessity to form important skills and abilities for students with intellectual disability, such as realizing the task, activity layout, self-control and self-evaluation, has been emphasized. Types of self-control and layout stages have been considered. It should be noted that the teacher should conduct correction work for students with intellectual disability, within the aim to correct their development, systematically and purposefully.

Besides covering the issues of intellectual sphere correction, the article deals with possibility to conduct handicraft lessons in order to stimulate the development of general and fine motor skills. We should mention that following modern art means are relevant to apply: beads, natural materials, specific paper craft, florists design, pysanky (Easter eggs) coloring, wickerwork.

Key words: students with intellectual disability, correction work, handicraft, layout, fine motor skills.

Постановка проблеми. Демократизація та гуманізація сучасного суспільства, реальності життя потребують певних змін у ставленні людей до членів суспільства, які відрізняються своїми певними особливостями. Така складна еволюція передбачає руйнацію стійких стереотипів у сфері соціальних та професійних відносин, зокрема щодо осіб з порушеннями інтелекту. Діти зазначеної категорії, які навчаються у закладах освіти з інклюзивним навчанням або в спеціальних загальноосвітніх закладах, мають за час навчання

не тільки здобути певній освітній рівень, але й отримати соціальні навички, в тому числі усвідомити можливість свого майбутнього працевлаштування. Провідна роль в цьому контексті відводиться урокам трудового навчання.

Уся освітня сфера зазнає впливу реформ, які відбуваються в Україні, актуалізуючи потребу в створенні освітнього середовища, яке було б сприятливим для дітей з особливими освітніми потребами, в нашому випадку для тих, що мають порушення інтелекту, з метою забезпечити їх дієву соціалізацію.

Перед сучасною школою, як спеціальною, так з інклюзивним навчанням, крім загальних завдань трудового, інтелектуального, морального і фізичного виховання, стоїть розв'язання питань, які полягають у корекції та компенсації порушених функцій організму дітей з інтелектуальними порушеннями, щоб підготувати їх до самостійного життя, соціалізації в умовах сучасного суспільства. Однак, здійснення на практиці завдань навчально-корекційної та виховної роботи ускладнюється обмеженими можливостями пізнавальної сфери учнів зазначеної категорії. Ось чому стимуляція цих дітей до сприйняття педагогічних впливів і будь-якої пізнавальної діяльності має винятково важливе корекційне значення. Всі складові навчального плану закладу освіти мають бути спрямованими на забезпечення корекційно-розвиваючого впливу на розвиток школярів з особливими освітніми потребами (далі ООП), зокрема з інтелектуальними порушеннями, але значення трудового навчання тут не можна недооцінювати. Трудове навчання є складовою єдиної системи навчання, виховання і розвитку учнів з порушеннями інтелекту, сприяє формуванню предметних, міжпредметних, та ключових компетентностей школярів на основі врахування індивідуальних психофізичних можливостей дитини зазначеної нозології і покликане створювати умови для формування особистості, підготовленої до життя та активної трудової діяльності в умовах сучасного високотехнологічного суспільства. Трудове навчання як у спеціальній, так і в школі з інклюзивним навчанням є стимулом і вихідною ланкою інтелектуального, фізичного, морального становлення особистості, створює умови формування соціально-трудової компетентності. Починаючи з початкових класів, трудове навчання сприяє формуванню в учнів таких компетентностей, як технічний і технологічний кругозір, культура праці, самостійне та критичне мислення, розвиток особистісних якостей, виховання відповідальності за результати власної діяльності. Тільки в праці розкриваються здібності, збагачуються знання, закріплюються вміння і навички, проявляється творчість [1, с. 6].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У спеціальній психолого-педагогічній літературі питання корекційно-розвивального значення трудового навчання школярів з порушеннями інтелекту достатньо ґрунтовно представлено у дослідженнях учених. Зокрема визначено основні напрями навчання цих дітей відповідно до затверджених навчальних програм, з'ясовано

труднощі в опануванні змісту окремих розділів та формуванні трудових умінь і навичок, окреслено ефективні шляхи вдосконалення навчального процесу (Г. М. Дульнев, І. Г. Єременко, М. О. Козленко, В. О. Липа, В. М. Синьов, О. П. Хохліна, Н. А. Гіренко, О. В. Чеботарьова, А. Б. Молодід та ін.). Більшість дослідників зосереджуються на проблемі опанування найпростішими трудовими навичками учнями з інтелектуальною недостатністю, їх профорієнтації на уроках трудового навчання. Питання корекції інтелектуального розвитку школярів зазначеної категорії та використання новітніх підходів до вдосконалення дрібної моторики розглядаються в меншій мірі.

Мета статті: проаналізувати використання уроків трудового навчання для корекції окремих психічних функцій у школярів з інтелектуальними порушеннями, застосування новітніх підходів до вдосконалення їх дрібної моторики під час трудових операцій.

Виклад основного матеріалу. Спеціальна педагогіка розглядає соціальну адаптацію учнів з ООП, і зокрема залучення їх до трудової діяльності, у зв'язку з корекцією недоліків їх психічного розвитку та формуванням відповідних професійних якостей. Практика спеціального та інклюзивного навчання й виховання, наявні дослідження в цій галузі свідчать, що в школярів з порушеннями інтелекту поступово формуються відповідні знання та вміння, завдяки чому вони успішніше адаптуються в суспільстві [2, с. 8–9].

Головними завданнями навчання та виховання учнів з інтелектуальною недостатністю у спеціальній школі або в закладі з інклюзивним навчанням є їх соціалізація і корекція недоліків їхньої пізнавальної діяльності та особистості. На думку О. Хохліної, корекційний вплив трудового навчання стає ефективним тільки за умови спеціального добору змісту навчання (як і інших ланок педагогічного процесу), використання його корекційних можливостей для досягнення поставленої мети виправлення порушень розвитку дитини. Отже, корекційна спрямованість змісту навчання забезпечується тоді, коли вчитель свідомо спрямовує школярів на розв'язання розумових задач, які входять до кожного трудового завдання [4, с. 419].

У структурі трудової діяльності загальнотрудові інтелектуальні вміння відіграють провідну роль у досягненні цієї мети. До них належать: орієнтування в завданні, попереднє планування ходу його виконання, здійснення самоконтролю під час трудової діяльності і після її закінчення. Зміст орієнтувальних дій включає такі характеристики:

- розуміння мети трудового завдання;
- формування уявлень про наступний результат праці;
- визначення конкретних умов, необхідних для виконання трудового завдання [1, с. 28].

В учнів з інтелектуальними порушеннями спостерігається недостатність орієнтувальної діяльності, тому вони не можуть самостійно проаналізувати зразок виробу, який треба виготовити, розібратися у його структурі та послідовності виготовлення. Необхідні спеціальні прийоми навчання: використання наочності, детальне пояснення і демонстрація ходу роботи, застереження щодо можливих помилок. Позитивний вплив матиме система спеціально продуманих вчителем запитань з метою усвідомлення учнями інформації, використання дидактичних ігор з опорою на диференційований підхід до школярів. Така організація навчання сприятиме розвитку орієнтувальної діяльності, підвищенню самостійності, більш стійкому оволодінню трудовими навичками. Крім того, в ході такої діяльності в учнів з інтелектуальними порушеннями будуть удосконалюватися психічні процеси сприйняття (слухового, зорового, дотикового), довільної уваги, різні види пам'яті (довготривала, образна, рухова), а саме головне – розумові операції (аналіз, порівняння, синтез), що здійснюватиме позитивний вплив на розвиток особистості школяра.

Своєрідність розвитку особистості дитини з інтелектуальними порушеннями зумовлена дифузним ураженням кори головного мозку, що призводить до порушеннями пізнавальної діяльності та емоційно-вольової сфери. В основі даного порушення лежить аномальний розвиток психіки, що відображається на формуванні особистості такої дитини.

З точки зору психології, планування – це процес, спрямований на вибір шляхів, засобів, способів та послідовності дій, що ведуть до досягнення мети. Планування є складовою частиною виконання трудових операцій, тому розвиток навичок планування є одним із завдань корекційної роботи на уроках трудового навчання.

Планування завжди пов'язане з напруженою розумовою роботою. Воно передбачає усвідомлення завдання, попереднє орієнтування в ньому, виділення специфічних особливостей матеріалу та операцій, встановлення визначених зв'язків та відношень. Тому планування трудової діяльності учнями з порушеннями інтелекту обумовлене значними складнощами й характеризується низкою специфічних особливостей.

Процес планування починається з усвідомлення й уточнення трудового завдання, з вибору шляхів і засобів його здійснення. Психологічні спостереження доводять, що без керівної ролі вчителя школярі починають виконувати завдання без певного аналізу умов і вимог, продуманого вибору способів і послідовності дій [1, с. 30; 2, с. 43].

У дослідженнях Г. Дульнєва, А. Лурії, Б. Пінського, відзначалося, що діти з інтелектуальною недостатністю, які мають інструкції з визначеними вказівками, не завжди їх дотримуються, змінюють хід роботи на власний розсуд. Для того, щоб навчити цих учнів складати план виконання певної роботи, було розроблено низку методик та порад [2, с.42-43]. Педагогами-практиками пропонується використовувати вербалізацію дій, спрямованих на аналіз, схематичні малюнки планів, щоб кожен пункт плану відповідав словесній інструкції, а також використання інструкційних таблиць. У кожній з таких таблиць описано у визначеній послідовності всі операції, пов'язані з виготовленням предмету. До опису додається наочний матеріал. Таким чином таблиця являє собою письмову інструкцію з вказівками, як і в якій послідовності здійснюються необхідні операції.

Але навіть наявність такої розгорнутої інструкції не завжди сприяє учню у виконанні роботи згідно з планом. Учні з порушеннями інтелекту не завжди можуть самостійно подолати труднощі, що виникли в процесі роботи над виробом. Тому завдання вчителя – вчасно допомогти школяру, спрямувати його дії на виконання адекватних операцій, оскільки допустивши помилку, учень не зможе її виправити й отримати необхідний результат. При цьому вчитель має пам'ятати, що надмірна допомога може зашкодити формуванню самостійності учня, тому він має дозувати підказки з урахуванням індивідуальних особливостей школярів.

Формування прийомів та навичок планування в дітей тісно пов'язане з навчально-виховною роботою в цілому й корекційно-виховною роботою на уроках трудового навчання зокрема. Допомога з боку вчителя не повинна зводитися лише до того, щоб надати школяру план у готовому вигляді. Вирішення цього питання залежить від того, як учень сприймає допомогу педагога та реагує на неї, чи є ця реакція усвідомленою, чи автоматичною. Саме в цьому й полягає специфіка корекційної роботи вчителя.

Для того, щоб результати праці відповідали очікуванням, необхідно мати навички контролювати і корегувати свою роботу відповідно до визначеної

мети. Тому школярі з інтелектуальною недостатністю мають навчитися здійснювати самоконтроль у процесі своєї трудової діяльності.

У дітей з порушеннями інтелектуального розвитку спостерігається несформованість самоконтролю, вони слабо здатні корегувати свою діяльність у ході роботи або після її завершення. Значення формування навичок самоконтролю в школярів з порушеннями інтелекту особливо зростає при навчанні в інклюзивних класах, бо в учнів з типовим розвитком ця здатність формується швидше і легше.

Дослідники проблем формування вмінь та навичок в ході трудової діяльності розглядають два основні підходи щодо самоконтролю. Одні виділяють безпосередній самоконтроль, який здійснюється в процесі виконання і регуляції дій, і перевірочний, що здійснюється «на око» або за допомогою контрольних-вимірних інструментів після завершення роботи. Інші поділяють самоконтроль на констатувальний і корегувальний. Констатувальний – здійснюється під час зіставлення результату, який одержали, з уявною метою; корегувальний – зіставлення з одержаним результатом і коректування до поставленої мети. Констатувальний припускає виявлення відхилень від поставленого результату; корегувальний – не тільки визначення відхилень від мети, але й уміння оцінити причини та намітити шляхи усунення помилок [1, с. 32].

Види та форми самоконтролю залежать від характеру діяльності та етапу, на якому він здійснюється. Він може бути початковим, поточним та заключним і при цьому розрізнятися за змістом та формою. Здатність здійснювати самоконтроль залежить також від вікових та особистісних особливостей школярів. Так, учні початкових класів з порушеннями інтелекту не вміють під час роботи контролювати й коректувати більше двох операцій. Контролюючи при виконанні операції, дві-три вимоги, діти не враховують інші, що поребувало б більш складних розумових операцій [2, с. 44–45].

Особливості самоконтролю учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі праці значною мірою зумовлені тим, що в них недостатньо розвинуті вимірні дії. Діти не вміють користуватися у відповідній мірі вимірними інструментами, раціональними прийомами «на око», що є причиною значної кількості помилок та недоліків у роботі. Розвивати такі навички, крім уроків трудового навчання, потрібно на уроках математики або на образотворчому мистецтві, що потребуватиме системного підходу у корекційній роботі

вчителя спеціальної школи або асистента вчителя в інклюзивному класі. Навчання вимірними навичкам необхідно супроводжувати корекційно-виховною роботою з розвитку пізнавальної діяльності учнів загалом.

Відсутність навичок самоконтролю є однією з причин слабого розвитку самостійності дій у дітей з порушеннями інтелекту. У процесі роботи учні рідко зупиняються, щоб перевірити правильність виконання операцій, не розглядають виріб у цілому, а звертають увагу лише на останні операції. Формування навичок самоконтролю є дуже важливим аспектом роботи вчителя трудового навчання у спеціальній школі, так само як роботи асистента вчителя закладу з інклюзивним навчанням. Це буде сприятиме усвідомленому та самостійному виконання практичних робіт школярами з інтелектуальними порушеннями.

Більшість практиків, говорячи про корекційне значення уроків трудового навчання для дітей з порушеннями інтелекту, мають на увазі, перш за все, удосконалення їх рухової сфери. Вони спираються на те, що органічні ураження нервової системи призводять до значних патологічних змін у вищій нервовій діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями, які зумовлюють порушення їх моторики. Дослідження М. Певзнер свідчать про те, що дифузне ураження кори головного мозку, особливо лобних частин, викликає грубе недорозвинення особистості, загалом супроводжується дефектами моторики. При цьому рухи в дитини пасивні, безпомічні, уповільнені, нескординовані й погано автоматизуються. Моторика в таких дітей характеризується стереотипністю і загальмованістю [1, с. 23].

З віком моторика дітей з інтелектуальною недостатністю може досягати рівня, максимально близького до нормотипового. Але робота, що потребує точності, злагодженості рухів, особливо тонких диференціювань, їм складно вдається. Це проявляється в порушенні точності, темпу рухів та зорово-рухової координації. Дітям доступне виконання рухів за наслідуванням, але з певними порушеннями: нечіткість рухів, не дотримання заданої амплітуди, кута нахилу, невміння регулювати м'язові зусилля.

Порушення загальної моторики дітей з порушеннями інтелекту своєрідно проявляються й у дрібній моториці, рухах пальців та кистей рук. Одні діти демонструють зразки швидкості та вправності рухів рук, а інші навпаки є незграбними, повільними, нездатними виконати навіть найелементарніші дії пальцями та руками.

Важливим засобом розвитку загальної та дрібної моторики дітей з інтелектуальною недостатністю є уроки трудового навчання в школі. В залежності від того, що необхідно розвивати у дитини, визначається мета і спеціальні шляхи організації трудового процесу, а також добираються методичні засоби і зміст навчання. Це дає можливість врахувати індивідуальні особливості кожної дитини для отримання позитивного результату в процесі практичної роботи. Так, у роботі на уроках трудового навчання використовується широкий діапазон різних видів практичної діяльності: вирізання з паперу та виготовлення аплікації, ліплення із пластиліну та соленого тіста, вишивання, витинання, виготовлення виробів із бісеру, природніх матеріалів, згодом – виготовлення виробів на швейній машинці, квітникарство та городництво, плетіння гачком та на спицях, виготовлення сувенірів. Позитивний вплив на розвиток дрібної моторики здійснюють ігри та вправи з пазлами та деталями леґо, які можна практикувати на уроках трудового навчання. Також можна виконувати під час фізкультхвилинки або за необхідності традиційні вправи для розвитку дрібної моторики:

- обертати кисті рук з максимальною амплітудою;
- стискувати кисті рук в кулак та розпрямляти їх (одночасно або почергово);
- послідовно натискувати кінчиком великого пальця на кінчики інших пальців тієї ж руки (пальці «вітаються»);
- почергово рухати вказівним та середнім пальцями з метою імітації «ходьби» пальцями по поверхні стола (однією рукою почергово з іншою або обома одночасно);
- виконувати рухи руками у послідовності: кулак – ребро – долоня тощо [2, с. 47–48].

Дослідники А. Молодід та О. Чеботарьова вважають, що удосконалення психофізичного розвитку школярів з порушеннями інтелекту відбувається у процесі опанування учнями різноманітних сучасних освітньо-корекційних програм з трудового навчання, зокрема швейною та столярною справою, квітникарством, декоративно-ужитковим мистецтвом, палітурною справою тощо. Цікавим для школярів з інтелектуальними порушеннями є ознайомлення із варіативними модулями з художньої праці: вишивання атласними стрічками, гладдю, хрестиком; роботи із соломкою або шкірою; писанкарство; килимарство; квілінг,

оригамі, витинанки; декупаж; флористика; лозоплетіння тощо. Позитивні емоції та інтерес учнів викликає робота з бісером: нанизування бісеру на нитку (від великої намистини до дрібної), вишивання бісером поконтур, бісерна пластика на дроті, бісерна мозаїка на тканині, бісерне ткацтво, виготовлення композицій з бісеру [3].

Запропоновані вчителем з цього переліку заняття мають бути посилюючими для школярів з порушеннями інтелекту, приносити їм одночасно і радість, і користь. Тільки тоді в контексті чітко продуманої корекційної роботи вони будуть здійснювати позитивний вплив не тільки на розвиток моторики рук учнів зазначеної категорії, а на корекцію їх психоемоційного стану загалом. Також дуже корисними для розвитку дрібної моторики є сухий пісочний басейн, перебирання та сортування крупи та насіння, завдання з прищіпками, шнурування, масаж рук горіхами, камінчиками, шестигранним олівцем, які також можна використовувати на уроках трудового навчання. Застосування таких спеціальних прийомів і вправ для розвитку психомоторики сприятиме поліпшенню стану функціональних можливостей учнів з інтелектуальними порушеннями до оволодіння ними в майбутньому доступними їм різними робітничими професіями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У системі підготовки учнів з порушеннями інтелекту до самостійного життя трудове навчання займає провідне місце. Цей предмет сприяє формуванню таких трудових умінь і навичок, як планування, самоконтроль, самооцінка, вироблення в учнів правильного темпу та ритму виробничих процесів. Уроки трудового навчання сприяють також розвитку дрібної моторики школярів з інтелектуальними порушеннями, рухової сфери загалом, координованості дій. Велику роль відіграє трудове навчання у корекції порушень інтелектуальної сфери шляхом розвитку пізнавальних психічних процесів, розумових операцій, удосконалення мислення та мовлення. Такі корекційні можливості стосовно учнів з порушеннями інтелекту можна реалізовувати на уроках трудового навчання як у спеціальній школі, так і в закладі загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням.

Подальші дослідження цього питання вбачаємо у вивченні різних аспектів формування особистості школяра з інтелектуальними порушеннями засобами трудового навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гіренко Н. А. Спеціальна методика трудового навчання: навчальний посібник для здобувачів бакалаврського рівня вищих навчальних закладів за спеціальністю 016 «*Спеціальна освіта*» та вчителів початкових класів спеціальної школи Н.А. Гіренко. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2020. 103 с.
2. Левицький В.Е. Спеціальна методика викладання ручної праці: Курс лекцій. Кам'янець-Подільський, 2008. 72 с.
3. Молодід А.Б., Чеботарьова О.В. Корекція загальної і дрібної моторики в учнів з порушеннями інтелекту на уроках трудового навчання. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715997/1/>
4. Хохліна О.П. Проблема корекційної спрямованості трудового навчання дітей з інтелектуальними вадами. Актуальні питання корекційної освіти. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / За ред. В.М.Синьова, О.В.Гаврилова. Вип.IV. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2014. С. 412-422.

Хома Ольга Михайлівна,

ORCID ID: 0000-0002-0778-1431

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та методики початкової освіти

Мукачівський державний університет

РОЗВИТОК УСНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КЛАСАХ З ІНКЛЮЗИВНИМ НАВЧАННЯМ

ORAL SPEECH DEVELOPMENT OF YOUNG SCHOOL STUDENTS IN CLASSROOMS WITH INCLUSIVE LEARNING

У статті розглядаються актуальні питання розвитку усного мовлення учнів у класі з інклюзивним навчанням. З'ясовано підходи вчених щодо означеної проблеми. Вказується на важливості знань сучасних методів навчання, уміння адаптувати освітній процес до індивідуальних потреб учнів, на розуміння психологічних особливостей дітей, які мають порушення мовлення. Наголошено, що учні з особливими освітніми потребами є учасниками освітнього процесу, тому добірка завдань учителем, асистентом учителя для розвитку усного мовлення молодших школярів має бути диференційованою. Підкреслено, що Державний стандарт початкової освіти мовно-літературної освітньої галузі, Типові освітні програми спрямовують освітню діяльність учнів на формування комунікативних умінь. Змістові лінії «Взаємодіємо усно», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо мовні явища», «Досліджуємо медіа» та інші передбачають розвиток зв'язного мовлення учнів за різними напрямками, включаючи й оволодіння мовними компетенціями. Вони взаємопов'язані й у сукупності сприяють формуванню усного діалогічного та монологічного мовлення. Метою статті є: з'ясування сучасних підходів до розвитку усного зв'язного мовлення учнів у класах з інклюзивним навчанням.

Рекомендуються етапи розвитку усного мовлення та методи, прийоми навчання: пропедевтичний (методи та прийоми формування вимовних та лексичних умінь); конструктивно-творчий (методи конструювання словосполучень, речень); текстотворчий (імітативні, творчо-продуктивні, комунікативні методи). З-поміж методів й прийомів виокремлено такі: розгортання чи згортання речень, «скрайбінг» (складання речення із графічним зображенням), «групування» (добір слів-асоціацій до ключового), «кубування», «моя позиція», дидактичні ігри; прийоми, що спрямовані на аналітико-синтетичні дії: тематичне складання речень, побудова за початком, поширення речення другорядними членами, редагування словосполучення, речення, деформованого речення, дослідження конкретного мовного явища та інші. Сформульовано особливості методичної роботи щодо розвитку усного мовлення у класах з інклюзивним навчанням: взаємозв'язок етапів та методів навчання; співпраця асистента вчителя й учителя з розвитку усного мовлення учнів; індивідуальна спрямованість розвитку мовлення дитини з ООП; розробка корекційно-розвиткових вправ та завдань; застосування сучасних засобів навчання (мультимедійні технології; слова-підказки, ілюстрації, взірці текстів, використання мнемотехніки як методу запам'ятовування для учня з ООП). Увагу зацентровано на ігрових методах навчання, наведено окремі із них.

Ключові слова: усне мовлення, клас з інклюзивним навчанням, етапи розвитку, методи та прийоми навчання, корекційно-розвиткові вправи, дидактичні ігри.

The article explores the current issues of the development of oral speech of pupils in a classroom with inclusive education. The modern approaches of scientists to the specified problem are clarified. The importance of understanding the modern teaching methods, the ability to adapt the educational process to the individual needs of students, and the understanding of the psychological characteristics of children with speech disorders are indicated. It is emphasized that students with special educational needs are participants in the educational process, therefore the selection of tasks by the teacher, teacher's assistant for the development of oral speech of younger schoolchildren should be differentiated. It is emphasized that the State Standard of Primary Education of the Language and Literature Educational Branch, Typical Educational Programs direct the educational activities of students to the formation of communicative skills. The content lines "Interact orally", "Interact in writing", "Investigate language phenomena", "Investigate media" and others provide for the development of students' coherent speech in various directions, including the mastery of language competencies. They are interconnected and together contribute to the formation of oral dialogic and monologic speech. The purpose of the article is: to clarify modern approaches to the development of students' oral coherent speech in classes with inclusive education.

The stages of oral speech development and methods and teaching techniques are suggested: propaedeutic (methods and techniques for forming pronunciation and lexical skills); constructive-creative (methods for constructing word combinations, sentences); text-creation (imitative, creative-productive, communicative methods). Among

the methods and techniques, the following are distinguished: expanding or collapsing sentences, “scribing” (composing a sentence with a graphic image), “clustering” (selection of word associations to the key one), “cubing”, “my position”, didactic games; techniques aimed at analytical-synthetic actions: thematic composition of sentences, construction by the beginning, expansion of a sentence by secondary parts, editing a word combination, sentence, deformed sentence, research of a specific language phenomenon, and others. The features of methodological work on the development of oral speech in classes with inclusive education are formulated: the relationship of stages and teaching methods; cooperation between a teacher's assistant and a teacher on the development of students' oral speech; individual orientation of the speech development of a child with SEN; development of correctional and developmental exercises and tasks; use of modern teaching aids (multimedia technologies; word-tips, illustrations, text samples, use of mnemonics as a memorization method – for a student with SEN). Attention is focused on game-based teaching methods, some of them are presented.

Key words: oral speech, inclusive classroom, stages of development, teaching methods and techniques, corrective and developmental exercises, didactic games.

Постановка актуальності проблеми. Сьогодні початкова школа працює за новими нормативно-правовими актами, положеннями. Відтак, Постановою Кабінету Міністрів України (від 15 вересня 2021 р. за № 957) затверджено Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти, в якій подано особливості їх функціонування в нових реаліях: інтеграція в освітній процес дітей з особливими освітніми потребами. У п.16 означеного документу наголошується на тому, що інклюзивне навчання учнів, у тому числі згідно з індивідуальним навчальним планом, здійснюється відповідно до освітньої програми закладу освіти з урахуванням їх особливих освітніх потреб та особистісно орієнтованого спрямування освітнього процесу, адаптації та/або модифікації окремих навчальних предметів (інтегрованих курсів) [7].

Це зумовлює застосування інноваційного підходу до навчання української мови в початковій школі, з проблеми розвитку зв'язного мовлення молодших школярів зокрема. Формування умінь послуговатися мовою в усній й письмовій формах, що включає діалогічне та монологічне мовлення, є важливим завданням сучасної початкової освіти. Порушення мовлення у дітей, відсутність комунікативної компетентності може вплинути на весь процес навчання учня з ООП. З цього приводу С. Линдіна зазначає, що порушення мовленнєвого розвитку дітей негативно впливають на всі психічні процеси в сенсорній, інтелектуальній, афективній та вольовій сферах, а також на регуляцію. Деякі мовленнєві порушення можуть бути важкими й зачіпати всі компоненти мовленнєвої системи, інші – обмеженими й мінімальними, наприклад, лише на фонетичному рівні мовлення (у разі помилок у вимові окремих звуків), і зазвичай не впливають на мовленнєву діяльність у цілому [3, с. 51]. Вказується на важливості знань сучасних методик навчання, умінь адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб учнів, а також

розуміння психологічних особливостей роботи з дітьми, які мають порушення мовлення.

Учні з особливими освітніми потребами є учасниками освітнього процесу, тому добірка завдань для розвитку зв'язного мовлення молодших школярів має бути диференційованою. З цього приводу С. Стеблюк зазначає, що педагогіка партнерства, толерантність, професійна компетентність дозволять вчителю, асистенту добирати диференційовані вправи, які об'єднують клас [8, с. 210]. Дослідницею рекомендуються корекційні загальноорозвиваючі, лексичні, ігрові, текстотворчі, компетентнісно орієнтовані вправи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку зв'язного мовлення учнів розроблена низкою науковців (В. Бадер, М. Вашуленко, О. Вашуленко, С. Дубовик, К. Пономарьова та інш.); важливими та актуальними є наукові праці дослідників з проблеми навчання дітей із особливими освітніми потребами (А. Колупаєва, О. Таранченко, Т. Скрипник та інш.).

У дисертаційному дослідженні В. Бадер обґрунтовано взаємозв'язок у розвитку усного й писемного мовлення учнів, розроблено систему вправ, досліджено методіку їх використання на уроках різних типів. За визначенням науковиці, усне і писемне мовлення – форми мовленнєвої діяльності, які виконують репрезентативну і прагматичну функції й забезпечують формування мовної, мовленнєвої і комунікативної компетентності особистості [1, с. 7].

Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти знайшли своє відображення у збірнику наукових праць за загальною редакцією Ю. Бойчука. Відтак, О. Примаченко розкриває особливості фонетико-фонематичного компонента мовленнєвої діяльності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. На думку автора, основою для корекційної роботи з розвитку мовлення дітей з легкими інтелектуальними порушеннями є виховання звукової культури, формування

фонематичних процесів, корекція лексики, граматичних порушень через розвиток мисленнєвих операцій [6, с. 293].

Розвиток комунікативної діяльності дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання обґрунтовано Л. Залановською: учням, які мають особливі освітні потреби, складніше узгоджувати дії з виконанням спільних завдань, організувати взаємодопомогу тощо, оскільки мовна ініціативність у більшості сформована на недостатньому рівні і, як наслідок, вони не завжди володіють навичками ведення передачі інформації, демонструють невміння слухати, підтримувати, що призводить до погіршення навчальної діяльності та виникнення відчуття відчуженості та відстороненості від однолітків [2, с. 19].

Таким чином, проблема формування комунікативних умінь у молодших школярів в умовах інклюзивного середовища є актуальною.

Мета статті – розкрити сучасні підходи до розвитку усного зв'язного мовлення учнів у класах з інклюзивним навчанням.

Виклад основного матеріалу. В основу нашого дослідження взято формулювання М. Вашуленка про зміст поняття «розвивати мовлення»: ...вчити школярів правильно і доцільно, відповідно до норм літературної мови користуватися всім арсеналом мовних засобів у побудові зв'язних висловлювань» [5, с. 307].

Виходимо з того, що, у першу чергу, розвитку усного діалогічного та монологічного зв'язного мовлення сприяє володіння фонетичною, лексичною, граматичною компетентністю. Учням початкової школи необхідно сформувати теоретико-практичні уміння з мовних тем, визначених навчальними програмами. Це забезпечить й розвиток зв'язного писемного мовлення.

Державний стандарт початкової освіти за цією галуззю, Типові освітні програми спрямовують освітню діяльність учнів на формування комунікативних умінь. Змістові лінії «Взаємодіємо усно», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо мовні явища», «Досліджуємо медіа» та інші передбачають розвиток зв'язного мовлення школярів за різними напрямками, включаючи й оволодіння мовними компетенціями. Вони взаємопов'язані й у сукупності сприяють формуванню усного діалогічного та монологічного мовлення.

Для реалізації завдань, визначених Концепцією НУШ та Державним стандартом початкової освіти мовно-літературної освітньої галузі, необхідно активно включати в освітній інклюзивний процес інноваційні методи навчання. На наш погляд,

доцільно практикувати інтерактивну роботу в групах, в якій учні утворюють навчальний мікро-соціум й виконують завдання через дискусії, міркування. У такому випадку учень з ООП працюватиме (разом із асистентом учителя) й не відчуватиме відокремленості від друзів. Така робота сприятиме формуванню культури усного українського мовлення.

Особливу увагу акцентуємо на корекційно-розвиткових вправах з прийомами імітації, показу артикуляції. Як показує наше дослідження, на адаптаційно-ігровому етапі навчання в учнів початкової школи спостерігаються помилки на фонетико-орфоепічному, граматичному рівнях: неправильна вимова окремих звуків, заміна одного звуку іншим, порушення орфоепічних норм; інверсія під час побудови речення, а то й аграматизми. А. Малярчук рекомендуються вправи з корекційної роботи на фонетичному, лексико-граматичному та синтаксичному рівнях. В основному вони ігрового спрямування.

Наприклад, гра «Послухай, повтори почутий звук та покажи відповідну букву». Мета: спостерігати та порівнювати артикуляцію голосних та приголосних звуків, мовно-рухових і слухових відчуттів, спираючись на зорове сприймання та без нього [4, с. 7].

М. Вашуленко [5] сформульовано рівні розвитку мовлення: лексичний, вимовний, рівень словосполучення й речення та текстовий. Вимовний та лексичний рівні, за нашими дослідженнями, складають основу в розвитку усного зв'язного мовлення.

Ураховуючи це, нами рекомендуються поетапний розвиток усного зв'язного мовлення із використанням методів та прийомів навчання.

1 етап. Пропедевтичний. Словникові та фонетико-орфоепічні вправи.

Методи та прийоми формування:

а) вимовних умінь: інструктивна бесіда (автоматизація вимови окремих звуків, їх диференціація), пояснення з прийомами імітації та показу артикуляції, прослуховування qr-кодів, орфоепічні хвилинки, віршотворення за окремими фразами;

б) лексичних умінь: візуальний (показ предметів чи явищ), «павутинка слів» (пояснення лексичного значення слів, створення синонімічних чи антонімічних пар), творчо-пошуковий (робота із словниками – шкільним тлумачним, синонімів, антонімів, фразеологічним); візуальні картки-інструкції (для учнів з ООП).

2 етап. Конструктивно-творчий. Методи конструювання словосполучень, речення.

Методи та прийоми формування:

а) розгортання чи згортання речень, «скрай-бінг» (складання речення із графічним зображенням), «грунування» (добір слів-асоціацій до ключового); прийоми: тематичне складання речень, побудова за початком, поширення речення другорядними членами, редагування словосполучення, речення, деформованого речення.

3 етап. Текстотворчий. Передбачає складання усних діалогічних та монологічних зв'язних висловлювань.

Методи: імітативні (складання текстів різних видів за взірцем); творчо-продуктивні (словникові вправи, перекази, твори – розповідь, опис, міркування, есе), комунікативні (створення мовленнєвих ситуацій, вправа «займи позицію», складання медіатекстів, казок, поетичних творів, діалогів).

Особливості роботи розвитку усного мовлення у класах з інклюзивним навчанням:

- 1) взаємозв'язок етапів та методів навчання;
- 2) співпраця асистента вчителя й вчителя з розвитку усного мовлення учнів;
- 3) індивідуальна спрямованість розвитку мовлення дитини з ООП;
- 4) розробка корекційно-розвиткових вправ та завдань;
- 5) застосування сучасних засобів навчання: мультимедійні технології; слова-підказки, ілюстрації, взірці текстів, використання мнемотехніки як методу запам'ятовування (для учня з ООП).

Особливу увагу акцентуємо на ігрових методах навчання. Вони активізують навчальну діяльність учнів, сприяють розвитку критичного мислення та соціалізації особистості.

3-поміж ігор нами рекомендувалися такі:

«Знайди зайве слово».

Завдання. Учням рекомендуються тематичні групи слів (словосполучень), необхідно вилучити зайве. На основі них скласти розповідь.

Наприклад: осінь, багряні листочки, короткий день, птахи відлітають, вирій, купатися у річці.

«Буквоїд». Обладнання: слова із пропущеними буквами, презентація-гра «У діда Буквоїда».

Завдання: відновити слова, скласти речення.

Слова: в...селка, дощ...к, ос...нь, л...сток, ябл...чко, Укра...на.

Відновлення речення. Ми любимо свою ...

«Віднови текст за предметним малюнком»

Хід гри. Вчитель читає текст, замість окремих слів показує предметні малюнки. Завдання учням: вставити замість слів малюнки.

Моделі співпраці вчителя й асистента вчителі є різними, проте робота учнів в інтерактивних групах, на наш погляд, дасть можливість дитині з ООП працювати у команді, відчувати себе частиною учнівської спільноти, розвивати діалогічне мовлення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Нами розглянуто особливості розвитку усного зв'язного мовлення у молодших школярів у класах з інклюзивним навчанням. Сформульовано етапи розвитку усного зв'язного мовлення у початкових класах із використанням методів та прийомів навчання.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у визначенні системи вправ для формування в учнів початкової школи основ медіаграмотності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бадер В.І. Взаємозв'язок у розвитку усного і писемного мовлення молодших школярів: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.02; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2004. 36 с.
2. Залановська Л.І. Розвиток комунікативної діяльності дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *№ 4 Сучасна психологія*, 2022. С. 15-22.
3. Линдіна Є. Ю. Від історичних передумов до сучасних практик: інтеграція дітей з порушеннями мовлення у загальноосвітнє середовище. *Inclusion and Diversity*, випуск 3, 2024. С. 49-54.
4. Малярчук А. Я. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів. К. : Літера ЛТД, 2008. 336 с.
5. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за наук. ред. М. С. Вашуленка. К. : Літера ЛТД, 2010. 364 с.
6. Примаченко О.А. Особливості фонетико-фонематичного компонента мовленнєвої діяльності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Актуальні питання колекційної та інклюзивної освіти / За загальною редакцією Бойчука Ю.Д. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. С. 290-294.
7. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 р. за № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>
8. Стеблюк С.В. Сучасні підходи до розвитку усного мовлення дітей з особливими освітніми потребами. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / [редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ. № 73, Т. 2. 2020. С. 209-213.

РОЗДІЛ 3 ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

УДК УДК 37:001.12/18

DOI 10.32782/ped-uzhnu/2024-6-8

Білик Вікторія Миколаївна,

ORCID ID: 0000-0002-9823-6956

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри освітології та інноваційної педагогіки

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Ялліна Вікторія Леонідівна,

ORCID ID: 0000-0001-9987-8021

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри освітології та інноваційної педагогіки

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ СТУДЕНТІВ

USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN ORGANIZING STUDENTS' LEISURE

В останнє десятиліття ХХ століття і на початку ХХІ століття змінилося ставлення до сприйняття дозвілля, як у суспільстві, так і в науковому середовищі. Дозвілля стали розглядати як самостійне явище в житті людини, на відміну від попередніх досліджень. Звернення до цієї проблеми не є випадковим, оскільки студентська молодь є однією з найактивніших соціальних груп людей, яка найбільш сприйнятлива до соціальних, економічних, соціальних і культурних інновацій. Проблема дозвілля розглядається вченими давно, пропонувалися різні трактування цього явища. Розмежовуються поняття «дозвілля» і «вільний час».

Зроблено спробу проаналізувати, які заняття у вільний час є кращими для студентів, як вони воліють проводити свій вільний час наодинці чи в компанії друзів. Представлені за результатами анкетування студентів емпіричні дані дозволяють виявити ступінь поширеності серед молоді окремих способів проведення позанавчального часу та визначити структуру вільного часу студентів. Автори дійшли висновку, що у дозвіллі студентів переважає неорганізований вільний час, що дозвіллева інфраструктура міста використовується слабо, а дозвілля є спонтанним, реалізованим переважно у віртуальній реальності з тенденцією до споживання, а не до розвитку та творення. Свій вільний час студенти проводять переважно з друзями або вдома, а культурне середовище студентів використовується слабо. Схильності молоді до самовдосконалення немає, лише менша частина відвідує заклади культури, що можна пояснити браком часу. Значна частина студентів бачить на дозвіллі можливість реалізації моделі поведінки на основі вільного вибору особистості.

У статті наведено приклади педагогічних технологій, які використовуються в курсі «Провайдинг освітніх технологій» модуль Педагогіка дозвілля.

Обґрунтовано необхідність пошуку нових форм організації вільного часу студентів в умовах глобалізації інформаційного простору. Значна увага приділяється інноваційним заходам щодо стимулювання розвитку творчого середовища та підтримки студентської ініціативи з метою формування активної життєвої позиції.

Ключові слова: дозвілля, інноваційні технології, здобувачі освіти, педагогіка дозвілля.

In the last decade of the XX century and at the beginning of the XXI century, the attitude to the perception of leisure has changed, both in society and in the scientific community. Leisure has come to be regarded as an independent phenomenon in human life, unlike earlier studies. The appeal to this problem is not accidental, as the student youth is one of the most active social groups of people, which is most susceptible to social, economic, social and cultural innovations. The problem of leisure has been considered by scientists for a long time, different interpretations of this phenomenon have been proposed. The concepts of «leisure» and «free time» are differentiated.

An attempt is made to analyze what activities in free time are preferable for students, how they prefer to spend their free time-alone or in the company of friends. The empirical data submitted by results of questioning of students allow to reveal prevalence degree among youth of certain ways of carrying out non-study time and to define structure

of free time of students. The authors conclude that unorganized free time prevails in the leisure activities of students, that the leisure infrastructure of the city is poorly used and leisure is spontaneous, implemented mainly in virtual reality with a tendency to consumption, and not to development and creation. Students mostly spend their free time with friends or at home, and the cultural environment of students is poorly used. There is no tendency for young people to cultivate, only a smaller part visits cultural institutions, which can be explained by lack of time. A significant part of students see at leisure the possibility of implementing a model of behavior based on an individual free choice.

The paper deals with the examples of pedagogical technologies used in the course «Providing educational technologies», module Leisure Pedagogy.

Need of search of new forms of the organization of free time of students in the conditions of globalization of information space is proved. Considerable attention is given to innovative measures to stimulate the development of creative environment and support student initiatives in order to form an active life position.

Key words: leisure, innovative technologies, education seekers, leisure pedagogy.

Постановка проблеми. У сучасних умовах модернізації вітчизняної освіти одним з першочергових завдань є підготовка молодого покоління здатного миттєво адаптуватися до змін в умовах соціального та економічного життя, яке володіє творчим потенціалом та має інноваційний тип мислення, проявляє активність у цивільному та суспільному житті. Сьогодні можна почути, що ми живемо у цивілізації дозвілля, оскільки активне впровадження останнім часом цифрових технологій вивільняє більше часу в житті людини, який може бути витрачений для інтелектуального та духовного розвитку, або може сприяти саморуйнуванню особистості. Тому особливо важливо навчити молодь такій організації вільного часу, яка буде сприяти оновленню сил, приносити задоволення та розвивати творчий потенціал.

Освітнє середовище сучасного університету відіграє ключову роль у створенні умов для успішної соціалізації та самореалізації молоді. Важливо зазначити, що дозвілля студентів, як особливої соціальної групи, має специфічні риси. Вони обумовлені потребою адаптуватися до нових вимог щодо організації молоддю свого вільного часу, усвідомлення його цінності та вміння раціонально використовувати, критично ставитися до вибору занять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням та аналізом дозвілля студентів у різний часи займалися І. Бекешкіна, Б. Ватсон, М. Головаха, Ж. Дюмазедьє, Ю. Жданович, Ісо-Ахола, Дж. Келлі, В. Кірсанов, Д. Малкова, Д. Пирса, Н. Прозур, М. Регхеб, Л. Хейвуда, Р. Тейт, Б. Фаулер, Л. Яковенко та ін. Історико-педагогічний аспект дозвілля у своїх працях розкривали Г. Бреславська, Т. Корнієнко, О. Лук'яненко, Т. Самчук, В. Тацієнко, Ю. Ярцун та ін. Останніми роками дослідження з цього питання концентрується на різних напрямках, як-от: як молоді люди використовують свій вільний час, який вид дозвілля обирають, особливості організації змістовного дозвілля молоді [22]; соціально-педагогічні умови ефективного формування культури вільного часу студентів [3];

проблеми та перспективи використання студентами вільного часу [5]; популяризація здорового способу життя [8], самовдосконалення студентської молоді, за допомогою засобів розважального та рекреаційно-оздоровчого характеру [20], інноваційні форми дозвіллевої діяльності [6], організація дозвілля студентів в умовах дистанційного навчання [4] тощо.

Зарубіжні науковці звертають увагу, що студенти часто скаржаться на самотність, ностальгію, конфлікти і розлади в спілкуванні з однолітками, а також підвищений стрес [11], та стверджують, що саме дозвілля допомагає впоратися зі стресами, тривогами, сприяє покращенню якості життя [14].

Мета статті – проаналізувати можливості застосування інноваційних технологій щодо організації дозвілля студентів в умовах університетської освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури показав, що поняття «дозвілля» було введено в науковий обіг лише на початку ХХ ст., коли вперше почали проводитися соціологічні та статистичні дослідження бюджетів часу, тому дозвілля розглядалося як час, вільний від трудової діяльності.

У 1993 р. у Міжнародній хартії дозвіллевої освіти [25] було встановлено, що дозвілля сприяє зміцненню здоров'я та благополуччя та може розумітися як ресурс особистого, соціального та економічного розвитку; важливий аспект якості життя; і право на відпочинок. Крім того, соціальні та економічні зміни викликають перебудови дозвілля в усьому світі, що призводить до зменшення стресу, нудьги та відсутності творчості чи фізичної активності, які спостерігалися в багатьох країнах.

Цікавою стосовно нашого дослідження, здається концепція дозвіллевої нудьги, що передбачає відсутність дозвіллевих заходів які допомагають людині проводити час змістовно, якісно, неспроможність приймати участь у цікавій діяльності, розвиватись творчо [16; 17; 22; 24]. Як зауважують послідовники цієї концепції, нудьгу під час вільного часу відчують тоді, коли дозвілля не відповідає потребам та очікуванням людей [18].

У цьому контексті дуже важливим є відчуття задоволення від занять у вільні години, бо саме воно відображає потреби особистості, бажання до самовираження, прагнення відпочинку, розваг [10].

Так, Дж. Дюмазедьє розумів дозвілля як діяльність, що виключає роботу, сім'ю, і суспільні зобов'язання, а натомість зосереджується на відпочинку, розвагах або розвитку знань і вмінь [13]. У роботі С. Де Грація [12] зазначалося, що дозвілля охоплює види діяльності, якими люди займаються самостійно, і в них з'являється можливість особистісного зростання та філософських пошуків, а не просто перерва в роботі, при цьому важливою є якість і доступність місць дозвілля. С. Паркер пропонував дві групи визначень дозвілля: на основі часу та діяльності, зосередився на якості дозвілля, підкреслюючи контраст між роботою та неробочою діяльністю [21]. Слід відзначити думку С. Адамса, що чотири виміри сприйняття тісно пов'язані з дозвіллям, а саме: свобода вибору; внутрішня мотивація; насолода; і розслаблення [7]. Він також підкреслював економічний бік дозвілля, звертаючи увагу на споживчі уподобання, розмір наявного доходу та витрат, пов'язаних із певним відпочинком.

Більшість науковців роблять акцент на невимушеному характері діяльності людини у вільний час, коли вона може використовувати свої здібності та ресурси [23], щоб брати участь у різних фізичних, духовних або соціальних заходах [19]. Участь у дозвіллі може допомогти людям будувати стосунки з іншими, розвивати позитивні емоції та набувати знань, умінь і навичок [9].

Політичні, демографічні, економічні, наукові, соціальні та технологічні досягнення, що відбулися наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. призвели до виникнення нової концепції під назвою «сучасне дозвілля». Вона полегшила виокремлення у межах вільного часу необхідного місця для таких функцій, як розвага, відновлення та релаксація.

Отже, науковий дискурс досліджень поняття «дозвілля» передбачає його розгляд як реалізацію можливостей, потреб та бажань людини в межах свого вільного часу, та факторів, що відновлюють її фізичні та морально-психічні сили. Слід зазначити, що поняття «дозвілля» та «вільний час» несинонімічні і тому, дозвілля позиціонується нами як компонент феномену «вільний час». Представлені дефініції дозволяють дати загальну характеристику поняття дозвілля, як частини вільного від основного виду діяльності часу особи, що спрямована на розвиток, соціалізацію, комунікацію, рекреацію, відпочинок, активну діяльність,

задоволення потреб людини, які не можна задовольнити в інших видах діяльності.

Дозвілля студентської молоді сьогодні різноманітне, співвідноситься з інтересами та потребами молоді, враховує характерні особливості цієї групи, передбачає самостійний вибір дозвільних занять. У закладах вищої освіти студентське дозвілля є однією з найважливіших ланок виховної роботи, яка має системний плановий характер. У процесі виховної роботи в рамках студентського дозвілля створюються оптимальні умови для формування у здобувачів моральності та працьовитості, розвитку загальної культури та творчої обдарованості, реалізації інтелектуального та творчого потенціалу.

Зауважимо, що після вступу в університет, у студентів, з одного боку збільшується свобода у виборі дозвілля, а з іншого – маємо відзначити можливе виникнення академічного стресу (невпевненість у досягненні успіхів у навчанні тому, що не вистачає часу), фінансові обмеження, нові стосунки, що може викликати небажання залучатися до дозвільної діяльності. Але, здобувачі освіти мають розуміти, що для відновлення сил, запобігання стресу, пов'язаного з навчанням, знаходження нових друзів, розвитку необхідних життєвих навичок, отримання натхнення від нових захоплень, необхідно ефективно використовувати свій вільний час. Тому важливо під час навчання в університеті розвинути навички організації дозвілля для особистісного зростання, успішного академічного життя. Сучасна молодь активно залучається до культурно-масових заходів ЗВО, благодійних акцій, бере участь у волонтерських програмах. Студенти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди приймають участь у міжнародних конкурсах, розробляють різноманітні творчі проекти, виявляють інтерес до оволодіння новими вміннями.

Сьогодні професійна підготовка студентів до педагогічної взаємодії у сфері дозвілля може ефективно здійснюватись на основі інноваційних особистісно-орієнтованих технологій. Традиційні технології ґрунтуються на всіх відомих формах дозвілля, прийнятих у суспільстві. Інноваційні технології привносять до організації дозвілля нові елементи, за своїм характером доповнюють, розширюють або змінюють на краще традиційні методи і форми. Такі технології сприяють не тільки розвазі та відпочинку, але й розвитку важливих навичок спілкування, таких як командна робота, креативність та емоційний інтелект.

Досвід авторів та інших викладачів кафедри освітології та інноваційної педагогіки ХНПУ

імені Г. С. Сковороди доводить, що застосування інтерактивних методів (ділові ігри, практичні кейси тощо) у проведенні занять із здобувачами, дозволяють моделювати ситуації, наближені до реальних, що допомагає розвивати у студентів «творче мислення, навички спілкування», завдяки чому «формується здатність контролювати емоції, швидко реагувати на події тощо» [2]. Інтерактивне моделювання використовується для відтворення сценаріїв управління дозвіллям у реальному житті. Наприклад, студентам можуть поставити завдання розробити та реалізувати дозвілля з використанням цифрових інструментів, які сприяють творчому вирішенню проблем і організаторським навичкам.

Також, здобувачі активно долучаються до досліджень з метою кращої організації дозвіллевої діяльності в межах ЗВО. Авторами, в межах навчальної дисципліни «Провайдинг освітніх технологій», модуля «Педагогіка дозвілля», було залучено здобувачів освіти до вивчення потреб сучасного студентства в організації та проведенні свого дозвілля. Студенти факультету іноземної філології на семінарських заняттях отримали завдання дослідити і визначити види, форми проведення дозвілля студентів свого факультету. При виконанні завдання студенти поділилися на мікрогрупи (по 4–5 студентів), розробили опитувальник. На основі отриманої інформації визначили рівні дозвіллевої діяльності студентської молоді факультету за різними ознаками (за статями – дівчата, хлопці; майбутньою професією – групи з різною спеціальністю та спеціалізацією; за віком та ін.).

Аналіз отриманих даних показав, що більшу частину опитаної групи складають студенти віком 18-20 років. Молодь активно бере участь у дозвіллевих активностях. Дівчата виявляються більш схильними до культурних заходів, а хлопці – до спорту та активного відпочинку. Здобувачі гуманітарних наук виявляють більший інтерес до культурних заходів, волонтерства і творчих активностей. Технічні спеціальності, в свою чергу, більше захоплюються спортом та онлайн-активностями. Стосовно питання, як часто студенти займаються дозвіллям, більшість опитуваних займаються дозвіллям кілька разів на тиждень, що свідчить про активну участь у житті університету. 30% студентів регулярно займаються дозвіллям щодня. Серед популярних форм дозвілля, здобувачі відзначили спортивні активності, відвідування культурних заходів та зустрічі з друзями. А також для більшості студентів важливим є баланс між навчанням і дозвіллям, що свідчить про прагнення до гармонії в житті.

Дослідження також показало, що частина представників студентської молоді віддає перевагу дозвіллю в Інтернеті (64%). У зв'язку з цим останнім часом розвиваються такі форми інтернет-дозвілля, як блогінг, віртуальні спільноти та об'єднання, віртуальні екскурсії, виставки тощо. Використання цифрових інструментів і платформ покращує доступність дозвілля, пропонуючи студентам ширші можливості для взаємодії з різноманітним контентом. Однак слід визнати, що є виклики, пов'язані з цифровими пристроями та технологіями, що впливають на сучасне дозвілля. Надмірне використання цифрових пристроїв може викликати залежну поведінку, відчуття перевантаження інформацією як навчальною, так і розважальною, стирання меж між роботою/навчанням та відпочинком, сприяти появі стресу та відчуття вигорання.

Одним із ключових інноваційних підходів є ігрові технології. Вони розроблені, щоб поєднати розваги з навчанням, гарантуючи, що студенти набувають нових навичок. Серйозні ігри, симуляції та рольові дії дозволяють здобувачам освіти випробувати сценарії, які кидають виклик їх здатності приймати рішення та сприяють співпраці. Наприклад, цифрові платформи для розповіді історій, такі як «Classcraft» і «Kahoot!», все частіше використовуються в контексті дозвілля та освіти, допомагаючи розвинути у здобувачів здатність вирішення проблем і лідерські навички. Ці технології заохочують студентів активно конструювати знання через гру [15], здобувачі вчать шукати «найбільш раціональні рішення, чітко формулювати й презентувати власну позицію, вносити доповнення, дискутувати тощо» [1, с. 48].

Різноманітні форми інтерактивного навчання, такі як ігрові технології, театральна педагогіка, елементи тренінгових технологій, набувають визнання як ефективні засоби освіти для формування особистісних, професійних компетенцій, як інструменти для навчання здобувачів організації дозвіллевої діяльності.

Одним із найефективніших інструментів у цьому контексті є модель перевернутого класу, яка переводить традиційне навчання на більш інтерактивне, орієнтоване на потреби студента. В контексті педагогіки дозвілля перевернутий клас дозволяє здобувачам працювати з теоретичними матеріалами поза аудиторією, тоді як час на занятті присвячений груповим проектам, обговоренням і моделюванню дозвілля. Цей підхід сприяє спілкуванню, зворотному зв'язку з однолітками та критичному мисленню.

Нарешті, невід'ємною частиною організації проектного навчання в педагогіці дозволя є платформи для співпраці (наприклад, Google Workspace, Miro). Ці інструменти не лише підтримують групову взаємодію, а й допомагають у розвитку лідерських, організаційних навичок майбутнього вчителя. У модулі «Педагогіка дозволя» студенти мають можливість працювати у командах для розробки, планування та проведення заходів дозволя, використовуючи методи фасилітації для управління груповою динамікою та забезпечення ефективної комунікації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз наукової літератури виявив еволюційний характер поняття «дозволя», відмежувавши його від «вільного часу», підкресливши його цілеспрямований і збагачувальний характер. Науковці трактують дозволя як вияв свободи вибору особистості та спосіб її самовираження, розвитку її творчого потенціалу та сприяння особистісному зростанню. Особливо актуальним це стає для студентської молоді, яка дуже

сприйнятлива до соціальних, економічних і культурних інновацій. У збагаченні досвіду дозволя студентів значний потенціал мають інноваційні технології, такі як інтерактивне навчання, ігрові методики, модель перевернутого класу та проектне навчання на цифрових платформах.

Отримані результати дослідження потреб та очікувань молоді щодо організації дозволя підкреслюють необхідність усунення спонтанності та споживацьких тенденцій у дозволя студентів шляхом розробки нових інноваційних форм організації дозволя, які відповідають вимогам глобалізованого інформаційного простору. Інтеграція педагогічних технологій у рамках навчальної дисципліни «Провайдинг освітніх технологій», зокрема модуля «Педагогіка дозволя», демонструє нові підходи до переосмислення дозволя. Перспективи подальших досліджень можуть охоплювати питання впливу цифрових платформ на поведінку на дозволя молоді, дотримання балансу між пасивним споживанням та активною творчістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білик В. М., Друганова О. М., Золотухіна С. Т. Підготовка майбутніх педагогів до організації і проведення дозвіллевої діяльності як актуальна науковопедагогічна проблема. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2023. № 55. С. 40–51.
2. Білик В. М., Ялліна В. Л. Досвід використання інтерактивних методів навчання для формування soft skills у майбутніх учителів. Роль соціального та емоційного інтелекту як найважливіших soft-skills XXI століття в освітньому процесі: матеріали всеукр. наук.-педаг. Підвищення кваліфікації, 6 березня – 16 квітня 2023. Одеса. С. 45–48.
3. Ірхіна Ю. Організація дозволя студентів у вищих навчальних закладах України як проблема 21 століття. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 2015. (2 (65)), 107–111.
4. Кисельов В., Балашов Д. Організація та проведення студентського дозволя в умовах дистанційного навчання. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2023. 11(5), 26–30.
5. Олійник І., Єрусалимець, К. Формування культури дозволя студентської молоді. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: збірник наукових праць Волинського національного університету імені Лесі Українки*, 2013. 1(21), 207–212.
6. Сидор І. П. Проблеми та перспективи організації дозволя студентів у вищих навчальних закладах України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*, 2011. 20 (75), 128–131.
7. Adams, S. W. Segmentation of a recreational fishing market: a canonical analysis of fishing attributes and party composition. *Journal of Leisure Research*, 1979. Vol. 11, No. 1, pp. 82–91.
8. Blair S.N. Physical Activity and Health. *Human Kinetics*, 2007. 264 p.
9. Brajša-Žganec, A., Merkaš, M. & Šverko, I. Quality of life and leisure activities: How do leisure activities contribute to subjective well-being? *Social Indicators Research*, 2011. 102, 81–91.
10. Chick, G., Dong, E., Yeh, C.K., & Hsieh, C.M. Cultural consonance predicts leisure satisfaction in Taiwan. *Leisure Studies*, 2021. 40(2), 183–198.
11. Colleen, S., Conley, C., Travers, L., & Bryant, F. Major article promoting psychosocial adjustment and stress management in first-year college students: the benefits of engagement in a psychosocial wellness seminar. *Journal Of American College Health*, 2013. 61(2), 75–86.
12. De Grazia S. Of Time, Work, and Leisure. Twentieth Century Fund. 1962. 559 p.
13. Dumazedier J. Current problems of the sociology of leisure. *International Social Science Journal*, 1960. 12(4), 522–531.
14. Edginton C.R. The world leisure organization: promoting social, cultural and economic transformation. *Licere, Belo Horizonte*, 2007. 10.

-
15. Gee J. P. What video games have to teach us about learning and literacy. Palgrave Macmillan. 2007. p. 17–179.
  16. Iso-Ahola S.E., Weissinger E. Leisure and boredom. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 1987. 5(3), 356–364.
  17. Kara F.M. Internet addiction: Relationship with perceived freedom in leisure, perception of boredom and sensation seeking. *Higher Education Studies*, 2019. 9(2), 131–140.
  18. Kil N., Kim J., Park J., Lee C. Leisure boredom, leisure challenge, smartphone use, and emotional distress among U.S. college students: are they interrelated?. *Leisure Studies*. 2021. 40(6), 779–792.
  19. Liang J., Yamashita T., Brown J.S. Leisure satisfaction and quality of life in China, Japan and South Korea: A Comparative study using AsiaBarometer *Journal of Happiness Studies*, 2013. 14, 753–769.
  20. Ludovici-Connolly A.M. Winning Health Promotion Strategies. Human Kinetics, 2010. 200 p.
  21. Parker. S. Leisure and Work. London: Allen and Unwin Ltd. Boston. 1983.
  22. Russell R.V. Pastimes: The context of contemporary leisure. Madison, WI: Brown and Benchmark. 1996.
  23. Schmiedeberg C., Schröder J. Leisure activities and life satisfaction: An analysis with German panel data. *Applied Research Quality Life*, 2017. 12, 137–151.
  24. Shaw S.M., Caldwell L.L., Kleiber, D.K. Boredom, stress and social control in the daily activities of adolescents. *Journal of Leisure Research*, 1996. 28(4), 274–292.
  25. World Leisure and Recreation Association. *International Charter for Leisure Education*. 1993. World Leisure Journal. 36(2), 41–45.

Боярчук Світлана Іванівна,

ORCID ID: 0000-0001-9109-8207

викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти

Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»

Волинської обласної ради

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ

USE OF INNOVATION IN THE PROFESSIONAL AND SPEECH ACTIVITIES OF FUTURE TEACHERS

У статті проаналізовано проблему використання інновацій у професійно-мовленнєвій діяльності майбутніх вихователів як важливого ресурсу досягнення педагогічних цілей, ефективного засобу розвитку мовлення, забезпечення ефективності процесу комунікації та мовленнєвої взаємодії з дітьми.

Підкреслено важливість ряду законодавчих, правових документів: Стандарту вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем підготовки здобувачів спеціальності 012 «Дошкільна освіта», Державного стандарту дошкільної освіти, професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти», Положення про порядок здійснення інноваційної діяльності у сфері освіти, прийняття яких обумовлено модернізацією змісту дошкільної освіти, що в свою чергу вимагає вивчення та засвоєння здобувачами освіти змісту інноваційних технологій як значущого компонента власної професійної діяльності, усвідомлення використання сучасних методик в подальшій роботі, розуміння їх потенціалу та на цій основі вдосконалення процесу формування комунікативно-мовленнєвих умінь дітей дошкільного віку та навчання мови.

Вказано, що реалізація основних положень нормативних документів дошкільної освіти потребує від майбутніх вихователів знання інноваційних технологій та впровадження нововведень в практику роботи закладів дошкільної освіти, уміння аналізувати новаторський педагогічний досвід та результати сучасних наукових досліджень.

Проаналізовано погляди науковців з даної проблеми, уточнено сутність понять «професійно-мовленнєва діяльність», «інноваційні педагогічні технології», «інновація». Акцентовано увагу на тому, що застосування інновацій зумовлює пошуковий характер професійно-мовленнєвої діяльності, виступає умовою продуктивного вирішення завдань розвитку мовлення дітей дошкільного віку та здійснення комунікації.

Підкреслено важливість компетентнісного, цілісного підходів до професійної підготовки майбутніх вихователів, які базуються на поєднанні взаємозалежних структурних компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивно-змістового, діяльнісного і утворюють єдину систему, що уможлиблює успішне втілення новаторських практик у професійно-мовленнєвій діяльності.

Здійснено характеристику окремих інноваційних технологій, інтерактивних методів та прийомів, що забезпечують комплексний вплив на розвиток мовлення дітей дошкільного віку.

Обґрунтовано необхідність активного впровадження інновацій у практику роботи майбутніх вихователів як необхідної умови професійного вдосконалення та підвищення якості професійно-мовленнєвої діяльності, здатності до професійно-мовленнєвого спілкування з дітьми.

Ключові слова: професійно-мовленнєва діяльність, інновації, інноваційні технології, нововведення, розвиток мовлення дітей дошкільного віку.

The article analyzes the problem of using innovations in the professional speech activities of future educators as an important resource for achieving pedagogical goals, an effective means of developing speech, and ensuring the effectiveness of the communication process and speech interaction with children.

The importance of various legislative and regulatory documents is emphasized: the Higher Education Standard for the first (bachelor's) level of training for students majoring in 012 «Preschool Education», the State Standard for Preschool Education, the Professional Standard «Preschool Educator» and the Regulation on the Procedure for Innovation Activities in Education. These documents have been adopted as part of the modernization of preschool education content. This, in turn, requires students to study and master the content of innovative technologies as a significant component of their professional activity, to consciously apply modern methodologies in future work, to understand their potential, and, on this basis, to improve the process of forming communicative and speech skills in preschool children as well as language teaching.

It is noted that the implementation of the main provisions of preschool education regulatory documents requires future educators to be knowledgeable about innovative technologies, integrate innovations into the practice of preschool institutions, and analyze pioneering pedagogical experience and the results of contemporary scientific research.

The article reviews scholars' perspectives on this issue and clarifies the essence of the terms «professional language activity», «innovative pedagogical technologies», and «innovation». It highlights that the application of innovations fosters an exploratory nature in professional language activity, serving as a condition for effectively addressing tasks related to the speech development of preschool children and facilitating communication.

The importance of competence-based and holistic approaches to the professional training of future educators is emphasized. These approaches are built on the integration of interdependent structural components: motivational-value, cognitive-content, and activity-based, forming a unified system that enables the successful implementation of innovative practices in professional language activities.

Specific innovative technologies, interactive methods, and techniques that have a comprehensive impact on the speech development of preschool children are characterized.

The necessity of actively introducing innovations into the practice of future educators is substantiated as a prerequisite for professional improvement and enhancing the quality of professional language activities, including the ability to engage in professional verbal communication with children.

Key words: professional language activity, innovations, innovative technologies, novelties, speech development of preschool children.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток освіти вимагає подальшого вдосконалення системи підготовки фахівців дошкільної освіти і потребує пошуку нових, форм, методів роботи, які сприятимуть формуванню нового покоління професіоналів з потенціалом особистісного зростання та професійного саморозвитку, здатних до інноваційної діяльності та творчої самореалізації, спроможних генерувати нові, нестандартні ідеї, ефективно працювати в умовах викликів та змін.

Реформування освіти в Україні обумовило затвердження ряду законодавчих документів, спрямованих на оволодіння здобувачами освіти інноваційними педагогічними технологіями, формування базових цифрових навичок, розвиток критичного мислення, застосування новаторських підходів розвитку мовлення дітей дошкільного віку, що є ознакою сучасності, основним фактором ефективності професійно-мовленнєвої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базисом підвищення якості підготовки майбутніх вихователів до професійно-мовленнєвої діяльності є впровадження компетентнісного підходу до здобуття знань, результатів навчання, що відповідає сучасному розумінню мети освіти та відображено у законодавчих та правових документах. Так, у Стандарті вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем підготовки здобувачів освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта визначено загальні та спеціальні (фахові) компетентності, оволодіння якими забезпечить успішне здійснення у професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх педагогів. У професійному стандарті «Вихователь закладу дошкільної освіти» також зосереджується увага на підготовці компетентних педагогів, спроможних використовувати інноваційні форми, методи та засоби організації освітнього процесу; обирати та впроваджувати новітні види та форми дитячої діяльності у освітньому процесі, забезпечувати баланс між активностями, ініційованими

вихователем та здобувачами освіти (організаційна компетентність) [10, с. 21]; здатних обирати і використовувати інноваційні технології формування у здобувачів освіти ключових компетентностей та спільних умінь відповідно до державного стандарту (предметно-методична компетентність) [10, с. 22]. У контексті вищесказаного, зазначимо, що цінні змістові теоретичні дослідження упровадження інноваційних педагогічних технологій в освітній процес закладу дошкільної освіти відображено у працях І. Дичківської, О. Листопада, В. Нестеренко, Л. Швайки.

Спираючись на нормативні документи та праці провідних науковців вважаємо за необхідне подати трактування понять, які дотичні до теми нашого дослідження: діяльність, професійно-педагогічна діяльність, професійно-мовленнєва діяльність, інновація, інноваційні технології. Так, А. Богуш розглядає діяльність загалом як активну взаємодію особистості в довкіллі, яка передбачає свідоме визначення мети з урахуванням мотивів діяльності, завдань, способів досягнення результатів діяльності. Вчена зазначає, що з-поміж них у кожної людини, особистості є професійна діяльність, пов'язана з професією [4, с. 13].

Відтак, основну мету професійної діяльності вихователя окреслено у професійному стандарті «Вихователь закладу дошкільної освіти». Вона полягає в організації навчання, виховання та розвитку вихованців під час здобуття ними дошкільної освіти, шляхом формування ключових компетентностей відповідно до державного Стандарту [10, с. 1].

З огляду на попередні твердження, логічним є визначення професійно-педагогічної діяльності вихователя, яку Т. Савінська трактує як специфічну діяльність, яка опосередковує взаємовідносини вихователя дошкільного навчального закладу і дітей у педагогічній системі; спрямована на розвиток, виховання, навчання дітей дошкільного

віку з урахуванням їхніх вікових, фізіологічних, психологічних особливостей і пов'язана з різними видами діяльності дітей і спілкуванням [11, с. 25].

Зазначимо, що обґрунтуванню теоретичних засад проблеми професійної діяльності присвячені наукові розвідки багатьох вчених. Структуру та зміст компонентів професійної діяльності педагога розкрито у працях І. Бондар, Л. Ващенко, В. Сластьоніна; питання пошуку ефективних форм професійної діяльності окреслено у роботах Левіна М., Лернер І.; використання компетентнісного підходу у площині професійно-педагогічної діяльності досліджували Г. Беленька, В. Нестеренко, Т. Танько; у роботах Л. Артемової, А. Богуш, Г. Беленької, Н. Голоти, І. Завгородньої, Т. Котик здійснено аналіз проблеми підготовки майбутніх вихователів до професійної діяльності.

Складовою професійної діяльності майбутніх вихователів є професійно-мовленнєва діяльність, яку А. Богуш розглядає як професійне спілкування з колегами та дітьми під час навчання їх мови з використанням засобів українського розмовного і літературного мовлення у поєднанні з екстралінгвістичними засобами (мімікою, жестами, рухами, діями). Як і кожна діяльність, вона ґрунтується на знаннях і складається з умінь і навичок, які сприяють формуванню професійно-мовленнєвої готовності майбутніх педагогів до навчання дітей рідної мови. [3, с. 19].

Степанова Т. М. подає своє розуміння професійно-мовленнєвої діяльності. На її думку – це професійне спілкування з колегами, батьками і дітьми; використання під час комунікативно-мовленнєвих ситуацій спілкування елементів професійно-мовленнєвої культури, вербальних та невербальних засобів виразності; процес інтеграції засвоєних теоретичних знань, умінь і навичок з мовленнєвої діяльності, урахування специфіки професійно-мовленнєвої культури майбутніх вихователів в процесі комунікації в повсякденному професійному мовленні майбутніх вихователів [13, с. 168].

Мета статті полягає в розкритті теоретичних та практичних аспектів застосування інновацій у професійно-мовленнєвій діяльності майбутніх вихователів як інструменту розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Успіх професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх вихователів можливий за умови оволодіння здобувачами освіти відповідними вміннями та навичками, сукупністю знань, зокрема: теоретико-методологічними, лінгвістичними, комунікативними, технологічними, проєктивно-прогностичними,

корекційними, аксеологічними. Детальніше розглянемо технологічну складову, яка орієнтована на знання здобувачами освіти варіативних, інноваційних технологій розвитку мовлення і навчання рідної мови дітей, вміння організувати ефективне навчання мови. [3, с. 20].

Зосереджуючи увагу на поняттях «інновація», «інноваційні технології» розкриємо їх детальніше. Так, І. Дичківська зазначає, що інноваційні педагогічні технології як процес – це цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику прийомів, способів педагогічних дій і засобів, які охоплюють цілісний навчально-виховний процес від визначення його мети до очікуваних результатів», інші вчені – як комплексний, інтегрований процес, що охоплює ідеї, способи організації інноваційної діяльності і забезпечує результативність нововведення сукупність радикально нових чи вдосконалених форм, методів і засобів навчання, виховання та управління, об'єднаних єдиною метою; добір операційних дій педагога з дітьми, у результаті яких суттєво покращується їх мотивація до навчального процесу [5, с. 71].

Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій трактує поняття «інновація» як нововведення. У науковій літературі словом «нововведення» позначаються як цілеспрямовані зміни, які вносять у середовище втілення нові стабільні елементи (новації), що викликають перехід системи з одного стану в інший [6].

У Положенні про порядок здійснення інноваційної діяльності у сфері освіти термін «освітні інновації» вживається у такому значенні: це – новостворені або вдосконалені освітні, навчальні, виховні, психолого-педагогічні та управлінські моделі, технології, методи, що підвищують якість, результативність та ефективність освітньої діяльності, змінюють результати освітнього процесу, створюючи при цьому удосконалені чи нові: освітні, дидактичні, виховні системи; зміст освіти; освітні, педагогічні технології; методи, форми, засоби розвитку особистості, організації навчання і виховання [9].

Також поняття «інновація» (Дичківська І.) вживають у таких значеннях: форма організації інноваційної діяльності; сукупність нових професійних дій педагога, спрямованих на вирішення актуальних проблем виховання і навчання з позицій особистісно-орієнтованої освіти; зміни в освітній практиці; комплексний процес створення, розповсюдження та використання нового практичного засобу в галузі техніки, технології, педагогіки, наукових досліджень [5, с. 21].

За сучасних умов комплексне вирішення завдань розвитку мовлення, активізації навчально-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку забезпечується застосуванням інноваційних технологій та інтерактивних методів навчання. Оволодіння змістом та методикою інноваційних технологій розвитку мовлення дітей як на теоретичному рівні, так і практичному здійснюється під час вивчення освітніх компонентів «Дошкільна лінгводидактика», «Інноваційні технології та педагогічна творчість. Педагогіка Ф. Фребеля», які забезпечують квазіпрофесійну та навчально-професійну діяльність здобувачів освіти.

Підготовка здобувачів освіти до використання інновацій у професійно-мовленнєвій діяльності включає мотиваційно-ціннісний, когнітивно-змістовий, діяльнісний компоненти, взаємодія яких сприяє освоєнню нових підходів, набуттю практичних умінь та навичок здійснення комунікації, створення на заняттях розвивального мовленнєвого середовища, забезпечення активної мовленнєвої практики дітей.

Формування позитивної мотивації у майбутніх вихователів вимагає системного підходу, що поєднує практичну діяльність, постійне вдосконалення, внутрішні (розуміння важливості інновацій для особистісного розвитку, професійного зростання, самоосвіти) та зовнішні стимули (визнання досягнень здобувачів освіти, схвалення, позитивна оцінка, конкурентна перевага).

У підвищенні особистісної мотивації, формуванні позитивного ставлення до нововведень цінними є зустрічі здобувачів освіти зі стейкхолдерами, спілкування з педагогами-новаторами, які використовують сучасні методи розвитку мовлення та навчання мови у роботі з дітьми дошкільного віку. Аналіз успішних практик та результатів застосування інновацій, демонстрація вихователями прикладів їх застосування, зокрема, базової технології навчання дітей старшого дошкільного віку розповідання за серією дидактичних картин, розвитку критичного мислення з використанням елементів ТРВЗ (А. Богуш, Н. Гавриш), інформаційно-ігрових технологій (використання коректурних таблиць у розвитку словника) Н. Гавриш, методики навчання розповідання за схемами О. Білан, К. Крутій, використання схем-моделей у лексико-граматичній роботі (К. Крутій) та ін. мотивує здобувачів освіти оволодівати змістом та методикою інноваційних технологій і є підґрунтям для інноваційно-освітньої роботи майбутніх вихователів.

Таким чином, виробленню у майбутніх вихователів мотиваційно-ціннісного ставлення до

професійно-мовленнєвої діяльності та використання сучасних технологій сприяє рефлексія успішного застосування новітніх практик у роботі з дітьми та усвідомлення їх ефективності для досягнення цілей.

Когнітивно-змістовий компонент охоплює формування системи знань, що забезпечує осмислення та розуміння сутності інновацій, їх ролі для підвищення ефективності результатів щодо розвитку мовлення дітей дошкільного віку; умінь та навичок, необхідних для ефективного впровадження інновацій у професійно-мовленнєву діяльність, вміння аналізувати науково-методичну літературу та освітні ресурси, вивчення кращих інноваційних практик та забезпечується застосуванням ефективних форм та методів, системою аудиторних занять: семінарські, практичні заняття (аналіз конкретних виробничих ситуацій), лекції (лекції-візуалізації, проблемні лекції, лекції-конференції) з застосуванням комп'ютерних, мультимедійних технологій та самоосвітньої діяльності здобувачів освіти. Висока ефективність реалізації дидактичних цілей досягається під час проведення занять, на яких аналізуються конкретні ситуації, організуються дискусії, обмін думками, висловлюються власні оцінні судження.

Дієвим інструментом підвищення якості підготовки майбутніх вихователів є науково-методична лабораторія «Інновації в дошкільній освіті», яка функціонує при кафедрі теорії та методики дошкільної освіти.

У лабораторії створені умови для розгортання навчально-професійної діяльності здобувачів освіти, яка передбачає використання активних форм та методів навчання, моделювання навчально-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку, ситуацій, які можуть виникати у професійному середовищі закладу дошкільної освіти, укладання кейсів, розв'язання дискусійних питань. Це дає змогу перетворити теоретичні знання у квазіпрофесійний досвід, уможливорює ефективне опанування інноваційних методик на засадах діяльнісного підходу, який забезпечує практичну спрямованість підготовки майбутніх вихователів до реалізації відповідних функцій у професійно-мовленнєвій діяльності.

Детальніше розглянемо окремі інновації та проілюструємо вищесказане на прикладах. Серед інтерактивних методів та технологій розвитку мовлення дітей, з якими здобувачі освіти знайомляться під час вивчення освітніх компонентів є метод символічної синектики. Це – спосіб стимуляції уяви для тих, хто навчається через поєднання

різноманітних елементів, який базується на методі «мозкового штурму» [1, с. 26] і має на меті розвиток творчих здібностей, використовуючи різні аналогії: пряму, фантастичну, емпатійну.

Під час моделювання мовленнєвих занять, на яких використовується метод символічної синектики студенти добирають комплексні аналогії, коли кожна нова асоціація добирається до останнього слова, наприклад: люди – діти – прогулянка – сонце – дівчинка – граються – іграшки, таким чином створюючи ланцюги слів, що дозволяє активізувати й розширювати словниковий запас, удосконалювати навички асоціювання; фантастичні аналогії («чарівний далековид» та ін.) для складання творчих розповідей, казок з новими героями та незвичайними пригодами («подорож у магічних окулярах» та ін.), що сприяє подоланню стереотипів, розвитку критичного мислення, інтелектуальних здібностей дітей дошкільного віку [1, с. 26].

Для стимулювання пізнавальної активності у ході відтворення літературних текстів, формування у дітей вмінь та навичок переказу художніх творів за допомогою комплексної аналогії, здобувачі освіти створюють власні кейси символів, що дозволить дітям краще запам'ятати зміст оповідань, казок, логічно та послідовно відтворювати сюжет твору.

З огляду на досліджувану проблему, інноваційним і потенційно творчим є проєкт «Живі письменники: дошкілля», який створено командою науковців, методистів, педагогів-практиків спільно з всеукраїнським науково-методичним журналом «Дошкільне виховання» та ДУ «Український інститут книги». Проєкт націлений на оновлення та осучаснення репертуару літературних творів, зміну усталеного алгоритму роботи з художніми творами, передбачає застосування сучасних, інноваційних практик у роботі з книгою в закладі дошкільної освіти, новаторський підхід у доборі прозових та поетичних творів для дітей дошкільного віку провідних українських книжкових видавництв: «Видавництво Старого Лева», «Каламар», «Веселка», «А-ба-ба-га-ла-ма-га» Івана Малковича та ін., що надає великі можливості здобувачам освіти для інноваційних пошуків.

Важливо, що практика у цьому напрямі вибудовується за принципом інтеграції різних складників: комунікативного, мовленнєвого, пізнавального, морально-ціннісного, емоційно-ціннісного, духовного, терапевтичного, художньо-образного.

Так, з метою забезпечення ефективності процесу комунікації на матеріалі сучасних

літературних творів, включення дітей в активну пізнавально-мовленнєву діяльність та підвищення рівня в оволодінні мовленнєвими засобами виразності здобувачі освіти під час практичних занять моделюють форми роботи з використанням інтерактивних методів та прийомів, креативних ідей, рекомендованих авторами проєкту: діалоги-дослідження, діалоги-міркування, віртуальні діалоги, читацьке хюге, книжкові валізи, арттерапевтичні вправи, сторітелінг, інтелектуальні карти та ін.; розробляють літературні проєкти за творами сучасних авторів: Івана Малковича, Сашка Дерманського, Мар'яни Прохасько, Наталії Чуб, Мар'яни Князевич, Катерини Міхаліциної, Лесі Мовчун, що обумовлює виникнення і розвиток у дітей літературних нахилів і інтересів, формування вміння розмірковувати за допомогою інтелектуальних вправ, запитань, творчих завдань, дидактичних ігор. Пізнавальна книжка-картинка «Голосно, тихо, пошепки» (переможець «Bologna Ragazzi Award» 2018) Романи Романишин та Андрія Лесіва, яка наповнена символами про слух, звук і тишу, про голос і мовчання дає можливість здобувачам освіти у нестандартній знаково-символічній формі знайомити дітей зі звуками, звідки вони беруться та якими бувають, про те, як і чому ми їх чуємо та використовуємо, спонукає дітей поміркувати як «слухати, чути та відчувати світ».

Заслужують на увагу і нововведення, які втілюються на основі інтеграції різних видів дитячої художньо-творчої діяльності, зокрема образотворчої та художньо-мовленнєвої діяльності. Так, для розвитку емоційної сфери дітей дошкільного віку, формування системи їх естетичних уявлень, смаків та оцінок, виховання морально-естетичних якостей студенти добирають тематику занять на основі образної єдності літературних творів та творів живопису, що веде до збагачення мовленнєвого досвіду дітей, оскільки мовлення є системоутворювальним чинником різних видів діяльності.

Ефективним інструментом реалізації ігрового та діяльнісного підходів підготовки педагогів є проєкт The LEGO Foundation. ЛЕГО-технології представлені в лабораторії, активно використовуються здобувачами освіти для випробування нових підходів щодо вирішення питань удосконалення різних складників мовлення дітей дошкільного віку: фонетичного, лексичного, граматичного, діалогічного, монологічного: формування уміння будувати описові розповіді (опис конструкції «Будинок, у якому живу» та ін.); складання, відтворення та розігрування діалогів за мотивами літературних творів, у рольових іграх з використанням фігурок

Lego; виховання звукової культури мовлення (придумати слова із заданим звуком і збирати з Lego об'єкти, пов'язані з цим словом); розвитку комунікативних навичок у командних іграх (спільно побудувати споруду, обговорюючи послідовність роботи) та ін.

Особливий інтерес представляють дари Ф. Фребеля, які є унікальними, універсальними і створюють сприятливе інформаційне поле для спілкування дитини з дорослим, стимулюють дитячу думку, розвивають мислення та мовлення. Здобувачі освіти набувають практичних умінь застосовування дарів Ф. Фребеля у майбутній професійно-мовленнєвій діяльності, використовуючи їх з метою розвитку дрібної моторики рук, що підсилює розвиток експресивного та імпресивного мовлення дітей дошкільного віку. Майбутні вихователі добирають ігри з текстильним м'ячем для розвитку у дітей умінь класифікувати предмети, збагачення та активізації лексики на підставі розрізнення й узагальнення предметів за істотними ознаками.

Специфічним засобом, що значно покращує процес роботи щодо розвитку мовлення дітей дошкільного віку є використання методу наочного моделювання (О. Дяченко), в основі якого лежить заміщення реальних предметів схематичними зображеннями [8, 85]. Замінниками (моделями) можуть слугувати піктограми, силуетні зображення, контури предметів та їх частин, геометричні фігури, які різняться величиною та кольором. Здобувачі освіти опановують використання методу наочного моделювання у роботі з сюжетними картинками: добирають елементи різноманітного характеру (картинки-фрагменти, стилізовані й силуетні зображення головних героїв, значущі

об'єкти картини, геометричні фігури, символічні зображення предметів, піктограми), які виступають в якості моделей, плану та забезпечують зв'язність і послідовність описових, творчих розповідей.

Студенти усвідомлюють, що однією з переваг наочного моделювання є візуалізація різних понять через конкретні образи, які допомагають дітям дошкільного віку встановити взаємозв'язки між предметами, послідовність подій, зрозуміти поведінку, почуття та стосунки між людьми, а також абстрактні поняття, такі як час, простір.

Символи-замінники також доречно застосовувати і під час навчання дітей переказу, що сприяє дотриманню послідовності розгортання сюжету, урізноманітненню відтворення літературних творів, активізації мовлення дітей дошкільного віку. Здобувачі освіти добирають картки-підказки з символами, які представляють різні частини літературного твору, що допоможе дітям стежити за сюжетом та підтримувати послідовність під час переказу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зазначимо, що оволодіння здобувачами освіти змістом та методикою інноваційних технологій розвитку мовлення дітей дошкільного віку стане поштовхом для власної пошукової діяльності. Занурення студентів в активну діяльність дозволить усвідомити необхідність впровадження нововведень, накопичити необхідні знання та сприятиме активному використанню інновацій у власній професійно-мовленнєвій діяльності. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні форм та методів самоосвітньої діяльності як важливого компонента підготовки майбутніх вихователів до професійно-мовленнєвої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андреевцев Н. О. Використання методів ТРВЗ у роботі з дошкільниками – шлях до творчості. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 3(43). С. 26-32.
2. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
3. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш; за ред. А. М. Богуш. Вид. 2-ге, доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.
4. Богуш А. М. Методична робота в закладах дошкільної освіти : навч. посіб. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2022. 200 с.
5. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. 2-ге вид., доповнене. Київ : Академвидав. 2012. 352 с.
6. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. Автор-укладач Н. П. Наволокова. Харків: Вид. група «Основа», 2011. 176 с.
7. Зарицька В. Г., Бухлова Н. В. Концептуальні моделі навчання обдарованих учнів та розвитку їх творчого потенціалу URL: https://docs.google.com/document/d/13fddZDj3dONC9d1ctbKmB_VaEQFvMZmal7SXmn9-olk/edit?hl=en&tab=t.0

8. Мороз Л. В., М. Бойко І. Наочне моделювання як засіб розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали VIII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції*. Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. С. 84-87.
9. Положення про порядок здійснення інноваційної діяльності у сфері освіти URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-23#Text>
10. Про затвердження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти» № 755-21, від 19.10.21 URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vinovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti>
11. Савінська Т. І. Формування готовності майбутніх вихователів до роботи з художньою літературою в дошкільному закладі. дис... кандидата пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2015. 209 с.
12. Стандарт вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем підготовки здобувачів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/012-Doshk.osvita-bakalavr.28.07.pdf>
13. Степанова Т. М. Педагогічні умови формування професійно-мовленнєвої культури майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. *Наука і освіта*. № 9, 2015. С. 168.

РОЗДІЛ 4

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

УДК 796.011.3-057.87

DOI 10.32782/ped-uzhnu/2024-6-10

Бондарчук Наталія Яківна,

ORCID ID: 0000-0002-0933-9356

*кандидат наук з фізичного виховання і спорту,**доцент кафедри фізичного виховання**ДВНЗ «Ужгородський національний університет»***Кобаль Ольга Юріївна,**

ORCID ID: 0009-0000-2600-2934

*студентка 5 курсу факультету здоров'я та фізичного виховання,**ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

САМОСТІЙНІ ЗАНЯТТЯ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ

INDEPENDENT PHYSICAL TRAINING IN THE SYSTEM OF STUDENTS' PHYSICAL EDUCATION: THEORETICAL, METHODOICAL AND ORGANIZATIONAL ISSUES

У пропонованій статті узагальнено актуальну інформацію з питань самостійної фізкультурної роботи студентів і надано методичні рекомендації щодо планування та організації ними самостійних занять з фізичної культури. Увага до цієї проблематики пов'язана із загальним низьким рівнем фізичного розвитку і фізичної працездатності сучасних українських студентів, їх недостатньою психофізичною готовністю до ефективної творчої праці. У статті звертається увага на важливі в даному контексті особистісні компетентності студента. Проведення самостійних занять не передбачає безпосередньої керівної ролі викладача, але спирається на його участь у постановці завдань, розробці комплексних програм тренування і зокрема комплексів фізичних вправ, здійснення контролю. Розглянуто переваги самостійних занять з фізичної культури студентів, їх виховне і розвиваюче значення, основні завдання, що перед ними ставляться – покращення здоров'я та загального фізичного стану, забезпечення високої навчальної активності, підвищення фізичної та розумової працездатності, розвиток фізичних якостей. Автори статті проаналізували види рухової активності і форми самостійних занять, а також різні напрями та аспекти керівництва ними, яке включає в себе визначення індивідуальних особливостей студента, мети занять, їх змісту, організації, методики та умов, засобів тренування, планування самостійної роботи, розробку комплексних програм і зокрема комплексів фізичних вправ, орієнтованих на показники конкретних індивідуальних тестувань кожного студента, дозування фізичних навантажень, здійснення самоконтролю. У комплексах фізичних вправ повинні бути вказані зміст кожної вправи або циклу, тривалість кожного циклу або частини заняття, орієнтовна кількість повторів кожної вправи, за необхідності – вправи для варіативного виконання, вказівки щодо темпу виконання і режиму дихання.

Ключові слова: фізичне виховання студентів, самостійні заняття з фізичної культури, організація, планування, методика, комплексні програми, фізичні вправи.

The proposed article summarizes current information on the issues of students' independent physical training and provides methodical recommendations for planning and organizing their independent physical culture classes. Attention to these problems is associated with the general low level of physical development and physical efficiency of today's Ukrainian students, and their insufficient psychophysical readiness for effective creative work. The article draws attention to the student's personal competences that are important in this context. Independent training doesn't involve the instructor's direct leadership role, but relies on his participation in setting tasks, developing complex training programs and, in particular, physical exercise sets, and implementation of control. The article considers the advantages of independent physical training students, its educational and developmental significance, the main

tasks set before it – improving health and general physical condition, ensuring high academic activity, increasing physical and mental efficiency, and developing physical qualities. The authors analyzed the types of motor activity and forms of independent training, as well as various directions and aspects of appropriate management, which includes determining the individual characteristics of the student, the goals of training, its content, organization, methods and conditions, training tools, planning independent work, developing complex programs and physical exercise sets focused on the indicators of specific individual testing of each student, regulation of physical activity, and self-control. Exercise sets should include the content of each exercise or cycle, the duration of each cycle or part of the training, the approximate number each exercise reps, if necessary, exercises for variable performance, instructions on the pace of performance and breathing mode.

Key words: students' physical education, independent physical training, organization, planning, method, complex programs, physical exercises.

Постановка проблеми. Відомо, що станом на сьогодні не повною мірою вирішуються основні завдання, що стоять перед українською вищою освітою, – виховання повноцінної, гармонійно розвиненої, фізично і психічно здорової особистості, результатом чого є недостатня психофізична готовність сучасної молоді людини до ефективної творчої праці, взаємодії з навколишнім середовищем, яке швидко й різко змінюється, зниження показників фізичного розвитку і фізичної працездатності. Це свідчить про необхідність посилення уваги до самостійних занять фізичними вправами, що належать до неурочних форм фізичного виховання. Науково і методично правильно організовані самостійні заняття студентів з фізичної культури повинні забезпечувати не тільки оптимальну безперервність та ефективність фізичного виховання студентської молоді, а й умови для формування в майбутньому фахівців, здатних до самоосвіти, інноваційної і творчої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблематики показав, що проблемі методичного забезпечення самостійних занять студентів з фізичної культури у вітчизняній науці приділяється недостатньо уваги. Серед фундаментальних досліджень останніх років можна виділити хіба що колективну монографію Н. Москаленко зі співавторами (2017), де розглянуто сучасні наукові підходи до організації самостійних занять студентів фізичними вправами, методику їх проведення, технології формування у студентів відповідної мотивації [5]. В посібнику, підготовленому О. Юшковською, Т. Круцевич та іншими дослідницями (2012), систематизовано дані щодо функціонального стану, фізичного розвитку та фізичної підготовленості студентської молоді, які можуть бути актуальними при плануванні та організації самостійних занять з фізичної культури [8]. С. Ісаєва, Н. Соловей, І. Летуновська (2023) вивчають функції і зміст самостійної фізкультурної роботи студентів, її види і форми, вимоги до організації в процесі навчання [2]. Дослідження О. Беднарського (2011) присвячені аналізу ролі

в такій роботі викладача фізичної культури, вимог до її організації і проведення занять, здійснення контролю і самоконтролю [1]. М. Мінц та І. Головаченко у своїй науковій розвідці (2019) основну увагу приділяють позитивному впливу самостійних фізкультурних занять на здоров'я і фізичний стан студентів, формування в них навичок здорового способу життя, а також питанням управління процесом самостійного тренування та його організаційних форм [3]. Конкретні оздоровчі програми рухової активності для самостійних занять є предметом наукових розробок у практичному посібнику Ю. Субботи (2011) [7].

Мета статті – узагальнити актуальну інформацію з питань самостійної діяльності студентів, проявів їх особистісної самостійності у сфері фізичної культури, значення, переваг та умов ефективної самостійної фізкультурної роботи, її видів і форм. а також надати методичні рекомендації щодо організації самостійних занять студентів з фізичної культури, зокрема їх планування, розробки комплексних програм тренувань і фізичних вправ, дозування фізичних навантажень, забезпечення самоконтролю.

Виклад основного матеріалу. Як засвідчує досвід, невід'ємною умовою ефективної самостійної діяльності в будь-якій сфері життя є достатньо високий рівень самоактуалізації та самоорганізації особистості. У процесі такої діяльності індивід, знаючи її кінцеву мету, сам ставить перед собою завдання, розв'язання яких веде до досягнення цієї мети, добирає необхідні засоби і способи дій, контролює їх доречність і правильність. На різних рівнях самостійної діяльності він може відтворювати те, що йому було продемонстровано, або застосовувати засвоєне раніше в новій обстановці, або вирішувати старі завдання в інші способи, або, зрештою, ставити перед собою нові завдання. Будь-яку самостійну роботу студента в загальному розумінні можна трактувати як, з одного боку, вид діяльності, який стимулює активність і пізнавальний інтерес, з іншого – певну систему педагогічних умов, що забезпечують керівництво самостійною

роботою. За словами Н. Москаленко та інших дослідників, самостійна діяльність означає вміння студента самостійно виявляти суперечності, знаходити оптимальні шляхи вирішення проблем та реалізовувати їх на практиці. При цьому студент повинен виявляти одночасно змістову (здатність самостійно приймати ефективні рішення) та організаційну (здатність самостійно організувати свою роботу для практичної реалізації цих рішень) самостійність [5, с. 99]. Самостійна робота студентів розглядається як їх спеціально організована навчально-пізнавальна діяльність, спрямована на реалізацію творчих здібностей та успішне виконання навчальних завдань [2, с. 385; 5, с. 99–100].

Прояви особистісної самостійності у сфері фізичної культури залежать від рівня сформованості особистісних когнітивних, емоційних, мотиваційних, вольових і поведінкових компетентностей щодо здорового способу життя і ролі фізичної культури у зміцненні здоров'я [4, с. 201–202]. Самостійні заняття студентів фізичними вправами характеризуються тим, що викладач на заняттях безпосередньо не керує студентами, хоча забезпечує загальну постановку завдань, пропонує перелік або цілісний комплекс вправ, пояснює методику і здійснює перевірку їх виконання. Основними перевагами таких занять порівняно із заняттями в урочній формі є те, що вони більш оптимально компенсують дефіцит рухової активності, підвищують фізичну і розумову працездатність, а також виступають запобіжником схоластичного застосування традиційних методів і засобів фізичної культури, впроваджують елементи фізичної культури у звичний побут студента [3, с. 125]. Виховне і розвиваюче значення самостійних занять з фізичної культури полягає у вихованні загальної культури здоров'я, формуванні позитивного особистісного ставлення до фізичного вдосконалення, зміцнення свого тіла, загартування організму, у стимулюванні пізнавального інтересу, активності та ініціативи, розвитку самовладання, дисциплінованості, самокритичності. Студенти набувають важливих життєвих навичок досягати конкретної мети, аналізувати та засвоювати необхідну інформацію про власні фізичні можливості, динаміку їх змін [5, с. 35–36].

Основними завданнями, що можуть вирішуватися на самостійних заняттях студента з фізичної культури, є покращення здоров'я та загального фізичного стану, забезпечення високої навчальної активності, підвищення фізичної та розумової працездатності, гнучкості та рухливості в окремих

суглобах, зміцнення окремих м'язових груп, виховання сили, швидкості, витривалості, закріплення техніки окремих вправ тощо [1, с. 58–59; 5, с. 103]. Серед важливих умов організації і проведення таких занять – опосередковане керівництво з боку викладача фізичної культури, наявність у студента необхідних знань і практичних умінь, умов для систематичних занять, дотримання оптимального режиму навчання й відпочинку, застосування індивідуального підходу при плануванні самостійної фізкультурної роботи [1, с. 62].

У студентському віці, враховуючи його особливості, можуть бути корисними найрізноманітніші види самостійних занять. Систематичне виконання ранкової гімнастики сприяє подоланню гіподинамії, прискорює приведення організму у працездатний стан. У режимі навчального дня рекомендується робити короткі фізкультурні паузи і хвилинки з урахуванням поточної динаміки працездатності. Доступним видом легкоатлетичного тренування є оздоровчий біг, заснований на природних рухах за участю більшості м'язів, зв'язок, суглобів, який легко дозується і водночас ефективно впливає на життєво важливі функції організму. До рекреативних видів самостійної фізичної культури можна віднести туризм, плавання та інші подібні заняття. Самостійні заняття з атлетичними, гімнастичними та ігровими елементами можуть проводитися вдома, на стадіонах чи спортивних майданчиках. Останнім часом значної популярності набули заняття у спеціалізованих закладах оздоровчого фітнесу, де студенти можуть виконувати циклічні вправи, вправи на розвиток сили із застосуванням тренажерної техніки тощо. Сучасні тренажери забезпечують можливість інтенсифікації занять фізичними вправами в умовах дедалі більшого дефіциту вільного часу, який характеризує життя студентської молоді. При виборі видів рухової активності слід враховувати, що саме студентські роки характеризуються високими показниками фізичного потенціалу, а це створює сприятливі передумови для занять різноманітними видами фізичної культури і спорту [1, с. 64–65].

Також можуть бути застосовані різні форми організації самостійних занять з фізичної культури. Індивідуальна форма передбачає персональне отримання від викладача планів дій і завдань на певний термін (місяць, три місяця, півроку). Тренувальне навантаження визначає сам студент на підставі методичних порад викладача і методичних посібників, але його розміри періодично узгоджує з викладачем. При груповій формі

група студентів протягом визначеного часового терміну самостійно виконує розроблений викладачем комплекс вправ. Групи рекомендується формувати в кількості до 5 студентів, займатися 3–6 разів на тиждень, оптимальна тривалість одного заняття – 1–1,5 годин. Крім того, самостійні заняття фізичними вправами можуть бути організовані у формах факультативних занять з окремих видів спорту за вибором студента або, залежно від поставлених завдань, проводитися з переважним розвитком певних фізичних якостей (витривалості, сили, гнучкості тощо) [1, с. 64].

Керівництво процесом організації самостійних занять включає в себе визначення індивідуальних особливостей студента (умов навчання й побуту, фізкультурно-спортивних інтересів, вольових і психічних якостей тощо), мети занять (наприклад, підвищення рівня загальної фізичної підготовленості), здійснення планування (розробку і коригування перспективного, поетапного і поточного планів занять), змісту, організації, методики та умов занять, а також застосовуваних засобів тренування для досягнення їх найбільшої ефективності, дозування фізичних навантажень [3, с. 125]. При цьому слід враховувати можливе виникнення труднощів, пов'язаних із браком досвіду організації і проведення самостійних занять, їх недостатнім методичним забезпеченням, дефіцитом у студента необхідних знань і навичок, обмеженим характером контролю дій студента з боку викладача. Планування самостійної фізкультурної роботи спрямоване на уникнення хаотичності в проведенні занять, чітке визначення послідовності розв'язання завдань оволодіння технікою різних фізичних вправ, розвитку фізичних якостей та інших [3, с. 125–126]. При плануванні повинна бути врахована необхідність поступового озброєння студента знаннями про біологічні закономірності розвитку організму в онтогенезі, основи здоров'я, здоровий спосіб життя, рухову активність, фізіологічні основи фізичної культури (зокрема енергетичні характеристики фізичних вправ), адаптацію організму до фізичних навантажень, особливості розвитку фізичних якостей, основи організації самостійної фізкультурно-оздоровчої діяльності, а також знаннями, необхідними для виконання конкретних рухових дій і вправ, здійснення самоконтролю [1, с. 61; 8, с. 13–312].

Важливе значення при плануванні самостійних занять має розробка їх комплексних програм і зокрема комплексів фізичних вправ. Такі програми повинні всебічно відображати комплексний характер оздоровлення студента, а тому, крім вправ,

можуть включати в себе вказівки щодо поступового зростання інтенсивності навантажень і навіть, до прикладу, правил відпочинку і харчування [3, с. 126]. Слід підкреслити, що комплексні програми мають бути орієнтовані не на середньостатистичні показники фізичної підготовленості студентів, а на показники кожного конкретного тестування кожного конкретного студента. Дотримання цієї вимоги робить їх яскравим втіленням застосування індивідуального підходу у фізичному вихованні студентської молоді. В комплексах фізичних вправ указуються зміст кожної вправи або циклу, тривалість кожного циклу або частини заняття, орієнтовна кількість повторів кожної вправи, за необхідності – вправи для варіативного виконання, вказівки щодо темпу виконання і режиму дихання. Вправи необхідно підбирати з урахуванням відповідності таким характеристикам як доступність і відносно проста техніка виконання, активне почергове функціонування різних м'язових груп, спрямованість на розвиток різних фізичних якостей, можливість самостійного дозування і регулювання тренувального навантаження [6; 7].

При дозуванні фізичних навантажень рекомендується комплексно враховувати такі чинники як кількість повторів вправ, темп їх виконання, амплітуда рухів, вихідні положення при виконанні вправ, величина й кількість м'язових груп, які беруть участь в їх виконанні, ступінь складності рухових дій, ступінь і характер м'язових напружень, потужність м'язової роботи та деякі інші [7].

Студентові, який самостійно займається фізичними вправами, слід дотримуватися низки важливих правил: 1) постійно мати актуальну інформацію про стан власного здоров'я і рівень фізичної підготовленості; 2) послідовно виконувати кожен структурний складову самостійного заняття; 3) дотримуватися його фізіологічних принципів (поступове збільшення складності вправ, обсягів та інтенсивності фізичних навантажень, чергування навантажень і відпочинку в паузах з урахуванням стану тренуваності організму); 4) зменшувати навантаження чи припиняти заняття за наявності ознак стомлення чи погіршення самопочуття.

Самостійні заняття з фізичної культури дівчат-студенток відзначаються окремою специфікою, пов'язаною переважно з анатомо-фізіологічними особливостями жіночого організму. Загалом дівчата швидше втрачають тренуваність при припиненні регулярних занять і потребують триваліших періодів відновлення після фізичних навантажень. При розробці комплексів вправ необхідно пам'ятати, що для дівчат особливе значення має розвиток м'язів черевного пресу, спини й тазового

дна. Також варто звертати увагу на доцільність обмежень у виконанні швидкісно-силових вправ, урахування стану тазового дна при виконанні силових вправ з метою корекції маси тіла, врахування фаз менструального циклу при плануванні процесу самостійних занять [6].

Значну увагу під час самостійної фізкультурної роботи слід приділяти самоконтролю студентів, об'єктом якого є насамперед зміни у стані здоров'я, в рівні фізичного розвитку та фізичної підготовленості. В якості показників самоконтролю використовуються суб'єктивні та об'єктивні ознаки функціонального стану організму під впливом фізичних навантажень. До суб'єктивних показників належать самопочуття, настрої, наявність апетиту й т. п. Об'єктивні показники – частота серцевих скорочень, маса тіла, показники артеріального тиску, життєвої ємності легенів тощо. Важливо також постійно стежити за правильністю виконання вправ, контролювати амплітуду і швидкість своїх рухів [5, с. 34]. Вести облік результатів самоконтролю з його використанням при плануванні подальшої самостійної роботи допомагає ведення спеціального щоденника, в якому студент фіксує, по-перше, результати різних тестів, за допомогою яких визначаються показники фізичної підготовленості, функціональні можливості та фізичний стан, по-друге, низка суб'єктивних показників (самопочуття, сон, апетит, больові відчуття, вимушені порушення режиму, особливості реакцій на фізичні навантаження), по-третє, свої особисті враження і зауваження щодо проведення самостійних занять фізичними вправами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Самостійні заняття з фізичної культури

виступають складовою самостійної діяльності, яка характеризує осіб із високим рівнем самоактуалізації, сформованими особистісними компетентностями щодо здорового способу життя й ролі фізичної культури у зміцненні здоров'я. Проведення таких занять не передбачає безпосередньої керівної ролі викладача, але спирається на його участь у постановці завдань, розробці комплексних програм тренування і зокрема комплексів фізичних вправ, здійснення контролю. Основними завданнями, що стоять перед самостійною фізкультурною роботою студента, є покращення його здоров'я та загального фізичного стану, забезпечення високої навчальної активності, підвищення фізичної та розумової працездатності, розвиток фізичних якостей. Така робота проявляється в її плануванні, визначенні видів фізкультурної активності і форм занять, їх змісту, а також методів, засобів і прийомів фізичного самовдосконалення, самоконтролі, аналізі та оцінюванні її результатів. Керування самостійними заняттями з фізичної культури включає в себе визначення індивідуальних особливостей студента, мети занять, їх змісту, організації, методики та умов, засобів тренування, розробку і коригування перспективного, поетапного і поточного планів самостійної роботи, її комплексних програм і зокрема комплексів фізичних вправ, орієнтованих на показники конкретних індивідуальних тестувань.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою нових технологій самостійної фізкультурної роботи студентів, відповідних комплексних програм та методичного керівництва роботою викладачів фізичної культури закладів вищої освіти щодо керування самостійною роботою студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беднарський О. І. Організація і проведення самостійних занять в умовах вищого навчального закладу. В кн.: Фізичне виховання студентів: курс лекцій. Заг. ред. Р. Р. Сіренко. Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2011. 251 с. С. 58-73.
2. Ісаєва С. Д., Соловей Н. В., Летунівська І. В. Самостійна робота студентів як запорука ефективної організації навчального процесу у вищих закладах освіти. *Грааль науки: міжнародний науковий журнал*. 2023. № 28 (червень). С. 385-392.
3. Мінц М. О., Головаченко І. В. Самостійні заняття фізкультурою і спортом студентів університету. *Наукові праці. Педагогіка*. 2019. Вип. 314. Том 326. С. 124-128.
4. Москаленко Н. В., Корж Н. Л. Технологія формування ціннісного ставлення у студентів до самостійних занять фізичною культурою. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2016. № 1. С. 201-206.
5. Москаленко Н. В., Єлісєєва Д. С., Корж Н. Л. Організація самостійних занять фізичним вихованням учнівської та студентської молоді: монографія. Дніпро: Інновація, 2017. 212 с.
6. Самостійні заняття фізичними вправами під час карантинних заходів: метод. вказівки до самостійної роботи з дисципліни «Фізичне виховання»: для студентів осн. і спец. мед. груп усіх спеціальностей. Уклад. В. Б. Юрченко. Харків: Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», 2023. 16 с.
7. Суббота Ю. В. Оздоровчі рухові програми самостійних занять фізичною культурою і спортом: практ. посібник для студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Київ: Кондор, 2011. 164 с.
8. Юшковська О. Г., Круцевич Т. Ю., Середовська В. Ю., Безверхня Г. В. Самостійні заняття з фізичного виховання: навч. посібник. Одеса: Одеський національний медичний університет, 2012. 364 с.

Дичко Данило Владиславович,
ORCID ID: 0000-0003-0905-8228

*кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри методик викладання спортивно-педагогічних дисциплін
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

Чернозуб Андрій Анатолійович,
ORCID ID: 0000-0001-6293-8422

*доктор біологічних наук, професор,
професор кафедри спорту та фізичної культури
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

Сивохоп Едуард Миколайович,
ORCID ID: 0000-0001-8939-8446

*кандидат педагогічних,
декан факультету здоров'я та фізичного виховання
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Дичко Владислав Вікторович,
ORCID ID: 0000-0003-3350-0602

*доктор біологічних наук, професор,
завідувач кафедри фізичної терапії, фізичного виховання та біології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

РІВЕНЬ АДАПТАЦІЙНОГО НАПРУЖЕННЯ ОРГАНІЗМУ СПОРТСМЕНІВ – ФУТЗАЛІСТІВ ПІД ВПЛИВОМ ФІЗИЧНОГО НАВАНТАЖЕННЯ

THE LEVEL OF ADAPTATIVE TENSION OF THE BODY OF SPORTSMEN – INDOOR PLAYERS UNDER THE INFLUENCE OF PHYSICAL LOAD

Мета дослідження. Вивчити рівень адаптаційного напруження організму під впливом фізичного навантаження у юних спортсменів – футзалістів віком 15–16 років та у одноліток які не займаються футзалом.

Методи дослідження. У дослідженні приймали участь юні спортсмени-футзалісти Академії футзалу м. Ужгород, віком 15–16 років ($15,67 \pm 0,08$ років), та група однолітків які не займаються футзалом ($15,53 \pm 0,08$ років). Були проведені дослідження рівня адаптаційного напруження у юних спортсменів-футзалістів віком 15–16 років, та у однолітків які не займаються футзалом.

Результати. Встановлено вірогідне зростання абсолютної кількості і відносної кількості паличкоядерних нейтрофільних гранулоцитів, підвищується абсолютна і відносна кількість еозинофільних гранулоцитів; абсолютна (на 15,15%) і відносна (на 13,88%) кількість моноцитів. У спортсменів-футзалістів віком 14–16 років нормальний тип швидкості зсідання еритроцитів на відміну від неспортсменів-футзалістів, де цей показник знаходиться у прискореному типі і він вищий ($P > 0,05$).

Висновки. Результати дослідження встановлених індивідуалізації адаптаційних процесів у спортсменів-футзалістів демонструють позитивний вплив фізичних навантажень на адаптаційні процеси. За цих умов у хлопців–футзалістів формується рівень підвищеної активації адаптаційних процесів, що позитивно впливає на стан здоров'я футзалістів.

Ключові слова: футзалісти 15–16 років, адаптаційні процеси, фізичні навантаження, імунокомпетентні клітини.

The purpose of the research. To study the level of adaptive tension of the body under the influence of physical load in young sportsmen – indoor players at the age from 15 to 16 years and in peers who do not indoor .

Research methods. Young indoor sportsmen of the Futsal Academy in Uzhhorod, at the age range of 15–16 years (15.67 ± 0.08 years), and a group of peers who do not do sport indoor (15.53 ± 0.08 years) took part in the study. Research was conducted on the level of adaptive stress in young futsal sportsmen at the ages of 15–16, and in peers who do not play indoors.

The results. A probable increase in the absolute number and relative number of rod-nuclear neutrophil granulocytes was established, the absolute and relative number of eosinophilic granulocytes increased; absolute

(by 15.15%) and relative (by 13.88%) number of monocytes. Indoor sportmen at the ages from 15 to 16 years have a normal type of erythrocyte sedimentation rate, unlike non-futsal sportsmen, where this indicator is in an accelerated type and is higher ($P>0.05$).

Conclusions. The results of the study of established individualization of adaptation processes in indoor sportsmen demonstrate the positive influence of physical exertion on adaptation processes. Under these conditions, the level of increased activation of adaptation processes is formed in boys who play indoor, which has a positive effect on their health.

Key words: 15–16-year-old indoor players, adaptation processes, physical activity, immunocompetent cells.

Експерти ООН з власних соціально-економічних і демографічних розрахунків, на основі даних фізичної працездатності, виділяють п'ять вікових груп. До групи «діти» віднесені підлітки віком 15 років, а підлітки віком 16 років – до групи людей «раннього працездатного віку» [1, 2, 5]. У дітей 15–16 років сформувались фактори захисту за рахунок вже сформованої функції імунної системи, перераховане відрізняє дітей віком 15–16 років від попередньої групи, яка знаходиться в останньому критичному періоді формування імунної системи [3, 4, 5, 6, 7].

Провідну роль у забезпеченні адаптаційної діяльності, клітинної реактивності відіграє система периферійної крові та як вторинний орган імунної системи організму людини – формує неспецифічну (вроджену) систему протиінфекційного захисту та специфічну імунну відповідь на інтервенцію будь-якої речовини, клітини, в тому числі, малігнізованої, які несуть на собі ознаки генетичної чужеродної інформації [2, 4, 8, 9]. Крім того, система крові є одним з найважливіших носіїв інформації щодо процесів, які формуються або перебігають в організмі на органному, клітинному та молекулярному рівні [3, 5, 9, 10]. Реакції організму на фізичні навантаження та інші процеси здійснюються різноманітними адаптаційними змінами абсолютної та відносної кількості основних популяцій імунокомпетентних клітин периферичної крові [4, 5, 9, 10].

Тому вивчення ефективності фізичного навантаження спортсменів-футзалістів є провідним у встановленні рівня адаптаційного напруження, клітинної реактивності організму підлітків, а також визначення загальної імунної реактивності на підставі загального аналізу периферичної крові дітей.

Мета дослідження. Вивчити рівень адаптаційного напруження організму під впливом фізичного навантаження у юних спортсменів – футзалістів віком 15–16 років та у однолітків які не займаються футзалом.

Методи дослідження. У дослідженні приймали участь юні спортсмени-футзалісти Академії футболу м. Ужгород віком 15–16 років (15

хлопчиків; $15,67 \pm 0,08$ років), також група однолітків які не займаються футзалом (15 хлопчиків, $15,53 \pm 0,08$ років).

Були проведені дослідження рівня адаптаційного напруження у юних спортсменів-футзалістів віком 15–16 років, та у однолітків які не займаються футзалом.

Забір капілярної крові проводили вранці (з 7 до 9 годин) на натщесерце до вживання їжі. Вивчали кількість лейкоцитів у камері Горяєва, лейкоцитарну формулу – у мазку крові, пофарбованому за Гімза.

Із одержаних результатів дослідження відносної кількості лімфоцитів та сегментоядерних нейтрофільних гранулоцитів встановлювали рівень адаптаційного напруження (адаптаційний індекс). За рівнем адаптаційного індексу (A_i) встановлювали тип адаптаційної реакції кожного футзаліста.

Статистичну обробку отриманих результатів проводили за загальновідомими методами варіаційної статистики з визначенням середніх величин (M) і стандартної помилки середньої арифметичної величини ($\pm m$), достовірність даних для незалежних вибірок розрахувати за t -критерієм Student. Різницю вважали достовірною за $p < 0,05$.

Виклад основного матеріалу. Результат дослідження абсолютної та відносної кількості основних популяцій імунокомпетентних клітин периферичної крові хлопців (футзалістів) віком 15–16 років наведені у табл. 1.

Показано, що фізичне навантаження спортсменів-футзалістів віком 15-16 років не порушує показники абсолютної та відносної кількості основних популяцій імунокомпетентних клітин периферичної крові. Разом з тим, у порівняльному аспекті з такими показниками у не спортсменів-футзалістів формується тенденція до відповідних змін.

У футзалістів віком 15–16 років формується тенденція для підвищення абсолютної кількості на 45,45% і відносної кількості (на 50,29%) паличкоядерних нейтрофільних гранулоцитів, але ці зміни статистично недостовірні. Також підвищується абсолютна (на 7,14%) і відносна (на 6,01%) кількість еозинофільних гранулоцитів; абсолютна (на

15,15%, $P > 0,05$) і відносна (на 13,88%, $> 0,05$) кількість моноцитів. У спортсменів-футзалістів віком 15–16 років нормальний тип швидкості зсідання еритроцитів на відміну від неспортсменів-футзалістів, де цей показник знаходиться у прискореному типі і він вищий на 16,81% ($P > 0,05$). У футзалістів абсолютна кількість лейкоцитів має тенденцію до незначного (на 1,31%) підвищення за рахунок підвищення абсолютної кількості паличкоядерних нейтрофілів, еозинофільних гранулоцитів та агранулоцитів (моноцитів).

Таким чином, у хлопців віком 15–16 років, що займаються ігровим видом спорту (футзал) не порушується показники абсолютної та відносної кількості основних популяцій імункомпетентних клітин периферичної крові. Має місце тенденція до підвищення абсолютної кількості лейкоцитів, паличкоядерних нейтрофільних гранулоцитів (на 45,45%, $P > 0,05$), еозинофільних гранулоцитів

(на 7,14%) та моноцитів (на 15,15%, $P > 0,05$), а також формується тенденція до підвищення відносної кількості цих популяцій. За таких умов у футзалістів понижуються швидкість зсідання еритроцитів на 16,81% ($P > 0,05$).

Важливим в оцінці фізичних навантажень є адаптаційні процеси. Провідну роль у забезпеченні адаптаційних процесів організму відіграє периферична кров, яка є найважливішим носієм інформації щодо процесів, які перебігають на рівні органних, тканинних і клітинних структур. Незначні зміни параметрів абсолютної та відносної кількості основних популяцій імункомпетентних клітин периферичної крові може розширювати або ж навпаки, лімітувати адаптаційні можливості організму хлопців спортсменів-футзалістів 15–16 років.

Результати встановлення рівня адаптаційного напруження організму хлопців спортсменів-футзалістів віком 15–16 років наведено у табл. 2.

Таблиця 1

Абсолютна та відносна кількість основних популяцій імункомпетентних клітин периферичної крові спортсменів-футзалістів (хлопців) віком 15–16 років

Популяції імункомпетентних клітин	Одиниці виміру	Футзалісти (n=15)	Не футзалісти (n=15)	Ступінь порушень	P
Лейкоцити	$x \times 10^9/\text{л}$	6,20±0,62	6,12±0,63	+ I	>0,05
Гранулоцитарні лейкоцити	%	61,37±4,18	62,67±4,21	- I	>0,05
	$x \times 10^9/\text{л}$	3,80±0,31	3,84±0,37	- I	>0,05
Нейтрофільні гранулоцити	%	58,73±4,17	60,33±4,22	- I	>0,05
	$x \times 10^9/\text{л}$	3,64±0,36	3,69±0,37	- I	>0,05
Паличкоядерні нейтрофіли	%	2,60±0,27	1,73±0,20	+ I	>0,05
	$x \times 10^9/\text{л}$	0,16±0,01	0,11±0,01	+ I	>0,05
Сегментоядерні нейтрофіли	%	56,80±4,17	58,60±4,27	- I	>0,05
	$x \times 10^9/\text{л}$	3,52±0,33	3,59±0,34	- I	>0,05
Еозинофільні гранулоцити	%	2,47±0,23	2,33±0,19	+ I	>0,05
	$x \times 10^9/\text{л}$	0,15±0,02	0,14±0,01	+ I	>0,05
Агранулоцити	%	38,13±4,17	37,60±4,12	+ I	>0,05
	$x \times 10^9/\text{л}$	2,36±0,24	2,30±0,23	+ I	>0,05
Лімфоцити	%	31,40±3,97	32,27±4,07	- I	>0,05
	$x \times 10^9/\text{л}$	1,95±0,20	1,97±0,19	- I	>0,05
Моноцити	%	6,07±1,27	5,33 ± 1,17	+ I	>0,05
	$x \times 10^9/\text{л}$	0,38±0,04	0,33±0,03	+ I	>0,05
Швидкість зсідання крові	мм/год	6,93±0,87	8,33±1,02	- I	>0,05
Еритроцити	$x \times 10^{12}/\text{л}$	4,54±0,23	4,60±0,24	- I	>0,05
Гемоглобін	г/л	147,87±7,17	149,33±4,47	- I	>0,05
Кольоровий показник	-	0,90±0,05	0,91±0,05	- I	>0,05
Середній вік	роки	15,33±1,36	15,53±1,38	=	-

Таблиця 2

Рівень адаптаційного напруження організму хлопців спортсменів-футзалістів віком 15–16 років

Показник	Одиниці виміру	Спортсмени-футзалісти (n=15)	Не футзалісти (n=15)	Ступінь порушень	P
Адаптаційний індекс	у.о.	0,56 ± 0,05	0,56 ± 0,05	=	>0,05

Таблиця 3

**Рівень індивідуального адаптаційно-компенсаторного напруження організму
хлопців спортсменів-футзалістів віком 15–16 років**

Зони індивідуальної адаптації	Спортсмени-футзалісти (n=15)		Не футзалісти (n=15)		P
	Абс.	%	Абс.	%	
Зона стресу	0	–	0	–	–
Зона тренувань	1	6,67	1	6,67	=
Зона спокійної активації	2	73,33±11,42	14	93,33±6,44	<0,05
Зона підвищеної активації	3	20,00	0	–	–

Показано, що у хлопців спортсменів-футзалістів і хлопців контрольної групи (не спортсменів-футзалістів) адаптаційні процеси не проявляють змін, що дає можливість констатувати, що розроблена комплексна програма фізичного навантаження для спортсменів ігрового виду спорту (футзал) не впливає на адаптаційні процеси.

Рівень впливу на індивідуальні адаптаційні процеси фізичного навантаження у хлопців спортсменів-футзалістів наведені у табл. 3.

Розглядаючи результати встановлених індивідуалізації адаптаційних процесів у спортсменів-футзалістів (хлопців) слід зауважити позитивний вплив фізичних навантажень футзалу на адаптаційні процеси. За цих умов у 20% хлопців формується рівень підвищеної активації адаптаційних процесів, що позитивно впливає на стан здоров'я футзалістів.

Висновки. Результати дослідження демонструють, що у юних спортсменів-футзалістів не порушується показники абсолютної та відносної кількості основних популяцій імунотропних клітин периферичної крові, формується тенденція до підвищення абсолютної кількості лейкоцитів, паличкоядерних нейтрофільних гранулоцитів та моноцитів. Слід зауважити про позитивний вплив фізичних навантажень на адаптаційні процеси у юних-футзалістів, за цих умов формується рівень підвищеної активації адаптаційних процесів, що позитивно впливає на стан здоров'я футзалістів.

Перспективи подальших досліджень. Основні наукові положення, наведені в цій статті, є основою для наступного етапу дослідження з впливу фізичного навантаження на рівень адаптаційного напруження організму у юних спортсменок – футзалісток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бутов Р.С. Характеристика функціонального стану слабозорих дітей шкільного віку в умовах спеціалізованого навчального закладу. Молода спортивна наука України. 2013 рік; 3: 40–5.
2. Дичко В.В., Дичко Д.В., Василевський В.С. Рівень адаптаційного напруження і клітинна реактивність організму дітей віком 7–10 років із патологією. Вісник проблем біології і медицини. 2017; 1 (135): 391–398.
3. Дичко В.В., Дичко Д.В. Розвиток фізичної готовності дітей з патологією зору протягом 10–16 років. Молодій вчений. 2018 рік; 10: 138–40.
4. Дичко О.А. Імунологічна реактивність організму дітей зі сколіозом у віці 11–14 років. Український журнал медицини, біології та спорту. 2018;5(14):284–287.
5. Каспрюк Н.А., Сидорчук Л.І., Михалко А.Ю., Сидорчук А.С., Довбуш Н.М., Іфтодій О.А. Клітинна реактивність, рівна адаптивна напруга, реактивна реакція нейтрофілів периферичної крові та імунологічна реактивність організму хворих на позалікарняну пневмонію. Загальна патологія і патологічна фізіологія. 2012; 7 (4): 129–137.
6. Сидорчук І.Ю., Сидорчук Л.І., Левицька С.А. Реактивна відповідь нейтрофільних їжі лоцитів периферичної крові хворих на гострій бронхіт. Буковинський медичний вісник. 2015;19,2(74):172–6.
7. Dychko D, Dychko E, Nekhanevych O, Dychko V, Klimenko Y, Shaida N., al. Reactive response of peripheral blood neutrophils of school-age adolescents with scoliosis. 2024, Retos, 51, 102–108. Copyright: Federación Española de Asociaciones de Docentes de Educación Física (FEADEF) ISSN: Edición impresa: 1579–1726. Edición Web: 1988–2041. <https://recyt.fecyt.es/index.php/retos/index>.
8. Radziejowska M, Radziejowski P, Knotowicz J, Dereka T, Vasylyuk D, Kalabuchova A, et al. Lifestyle and physical condition parameters of primary school. Zdravotnicke Listy. 2021;9(3):19–26.
9. Semianiv M, Sydorчук L, Semianiv I, Sydorчук R. Dyslipidemia as a predictor of essential arterial hypertension depending on AGTR1 (RS5186) and VDR (RS2228570) genes polymorphism. *Romanian Journal of Diabetes Nutrition and Metabolic Diseases*. 2022; 29(2):253–260. <https://doi.org/10.46389/rjd-2022-1100>
10. Sydorчук AR, Sydorчук LP, Gutnitska AF, Dzhuryak VS, Kryvetska II, Sydorчук RI, Ursuliak YuV, Iftoda OM. Endothelium function regulation markers and carotid intima-media thickness in arterial hypertension depending on NOS3 (rs2070744) and GNB3 (rs5443) genes polymorphism: a prospective case-control study. *Endocrine Regulations* 2022; 56(2):104–114. DOI: 10.2478/enr-2022-0012.

Півень Олександр Пилипович,

ORCID ID: 0000-0002-3993-0454

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спортивних дисциплін і туризму
Університет Григорія Сковороди в Переяславі*

Горбенко Микола Іванович,

ORCID ID: 0000-0002-6130-8055

*доцент кафедри спортивних дисциплін і туризму
Університет Григорія Сковороди в Переяславі*

Гордієнко Олександр Іванович,

ORCID ID: 0000-0001-7703-5859

*старший викладач кафедри спортивних дисциплін і туризму
Університет Григорія Сковороди в Переяславі*

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ГІМНАСТИКИ НА ЗАНЯТТЯХ З ПЛАВАННЯ З ДІТЬМИ 9–11 РОКІВ

APPLICATION OF ELEMENTS OF GYMNASTICS IN SWIMMING LESSONS WITH CHILDREN 9–11 YEARS OLD

У статті проаналізовано вплив фізкультурно-оздоровчих занять з плавання, поєднаних із елементами гімнастики, як ефективного засобу фізичного розвитку для школярів 9–11 років. Окрім цього, обговорюються проблеми здоров'я дітей раннього та молодшого шкільного віку, надаються результати аналізу їхніх функціональних можливостей, що є важливим для формування адекватних фізичних навантажень.

Дослідження містить огляд наукових праць, присвячених методикам викладання та навчання плаванню з елементами гімнастики. Зокрема, вивчено сучасні підходи до складання оздоровчих програм, які містять рекомендації щодо інтеграції цих видів активності в навчальний процес. Такі програми сприяють розвитку загальної фізичної підготовки, координації рухів, зміцненню опорно-рухового апарату, а також поліпшують функціональні можливості дитячого організму.

Розкрито, що оздоровчий вплив плавання на молодших школярів виявляє, що систематичні заняття плаванням сприяють покращенню роботи серцево-судинної, дихальної, м'язової, опорно-рухової та нервової систем. Завдяки водним вправам розвиваються основні фізичні якості, зокрема: витривалість – базова фізична якість, яка забезпечує загальну функціональну стійкість організму до фізичних навантажень. Вона поділяється на: загальну витривалість, що підвищує здатність організму тривалий час виконувати помірну роботу без надмірної втоми; швидкісну витривалість, яка відповідає за здатність підтримувати високий темп виконання вправ; координаційну витривалість, що пов'язана зі здатністю точно та ритмічно виконувати рухи навіть у складних умовах.

Проаналізовано, що заняття плаванням у поєднанні із елементами гімнастики ефективно розвивають ці види витривалості. Гімнастичні вправи допомагають опанувати правильні техніки рухів і забезпечують підготовку до навантажень під час плавання. Оздоровчий вплив цього підходу значною мірою залежить від дотримання техніки безпеки, санітарно-гігієнічних норм і методичних рекомендацій, що забезпечують комфорт і безпеку дітей під час занять.

Визначено, що для дітей 9–11 років провідною формою оздоровчого процесу є вправи у воді із елементами гімнастики. У зв'язку з цим особливе місце в методиці освоєння плавальних рухів дітей займають вправи гімнастичного характеру у воді. Вправи дають змогу за рахунок позитивних емоцій швидше освоїтися у воді, знижують рівень скутості, стресу.

Ключові слова: плавання, елементи гімнастики, діти 9–11 років.

The article examines the importance of recreational swimming classes, combined with elements of gymnastics, as an effective means of physical development for schoolchildren aged 9–11. In addition, the health problems of children of early and primary school age are discussed, the results of the analysis of their functional capabilities are provided, which is important for the formation of adequate physical activity.

The study includes an overview of scientific works devoted to methods of teaching and learning swimming with elements of gymnastics. In particular, modern approaches to the development of health programs, which contain recommendations for the integration of these types of activity into the educational process, have been studied.

Such programs contribute to the development of general physical fitness, coordination of movements, strengthening of the musculoskeletal system, and also improve the functional capabilities of the child's body.

It has been revealed that the health-improving effect of swimming on younger schoolchildren reveals that systematic swimming lessons contribute to improving the work of the cardiovascular, respiratory, muscular, locomotor and nervous systems. Thanks to water exercises, basic physical qualities are developed, in particular: endurance – a basic physical quality that ensures the body's overall functional resistance to physical exertion. It is divided into: general endurance, which increases the body's ability to perform moderate work for a long time without excessive fatigue; speed endurance, which is responsible for the ability to maintain a high pace of exercise; coordination endurance, which is associated with the ability to accurately and rhythmically perform movements even in difficult conditions.

It was analyzed that swimming in combination with elements of gymnastics effectively develop these types of endurance. Gymnastic exercises help to master the correct movement techniques and provide preparation for loads during swimming. The health-improving effect of this approach largely depends on the observance of safety techniques, sanitary and hygienic norms and methodical recommendations that ensure the comfort and safety of children during classes.

It was determined that for children 9–11 years old, the leading form of the health-improving process is water exercises with elements of gymnastics. In this regard, gymnastic exercises in water occupy a special place in the method of mastering swimming movements of children. Exercises allow you to get used to the water faster due to positive emotions, reduce the level of stiffness and stress.

Key words: swimming, elements of gymnastics, children 9–11 years old.

Постановка проблеми. Забезпечення високого рівня фізичної підготовленості дітей і молоді справді є ключовою складовою фізичної культури, спрямованою на підтримання здоров'я, підготовку до майбутньої професійної діяльності та виконання важливих соціальних функцій. Врахування сучасних тенденцій і розробка нових методик є надзвичайно важливими для подолання негативних змін у здоров'ї молоді. Сучасні оздоровчі технології, такі як аквагімнастика, здобули популярність через свою доступність, емоційний вплив і позитивні оздоровчі ефекти, які вода має на організм.

Впровадження гімнастичних елементів у заняття з плавання для молодших школярів (зокрема, 9–11 років) стає перспективним напрямом, оскільки воно активізує різні фізіологічні механізми впливу на дитячий організм. Вода як середовище для фізичних вправ дає можливість поєднати фізичну активність із терапевтичним ефектом. Тому для досягнення ефективності таких програм важливим є комплексне вивчення, яке має включати аналіз існуючих методик і їх адаптацію для дітей різного віку та стану здоров'я молодших школярів із застосуванням водних технологій має значний потенціал [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день існує чимало наукових і методичних праць, які стосуються аквагімнастики та її застосування в оздоровчих і спортивних програмах. Серед них праці, які розробляли питання методології проведення занять, вдосконалення техніки та використання елементів гімнастики у водному середовищі.

Аквагімнастика, як сучасний напрямок фізичної активності, дійсно має багатий

науково-методичний фундамент, що охоплює аспекти викладання та організації занять. Роботи С. Мякінченка, М. Шестакова, Т. Меншуткіної та інші автори заклали основи теорії і методики навчання, даючи обґрунтовані рекомендації щодо викладання аквагімнастики та елементів плавання з гімнастичними елементами. Відомі дослідження також підкреслюють значення фізичної підготовленості молоді, яка має на меті не тільки сприяти майбутній професійній діяльності, але й допомагає у виконанні соціальних обов'язків [6].

За кордоном багато наукових робіт зосереджено на проблемах оздоровчого плавання і фітнес-програма на воді, це дослідження Е. Хоулі та Б. Френкса, а також зарубіжних авторів, таких як О. Браун Тері та М. Х. Вільямс, аналізують особливості та умови проведення занять, вивчаючи програми і спеціальні підходи до аквафітнесу та аквааеробіки [10].

Аквагімнастика, як частина оздоровчої аеробіки, має безліч варіантів, залежно від застосовуваних засобів і техніки: аквагімнастика, аквастретчинг, аквабоксінг, акваджогінг та аквабілдінг. Такий поділ дає можливість адаптувати тренування під різні рівні фізичної підготовленості, цілі та інтереси учасників, що робить аквагімнастику універсальною та доступною у вигляді фізичної активності для різних вікових категорій [4, с. 57].

Мета статті – теоретично і експериментально обґрунтувати методику застосування елементів гімнастики на заняттях плавання з дітьми 9–11 років.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку суспільства проблема збереження здоров'я дітей набула особливої актуальності, потім фахівці фіксують зниження стану здоров'я

дорослого населення, а також дітей, що є найбільш вразливою біологічною категорією. У цьому контексті збереження та покращення здоров'я дітей вимагає комплексного підходу, який враховує індивідуальні вікові особливості на всіх етапах розвитку. Крім того, особливу увагу слід приділяти впливу різних факторів мікро та макросоціуму на дитячий організм. Недооцінка цих аспектів значно ускладнює створення ефективних профілактичних та організаційних програм, спрямованих на оздоровлення дитячого населення.

Значний внесок у покращення здоров'я дітей може забезпечити освітні установи через якісне вдосконалення фізичного виховання. Із перспективних підходів є інтеграція елементів гімнастики у заняття з плавання для молодших школярів, що дозволяє підвищити рівень фізичної підготовки та сприяння зміцненню здоров'я дітей [2, с. 54].

Гімнастика відіграє важливу роль у загальній та спеціальній фізичній підготовці спортсменів у різних видах спорту. Вона продовжує розвивати такі основні фізичні якості, як сила, гнучкість, витривалість, швидкість і спритність. Ефективним засобом оздоровлення є гімнастичні вправи у водному середовищі, після чого вони створюють додатковий опір, що забезпечує ефективність навантаження на м'язи й суглоби. Водні вправи також сприяють зниженню ризику і поліпшенню загального стану травми. У контексті навчання дітей планування саме так допомагає формувати потребу навички й адаптувати їх до умов води, враховуючи особливості дітей [2, с. 8].

Для досягнення успіху на заняттях з плавання дітей 9–11 років необхідно забезпечити індивідуальні особливості розвитку дітей певного віку. Метод групової індивідуалізації є ефективним: він забезпечує засвоєння загальної техніки плавання всіма учнями, але дозволяє кожній дитині освоювати їх у власному темпі та способом. Однак ключові фактори, що забезпечують ефективність цього процесу (як-от стан здоров'я, рівень фізичного розвитку, емоційність до застуди, реакція на фізичні навантаження і зміни температури), часто залишаються поза увагою.

Плавання, як зазначається в дослідженнях, є потужним інструментом зміцнення здоров'я і фізичного розвитку дітей, особливо у віці 9–11 років. Це поняття має значну роль у гігієнічному та оздоровчому аспектах дитячого життя, а також у загартуванні та формуванні імунітету до застуди та деяких захворювань [4, с. 42].

Карпенко Є. Н. зазначає, що плавання має багатосторонній вплив на організм людини завдяки

унікальному водному середовищу, яке забезпечує різні види впливу: фізичний, біологічний, механічний та температурний. Вони сприяють позитивним реакціям речовин, що стимулюють функціональний розвиток усіх систем і сприяють профілактиці та лікуванню захворювань опорно-рухового апарату, серцево-судинної, нервової та дихальної систем [3, с. 357].

Плавання є надзвичайно корисним для всебічного розвитку м'язової системи дітей, оскільки залучає до роботи як великі м'язові групи (рук, ніг, тулуба), так і дрібніші, менш розвинені групи м'язів. Вже з 5 років діти мають достатньо сформовані великі м'язи, що дозволяє ефективно виконувати плавальні рухи з великою амплітудою. Завдяки плаванню, м'язова напруга чергується з моментами розслаблення, що створює сприятливі умови для розвитку м'язів і дозволяє дитячому організму витримувати тривалі фізичні навантаження без значної втоми. Плавальні рухи динамічні, прості, і саме через такі ритмічні зміни навантаження м'язи поступово розвиваються, не зазнаючи перевантаження [6].

Цікаві спостереження Глазиріної Л. Д., які демонструють, що анатоμο-фізіологічні особливості дитячих м'язів відіграють важливу роль у виборі підходів до фізичних навантажень. Завдяки коротким і широким сухожиллям та повільному скороченню м'язів, що характеризується меншими проміжками між скороченнями, діти швидко втомлюються, але й швидко відновлюються. Тому саме чергування короточасних навантажень і відпочинку під час рухливих ігор і розваг допомагає уникати надмірної втоми і сприяє ефективному фізичному розвитку. Це пояснює, чому такі форми фізичної активності є природними і прийнятними для дитячого організму, дозволяючи витримувати значні навантаження без перевтоми [7, с. 231].

Плавання з елементами гімнастики дійсно має значний терапевтичний потенціал, особливо в роботі з порушеннями опорно-рухового апарату. Поєднання водних вправ із гімнастичними елементами допомагає зміцнювати м'язи спини й коригувати поставу, що є важливим для профілактики й лікування сколіозу та кіфозу. Вода зменшує навантаження на суглоби, що особливо корисно при обмеженій рухливості, спричиненій травмами або захворюваннями, такими як поліомієліт. Заняття плаванням у поєднанні з гімнастичними елементами створюють безпечне середовище для розвитку гнучкості, сили, а також відновлення й підтримки нормальної рухливості тіла [1, с. 45].

Плавання справді відіграє важливу роль у зміцненні організму дітей і підлітків, сприяючи розвитку захисних механізмів завдяки регулярній зміні температур середовища. Це підвищує стійкість до простудних захворювань, що є особливо актуальним для зміцнення імунітету у молодшому віці.

Крім того, плавання має значне прикладне значення як життєво важлива навичка. У дітей молодшого шкільного віку на заняттях плавання із вправами, які включають елементи гімнастики, доцільно розвивати базові навички прикладного плавання. Це включає навчання спортивним стилям плавання, вміння орієнтуватися та пірнати під водою, а також витягати предмети з дна. Такі навички, набуті у дитинстві, закладуть основу для того, щоб у старшому віці діти могли допомагати тим, хто потрапив у небезпечну ситуацію на воді [2, с. 256].

Абсолютно вірно, заняття плаванням мають значний вплив на фізичне здоров'я дітей. Поєднання плавання з елементами гімнастики сприяє розвитку координації, гнучкості та сили, що позитивно впливає на серцево-судинну, дихальну та опорно-рухову системи. Плавання, завдяки впливу водного середовища, також стимулює процеси загартовування, покращуючи адаптацію організму до змін температури. Це, у свою чергу, сприяє загальному зміцненню імунітету і зниженню ризику захворювань у дітей.

Традиційний підхід до навчання плаванню дітей 9–11 років спрямований на те, щоб вони засвоїли основні елементи техніки плавання, а не на оволодіння досконалою технікою рухів. Важливим є розуміння загальної структури плавальних рухів, на основі якої з часом формуватимуться та вдосконалюватимуться навички плавання. Це підхід, у якому основну увагу приділяють освоєнню широкого спектру плавальних рухів, адже чим більше різноманітних рухів дитина засвоює, тим міцнішою буде її навичка. Систематичне використання різних гімнастичних вправ у воді сприяє різноманітності і стійкості цієї навички [8, с. 57].

Так, свідоме та активне залучення елементів гімнастичних вправ справді може покращити результати під час навчання плаванню. Коли вихователь пояснює рухи, важливо, щоб діти розуміли, як і чому слід виконувати кожен елемент: амплітуда рухів сприяє подовженню ковзання, повний видих у воду забезпечує ефективне чергування дихання і плавність рухів. Такий підхід допомагає дітям не тільки правильно освоювати техніку, але й усвідомлювати користь вправ, що формує мотивацію та позитивний інтерес до тренувань [5, с. 19].

Регулярність проведення занять є ключовою для ефективного формування рухових умінь і навичок у дітей. Поєднання повторень із засвоєнням нових елементів гімнастичних вправ підтримує інтерес і стимулює розвиток, поступово формуючи стійкі рухові навички. Чергування фізичного навантаження з періодами відпочинку, а також зміна видів діяльності (вправи та ігри) допомагають уникнути перевантаження та забезпечують оптимальний рівень мотивації й активності. Такий підхід сприяє всебічному фізичному розвитку дітей і формує їхні фізичні вміння на тривалий час [7, с. 124].

Важливість підходу до навчання плаванню для дітей є поступовість переходу від виклику до води до плавання військової техніки є основою для подальшого освоєння складніших плавальних прийомів. Під час навчання використовують різноманітні елементи, такі як гімнастика, ковзання, аквагімнастика, а також плавання з предметами або в полегшених умовах. Важливою умовою є також привчання дітей до виконання вправ на різній глибині, що дозволяє розвивати їх навички навчання [4, с. 54].

Використання елементів гімнастики у воді під час занять із дітьми 9–11 років має багато переваг. Порівняно з навантаженням на суші, водне середовище забезпечує більш інтенсивний вплив на організм, і при цьому діти природно регулюють рівень зусиль, що знижує ризик перенавантаження. Проте, через незакінченість розвитку дитячого організму, ефективність використання енергії (так званий «коефіцієнт корисної дії») нижча, ніж у дорослих, що відображається на фізичній працездатності.

Заняття з плавання, доповнені гімнастичними вправами, є ефективними для емоційного залучення дітей, що сприяє кращому засвоєнню навичок та подоланню страху води. Вправи з різними руховими елементами у воді сприяють вдосконаленню техніки плавання, розвивають основні рухові якості, такі як координація, витривалість, і впевненість у своїх діях [3, с. 34].

Методика проведення занять плавання з елементами гімнастики для дітей 9–11 років може бути організована з урахуванням таких основних принципів:

1. Зрозумілість та доступність вправ: Підбір вправ має бути орієнтований на вікові особливості, рівень розвитку та здатності дітей. Важливо, щоб кожна вправа була цікавою і зрозумілою для всіх учасників.

2. Адаптація складності: Вправи повинні відповідати рівню плавальної підготовленості дітей,

а також їх фізичному розвитку. Важливо не перевантажувати дітей складними елементами, але поступово підвищувати рівень складності, щоб забезпечити прогрес.

3. Навчання через вправи: Кожна вправа є не тільки способом фізичного розвитку, а й засобом пізнання навколишнього світу, що допомагає дітям розвивати інтерес до навколишнього середовища.

4. Активна участь: Вправи мають бути такими, щоб кожен учасник був активним, без пасивних моментів. Це забезпечує кращу фізичну підготовку і підвищує мотивацію.

5. Емоційний вплив: Вправи не тільки сприяють фізичному розвитку, але й впливають на емоційний стан дітей, що особливо важливо для їх психічного розвитку. Позитивні емоції сприяють кращій взаємодії і підтримці мотивації.

6. Контроль навантаження: Під час занять важливо контролювати фізичне і психічне навантаження. Вправи повинні бути розраховані таким чином, щоб не спричинити перевантаження або втому, особливо на початкових етапах навчання.

7. Безперервне повторення та поступове ускладнення: Регулярне повторення вправ дозволяє закріпити техніку. Ускладнення вправ повинно відбуватися поступово, залежно від рівня підготовленості учнів.

8. Фізичне навантаження: Заняття повинні забезпечувати належне фізичне навантаження для розвитку сили, витривалості та координації, що є основою для покращення плавальних навичок.

9. Постійний контроль: Важливо, щоб тренер або керівник постійно контролював процес виконання вправ, щоб коригувати техніку і забезпечити безпеку дітей.

10. Систематичність і поступовість: Вправи повинні проводитись регулярно, з поступовим підвищенням складності, з урахуванням вікових і фізичних особливостей дітей, щоб ефективно сприяти їх розвитку [1, с. 8–10].

Ця методика допомагає створити оптимальні умови для навчання плаванню з елементами гімнастики, що сприяють розвитку фізичної підготовленості, психічної стійкості та соціальних навичок дітей.

Висновки і перспективи подальших досліджень Дійсно, сучасний стан здоров'я дітей в Україні викликає занепокоєння, і є необхідність застосовувати комплексні підходи до оздоровлення. Враховуючи все більше функціональних порушень, фізичне виховання повинно включати не лише традиційні методи, а й нові технології, серед яких важливу роль займає плавання з елементами гімнастики.

Плавання з елементами гімнастичних вправ, як засіб фізичного розвитку, має багатофункціональний вплив на організм дітей. Воно сприяє зміцненню серцево-судинної, дихальної систем, розвитку сили, витривалості та координації рухів. Більш того, завдяки специфічному середовищу (воді), плавання є низькоударним видом фізичної активності, що мінімізує ризик травм, що важливо для дітей з підвищеною схильністю до травмування.

Крім того, врахування вікових та індивідуальних особливостей, таких як морфофункціональні, фізичні та психічні параметри, є ключовим для розробки ефективних програм плавання для дітей 9–11 років. Плавання з елементами гімнастики допомагає розвивати не лише фізичні якості, а й сприяє формуванню позитивного психологічного настрою, зменшує рівень стресу та тривожності у дітей.

Вправи з елементами гімнастичного характеру у воді є важливим інструментом у навчанні плавання дітей 9–11 років. Вони не тільки сприяють адаптації до водного середовища, а й допомагають зменшити страх і підвищити рівень комфорту в воді. Такий підхід дозволяє дітям швидше освоїти техніку плавання завдяки ігровим елементам, що підвищують мотивацію та інтерес до процесу навчання.

Водночас, використання гімнастичних елементів у воді активно розвиває рухові навички, покращує координацію, гнучкість і силу. Вправи зазвичай включають різні варіанти підтримки, плавання на спині та животі, а також елементи рівноваги і координації. Це дозволяє дітям, які ще не вміють плавати, поступово освоювати необхідні рухи, а тим, хто вже володіє базовими навичками, вдосконалювати свої здібності.

Гімнастичні вправи у воді допомагають уникнути монотонності навчального процесу, підтримують інтерес дітей та забезпечують ефективне засвоєння рухових навичок через регулярне повторення, що є необхідним для досягнення високих результатів у плаванні.

Отже, систематичне включення плавання із застосуванням елементів гімнастики в програму фізичного виховання є важливим засобом не тільки для загального зміцнення здоров'я, але й для гармонійного розвитку дітей, сприяючи підвищенню їх фізичної підготовленості та психічного здоров'я.

Перспективним напрямком подальших досліджень може бути детальніше вивчення впливу кожного спеціального виду плавання із застосуванням вправ аквагімнастики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабаліч В. А. Методичні рекомендації для проведення занять з плавання у початковій школі. Кропивницький: ПП "Центр оперативної поліграфії "Авангард"; 2019. 56 с.
2. Волков Л. В. Спортивна підготовка молодших школярів : навч. посіб. Київ: Освіта України, 2010. 389 с.
3. Глазирін І. Д. Плавання : навч. посіб. Київ : Кондор, 2011. 502 с.
4. Грибан Г. П. Плавання. Прикладні аспекти : навч.-метод. посіб. Житомир : Рута, 2009. 156 с.
5. Купрієнко В. І. Навчимо дітей плавати. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 23 с.
6. Підгайна В. О. Вплив занять плаванням на здоров'я дітей молодшого шкільного віку. *Вісник Прикарпатського університету. Фізична культура*, 2023. Випуск 40. С. 76-80. doi: 10.15330/fcult.40.76-80
7. Полатайко Ю. О. Плавання. Івано-Франківськ: Плай, 2004. 259 с.
8. Райтаровська І. В., Шишкін О.П. Теорія і методика викладання плавання. Київ : КНТ, 2019. С. 56-58.
9. Шейко Л. В. Спортивні та рухливі ігри на воді як засіб розвитку фізичних якостей дітей молодшого шкільного віку. *Спортивні ігри*, 2022, 1 (23): С.68-75.
10. Pfeifer H. Fundamentals and principles of endurance training. *Principles of Sports Training*. Berlin: Sportverlag, 2019. P. 108-124.

Шило Олексій Миколайович,

ORCID ID: 0009-0005-7967-1468

аспірант кафедри стрільби та технічних видів спорту

Львівський державний університет фізичної культури

імені Івана Боберського

Shilo2040@gmail.com

Виноградський Богдан Анатолійович,

ORCID ID: 0000-0002-4417-2811

доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор,

завідувач кафедри стрільби та технічних видів спорту

Львівський державний університет фізичної культури

імені Івана Боберського

bvynohrad@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЦІЛІСНОГО ПОСТРІЛУ У СТРІЛЕЦЬКОМУ ХОРТИНГУ

FEATURES OF PERFORMING ELEMENTS OF A COMPLETE SHOT IN SHOOTING HORTING

Актуальність полягає у систематизації знань щодо деяких технічних особливостей у стрілецькому хортингу як нового виду стрілецького спорту, оскільки інформації в українському сегменті в мережі інтернет обмаль з цього напрямку.

Мета роботи – висвітлити особливості виконання елементів цілісного пострілу у стрілецькому хортингу.

Сьогодні існує велика кількість стрілецьких видів спорту та дисциплін, які є частиною олімпійських, неолімпійських та навіть традиційних видів спорту. Крім того, вони функціонують як окрема спортивна дисципліна, наприклад стрільба кульова, чи компонента багатоборств (біатлон). У статті запропоновано наступна авторська дефініція стрілецького спорту: стрілецький спорт – це група видів спорту, де регламентовано використовується спортивна зброя. Розроблено схему системи класифікації стрілецького спорту із врахуванням особливостей структури рухових дій, де стрілецький хортинг належить до динамічного виду самостійних дисциплін.

Виявлено, що структура цілісного пострілу у стрілецькому хортингу така сама як і в інших стрілецьких видах спорту. Встановлено, що елементами структури цілісного пострілу є: стійка, утримання зброї (затиск зброї), прицілювання, дихання та обробка спускового гачка (постріл).

Виявлено, що в стрілецькому хортингу використовують такі початкові положення: фронтальна, тактична (бойова), вівера, чампена, для стрільби однією рукою та для самооборони. Найпопулярнішими є фронтальна стійка та вівера, які рахуються базовими стійками. Особливістю набуття стійок у стрілецькому хортингу є видозміна базових стійок шляхом зміщення центру маси тіла. Набуття цих навичок має на меті навчити стрільця виконувати постріл з максимально безпечного положення, що дозволить більш ефективно підготувати спортсмена або військовослужбовця до ведення реальних бойових дій.

Ключові слова: стрілецький спорт, стрілецький хортинг, техніка стрільби, класифікація.

The relevance lies in the systematization of knowledge about some technical features in rifle horting as a new type of shooting sport, since there is little information in this area in the Ukrainian segment of the Internet.

The purpose of the work is to highlight the features of performing the elements of a complete shot in rifle horting.

Today, there are a large number of shooting sports and disciplines that are part of Olympic, non-Olympic and even traditional sports. In addition, they function as a separate sports discipline, for example, bullet shooting, or a component of all-around sports (biathlon). The article proposes the following author's definition of shooting sports: shooting sports are a group of sports where sports weapons are used in a regulated manner. A scheme of a classification system for shooting sports has been developed taking into account the features of the structure of motor actions, where rifle horting belongs to a dynamic type of independent disciplines.

It was found that the structure of a complete shot in horting is the same as in other shooting sports. It was found that the elements of the structure of a complete shot are: stance, holding the weapon (weapon grip), aiming, breathing and trigger pull (shot).

It was found that the following starting positions are used in horting: frontal, tactical (combat), weaver, champen, for one-handed shooting and for self-defense. The most popular are the frontal stance and weaver, which are considered basic stances. A feature of acquiring stances in horting is the modification of basic stances by shifting the center of mass of the body. The acquisition of these skills is aimed at teaching the shooter to execute a shot from the safest possible position, which will allow more effectively preparing the athlete for conducting real combat operations.

Key words: shooting sport, shooting horting, shooting technique, classification.

Постановка проблеми. Сьогодні у світі широкої популярності набувають нові види стрілецького спорту, зокрема це й стрілецький хортинг [7; 10; 11; 12]. За останні 60 років створено велику кількість організацій з нових видів стрілецького спорту, які їх популяризують як спортивну дисципліну та рухової активності в суспільстві на різних соціальних рівнях [12; 17; 18].

Так, сьогодні різні види стрільби є в програмах олімпійських, не олімпійських і традиційних видах спорту. Вони використовуються за для покращення фізичної активності населення, сприяють гармонійному фізичному і психологічному розвитку населення, навчають правильному поведінню зі зброєю та базовим технічним елементам стрільби [1; 2; 9; 12]. Окрім того, деякі види є ефективним засобом тренувань та підготовки військовослужбовців, поліцейських, спецпризначенців тощо [5; 6; 8; 9; 10]. Зокрема, виділяємо практичну стрільбу та стрілецький хортинг [6; 8; 9; 12].

Відзначаємо, що національні види спорту є ефективним засобом як фізичної підготовки населення так і його патріотичного виховання [3; 4; 5].

За для підвищення ефективності навчання та підготовки кваліфікованих стрільців, вважаємо за необхідне поглиблювати знання та покращення і модернізації методичної літератури, зокрема й того, що стосується техніко-тактичних особливостей стрілецького спорту.

Аналіз останніх джерел. Оскільки стрілецький хортинг новий вид національного бойового мистецтва та національного виду стрілецького спорту станом на сьогодні практично відсутні будь-які відомості стосовно нього. Однак, існують значна кількість наукових досліджень, які є дотичними до цього виду діяльності. Так, фахівці з різних видів стрілецьких дисциплін (Виноградський, Грибовський, Демічковський) працювали над розробкою навчальних посібників з обраного виду спорту, розробкою програм технічної, тактичної, психічної підготовки стрільців, їхньої матеріальної бази тощо [1; 2]. Окрім того, в науковому полі за останні роки активно досліджується практична стрільба, яка є схожа до стрілецького хортингу (Карпенко, Романчук, Рожечко) [6; 8; 9; 10; 19]. Суть цих робіт полягає у використанні практичної стрільби як засобу спеціальної стрілецької підготовки військовослужбовців та поліцейських [8; 13; 14; 15].

Проте, як вже згадувалось, практично немає праць з цієї проблематики, тому вважаємо за доцільне спрямувати наукові пошуки у цьому напрямі.

Мета роботи: встановити особливості виконання елменетів цілісного пострілу у стрілецькому хортингу.

Методи дослідження: аналіз наукової та методичної літератури, теоретичний аналіз та узагальнення, системний аналіз, порівняння, педагогічне спостереження, аналіз відеоматеріалів. У процесі аналізу інформаційних ресурсів опрацьовано літературні джерела українською та англійською мовами. Для огляду і порівняльного аналізу наукових праць використовували літературні бази Scopus, Google Scholar та Web of Science, офіційні веб-сторінки та ютюб канал стрілецького хортингу України. За тематикою література охоплювала опис різних стрілецьких видів спорту, їхню магальну діяльність та техніко-тактичну підготовку стрільців.

Завдання:

1. Визначити місце стрілецького хортингу у класифікації стрілецького спорту із врахуванням особливостей структури рухових дій.
2. Уточнити структуру цілісного пострілу у стрілецькому хортингу.
3. Обґрунтувати методику виконання цілісного пострілу з урахування початкових вихідних положень тіла спортсмена.

Результати дослідження. На основі аналізу літерні джерела та інтернет ресурсу, враховуючи власний досвід, ми пропонуємо наступну дефініцію стрілецького спорту: стрілецький спорт – це група видів спорту, де регламентовано використовується спортивна зброя [2]. Сьогодні існує велика кількість стрілецьких видів спорту та дисциплін, які є частиною олімпійських, неолімпійських та навіть традиційних видів спорту [1; 2; 13; 15]. Крім того, вони функціонують як окрема спортивна дисципліна, наприклад стрільба кульова, чи компонента багатоборства (біатлон) [1]. Стрілецькі види спорту варто поділити на відносно статичні дисципліни (кульова стрільба, стрільба з лука) та динамічні (практична стрільба, стрілецький хортинг) (рис. 1). Тому вважаємо доцільним надати наступну схему стрілецького спорту:

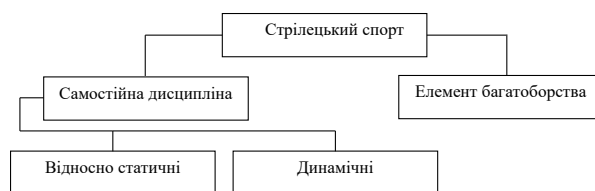

Рис. 1. Схема стрілецького спорту

Легко помітити, що більшість стрілецьких дисциплін між собою мають багато спільних рис та

технічних елементів, проте ще більше відмінних, які притаманні певному виду спорту. Так, техніка виконання пострілу у будь-якому стрілецькому спорті складається з таких основних компонентів [2; 7; 14; 15; 16]:

1. стійка;
2. утримання зброї (затиск зброї);
3. прицілювання;
4. дихання;
5. обробка спускового гачка (постріл).

Всі вони є послідовними та зв'язані між собою оскільки успіх виконання одного залежить від попереднього.

Зауважимо, що у всіх видах стрілецького спорту та навіть окремих дисциплін основні технічні елементи відрізняються. Для порівняння звертаємо увагу на стійки лучників з блочним та олімпійським луком або на стійки у стендовій та кульовій стрільбі [1; 2].

Так, техніка виконання кожного з цих елементів відрізняється в залежності від типу зброї, змагальних вправ, характеру ведення вогню, виду змагальної дисципліни тощо. До прикладу, у біатлоні є варіанти стрільби стоячи та лежачи, в стендовій стрільбі лише стоячи, а в прикладній стрільбі чи в хортингу існує велика кількість варіантів положення, яке залежить від: виду зброї (пістолет, гвинтівка), наявності укриття з якого ведеться стрільба, дистанції та виду мішеней тощо [12].

Констатуємо, що кожен стрілець має індивідуальні анатомічні та психологічні особливості. Тому це необхідно враховувати при вивченні та відпрацюванні стійки для стрільби [2]. Для стрільців-початківців важливо звернути особливу увагу на основні моменти в стійці, які постійно вимагають контролю не тільки зі сторони інструктора, а й з боку самого стрільця в процесі виконання вправи.

Правильна стійка має забезпечити спортсмену стійке утримання системи стрілець-зброя, рівновагу з мінімальним опором та навантаженням [1; 2].

Узагальнено, що у стрілецькому хортингу стрільба виконується з трьох рівнів: з коліна (середній рівень), стоячи (вищий рівень), лежачи (низький рівень). При чому, останній рівень може бути: лежачи на животі, на спині, на плечі [11; 14].

Загалом, у стрілецькому хортингу використовують такі види стійок:

- фронтальна;
- тактична (бойова);
- вівера;
- чемпена;
- для стрільби однією рукою;
- для самооборони.

Педагогічні спостереження довели, що на змаганнях найбільш широко використовують три з них, дві з яких є основними (базовими), а саме фронтальна й вівера, та допоміжна – для стрільби однією рукою.

Кожна з них має свої переваги й недоліки, однак важливим є вмінням використання кожної з них у певній тактичній ситуації або змагальній діяльності.

Стрілецька стійка «фронтальна». Встановлено, що ця стійка є найбільш популярною та розповсюдженою у багатьох видах стрілецького спорту й, зокрема, в стрілецькому хортингу. Фронтальна стійка більш спортивна [6; 9; 16]. Вона є базовою і невід'ємною частиною у практиці прикладної стрільби та стрілецькому хортингу. Фронтальна стійка має безліч переваг, проте найбільшою є простота у виконанні та те, що при необхідності учасник змагань може швидко почати рух, оскільки стрілецький хортинг є динамічним видом стрілецького спорту. У ній ноги мають бути розташовані на ширині плечей стрільця. Пальці стоп направлені у сторону мішені [7; 8; 16]. Більш досвідчені спортсмени часто навіть розвертають їх в середину. Це дозволяє отримати кращу стабільність та стійкість. Також, важливо тримати коліна трішки зігнутими, адже це дозволяє покращити стійкість, рівновагу, амортизацію, швидкість у разі необхідності в переміщенні. Вагу тіла потрібно рівномірно розподілити на обидві ноги [15].

Практика показала, що спина стрільця може бути випрямлена, або трішки подана вперед з легкою сутулістю в плечах. Плечі розслаблені, корпус напрямлений до мішені [15].

Серед недоліків виділяємо погану вертикальну стабілізацію (приціл ходить по вертикальній осі).

Стрілецька стійка «Вівера». За аналізом літературних джерел виявлено, що історія виникнення цієї стійки пов'язана з Джеком Вівером. Він був замісником шерифа та професійним стрільцем, який вперше її продемонстрував, тому вона й носить його ім'я [15].

Проаналізувавши відео-матеріали стверджуємо, що ця стійка подібна на лівосторонню боксерську стійку, проте тіло при злегка нахилене вперед. Зараз вона більш сучасна та трішки видозмінена. Для правильного виконання необхідно ноги розставити трішки більше ніж ширина плечей стрільця, носочки ніг спрямувати в сторону мішені, та, так само як в фронтальній стійці, розвернути до середини. При цьому права нога стрільця знаходиться по заду лівої ноги, таким чином, щоб носок передньої знаходився на рівні

п'яти задньої ноги. Вагу тіла слід розподілити рівномірно на обидві ноги.

Крім того, спина стрільця, як і в фронтальній стійці, може бути рівна, або трішки нахилена до переду, з легкою сутулістю в плечах. Плечі розслаблені, корпус спрямовано до мішені. На відміну від попередньої стійки, «Вівера» є більш тактичною та більш стійкішою, особливо після пересування [7].

Встановлено, що в стрілецьких видах спорту для стрільби застосовують не тільки положення стоячи, а й з коліна, лежачи на животі, на спині, з сильного та слабкого плеча [12].

Педагогічне спостереження показало, що для того щоб позиція для стрільби з коліна була комфортною, стрілець має підсісти на коліно таким чином, щоб утворився трикутник з трьох точок опори: стопа-коліно-носок. Так, якщо ми стаємо на праве коліно, то воно має бути на одній лінії з п'ятою лівої стопи. Стрілець підсідає правим сідничним м'язом на п'ятку правої ноги. Таким чином стрілець знаходиться в середньому комфортному положенні для стрільби з коліна. Ця позиція дозволяє швидко повернутись в верхній рівень для стрільби стоячи, або так само швидко вийти в нижній рівень для стрільби лежачи на животі, або з сильного та слабкого плеча [7; 15].

Також, в процесі дослідження встановлено ряд особливостей в стрілецькому хортингу та практичній стрільбі, які полягають у певних видозмінах вищезгаданих стрілецьких стійок [6; 7; 8; 10]. Перш за все, це обумовлено природою виникнення цих видів спорту. Оскільки стрілецький хортинг є динамічним видом стрільби, а мета змагань визначити найвлучнішого спортсмена за коротший час виконання вправи, швидкість прийняття стійки та стабілізування власного тіла й зброї відіграє значну роль. Окрім того, через специфіку змагальних вправ, яке зокрема полягає у виконанні пострілів з укриття, видозмінюються й початкове положення під час стрільби. Так, спортсмену необхідно прийняти стійку таким чином, щоб він міг вести вогонь по мішеням з укриття при цьому мінімізувати площу власного тіла, яке буде виводитися з безпечного місця [10].

Встановлено, що більшість видозмін базових стійок полягає у змінненні середньої точки маси тіла шляхом перенесення ваги на одну з ніг стрільця, або ж виконання певного прийому (наприклад півприсід), що забезпечить безпечне ведення вогню з укриття.

Проаналізувавши літературу, навчальні відео та інтернет ресурси, ми прийшли до висновку, що для

того аби вийти в положення для стрільби лежачи, стрільцю потрібно спочатку приклад зброї підтягнути під пахву правої руки, аби зробити рычаг, щоб дуло зброї знаходилося паралельно землі, долонею лівої руки впертись на тверду поверхню землі та одночасно з цим відкинути ліву ногу назад подавши корпус зі зброєю вперед. Корпус при цьому знаходиться також паралельно землі. Після чого опустити лікоть правої руки зі зброєю на землю, одночасно з цим опустити корпус та лягти на живіт. Ноги при цьому розвести трішки у сторони, п'ятки внутрішньою стороною торкаються до землі. Руки утримують зброю (карабін гвинтівка) так само як в позиції для стрільби стоячи, та стрільби з коліна. В такому положенні стрільцю легше влучити в мішень на великій відстані, адже в нього є для цього три опори, 1 – це робоче плече куди вкладений приклад зброї, 2 – це правий лікоть який утримує руків'я зброї, 3 – лівий лікоть який утримує цівку карабіна, або рушниці [9; 10].

Вихід в положення лежачи на животі з пістолетом виконується майже так само як і з гвинтівкою чи карабіном, лишень з невеликою відмінністю. Пістолет стрілець утримує зрізом каналу ствола в сторону мішені, утримуючи його на рівні очей, розвернувши шахтою магазину в праву сторону під кутом 45–50 градусів.

Коли стрілець вже в лежачому положенні, то тіло повернуте більш на праву сторону так, щоб ствол пістолета, рука праве плече, правий бік корпусу та права нога утворювали пряму лінію. Ліва нога при цьому зігнута в коліні і відведена трішки в сторону [10].

Педагогічне спостереження вказало, що в такому положенні стрільцю легше утримувати зброю при пострілі, швидше прицілюватись, і віддача після пострілу добре гаситься за рахунок утвореної прямої лінії руки, плеча та правої ноги стрільця.

Також, для того щоб з верхньої стрілецької позиції вийти в нижню позицію для стрільби з сильного чи слабкого плеча, потрібно зі стрілецької стійки в якій знаходиться стрілець, правою ногою зробити півкрок вліво, проносячи ногу перед опорною лівою ногою, підсісти в колінах витягнувши ліву руку з відкритою долонею до землі. При цьому утримувати зброю сильною рукою, зрізом каналу ствола чітко в сторону мішені, паралельно землі. Робочий палець при виконанні цих дій стрілець виводить в позицію «палець контрольний» і утримує його на рамці пістолета [7; 10].

Торкнувшись землі долонею та стегном лівої ноги, стрілець спокійно лягає на слабке плече, при

цьому лівою рукою допомагає утримувати пістолет. Ноги знаходяться у формі ножиці, права нога трішки попереду ліва позаду.

Якщо стрільцю потрібно змінити позицію з виходом на спину тоді він закидає ліву ногу вперед якомога далі так, щоб ступня виходила в напрямку мішені. Потім стрілець повертає таз вліво а спину відводить назад. Ноги в такій стрілецькій позиції знаходяться далі від центру, зігнуті в колінах на 30 градусів стопи розвернуті назовні.

Встановлено, що всі дії зі зміненням стрілецької стійки, швидке пересування зі зброєю, перезарядка або інші маніпуляції зі зброєю – проводяться з положенням робочого пальця за межами спускової скоби «палець контрольний» [2; 10].

Для перевірки стрілецької стійки, можна використовувати дошку яка стоїть на височині 20–30 см від підлоги або платформи. При виконанні на ній стрілецьких вправ буде видно помилки яких допускає спортсмен. Так, якщо стійка не правильна (рівна спина або центр маси тіла перенесений на п'яти) то стрілець не зможе встояти на дошці.

Виявлено, що після засвоєння правильної стійки в верхньому рівні, проводяться ускладнення виконання вправи, шляхом підсідання в середній рівень [6; 10].

Під час аналізу літератури, виявлено такі загальні-прийняті положення зброї для виконання стрілецьких вправ [10]:

Положення зброї № 1 – пістолет в кобурі, патрон у патроннику, запобіжник увімкнений.

Положення зброї № 2 – пістолет в кобурі (або в іншому місці, вказаному інструктором згідно з вправою), без патрона в патроннику, запобіжник увімкнений.

Положення зброї № 3 – пістолет в кобурі, (або в іншому місці вказаному інструктором згідно вправи), запобіжник увімкнений, магазин з боеприпасами окремо в підсумку (pouch).

Кобура на поясі стрільця має бути розташована з правої сторони стегна стрільця, на 3 години по часовому напрямку. Між лівою стороною руків'я пістолету та правою стороною бокових м'язів преса стрільця, має бути проміжок в 1–2 см.

Висновки:

1. Аналіз джерел дає підстави стверджувати, що стрілецький хортинг у системі класифікації стрілецького спорту із врахуванням особливостей структури рухових дій належить до динамічного виду самостійних дисциплін.

2. Виявлено, що структура цілісного пострілу у стрілецькому хортингу така сама як і в інших стрілецьких видах спорту. Встановлено, що елементами структури цілісного пострілу є: стійка, утримання зброї (затиск зброї), прицілювання, дихання та обробка спускового гачка (постріл).

3. В ході наукового дослідження виявлено, що в стрілецькому хортингу використовують такі початкові положення: фронтальна, тактична (бойова), вівера, чемпена, для стрільби однією рукою та для самооборони. Найпопулярнішими є фронтальна стійка та вівера, які рахуються базовими стійками. Особливістю набуття стійок у стрілецькому хортингу є видозміна базових стійок шляхом зміщення центру маси тіла. Встановлено, що дані прийоми виконуються через специфіку змагань в яких найбільше виконуються постріли з укриття. Набуття цих навичок має на меті навчити стрільця виконувати постріл з максимально безпечного положення, що дозволить більш ефективно підготувати спортсмена до ведення реальних бойових дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грибовський, Р. "Шляхи удосконалення технічної підготовки у стендовій стрільбі/Ростислав Грибовський." *Молода спортивна наука України: зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини.*– Львів (2014): 54–58.
2. Демічковський А. Проблема тактичної підготовки в багаторічній підготовці спортсменів із кульової стрільби. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2017. № 2. С. 54–58.
3. Єрьоменко Є. Аналіз результатів наукового дослідження стану вихованості у студентів фізичної культури та основ здоров'я в процесі занять бойовим хортингом. *Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University Series Pedagogical sciences*. 2020. Т. 3. С. 270–283.
4. Єрьоменко Є. Хортинг-національний вид спорту України. Київ, 2014. 1064 с. URL: <https://university.edu.science/handle/123456789/30> (дата звернення: 23.05.2024).
5. Єрьоменко, Е. А. "Впровадження заходів допризовної підготовки молоді в навчальних процес шкільного гуртка бойового хортингу." 2022. (дата звернення 05.02.2024).
6. Карпенко О. Практична стрільба з пістолета «I.P.S.C.» порівняльна характеристика практичної стрільби зарубіжних країн з Україною / О. Карпенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2022. – № 1 (116). – С. 389–392.
7. Мальцев О. В. Виникнення нової стрілецької дисципліни. Підхід "UTS" (Urban Tactical Shooting) до підготовки стрільця. *Humanities Studies*. 2022. № 12(89). С. 71–83.

8. Рожеченко В.М. Шляхи удосконалення рівня тактико-спеціальної, вогневої, фізичної та медико-тактичної підготовки кадрів сил безпеки і оборони України в умовах воєнного стану / В.М. Рожеченко, М.С. Осняк // Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України в умовах воєнного стану : матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 30 черв. 2022 р.). – Дніпро : ДДУВС, 2022. – С. 69–71.
9. Романчук, В. М. Організація тренувального процесу з практичної стрільби з військовослужбовцями підрозділів Сил спеціальних операцій Збройних сил України / В. М. Романчук, О. М. Боярчук // *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць*. Київ. 2018. Вип. 10 (104). – С. 81–85.
10. Федоров В. В., Піскунова О. Б. Роль практичної стрільби в системі вогневої підготовки поліцейських: психологічна складова. *Law and Safety*. 2021. Vol. 80, no. 1. P. 67–71.
11. Шило О., Єлін С. Розробка та впровадження навчальної програми з позашкільної освіти військово-патріотичного напрямку «стрілецький хортинг». *Якість професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в закладах вищої освіти*, 2024. с 251.
12. Шило О. Стрілецький хортинг як сучасний вид бойового мистецтва: проблема класифікації та перспективи розвитку. *Physical culture and sport: scientific perspective*. 2024. № 2. С. 80–89.
13. Що таке прикладна стрільба? <https://ipsc.org.ua/shho-take-praktychna-strilba/> (дата звернення 27.06).
14. Enos B. *Practical shooting: Beyond fundamentals*. Clifton, CO : Zediker, 1990. 201 p.
15. Frazer W. D. *American Pistol Shooting*. Skyhorse Publishing Company, Incorporated, 2015. 352 p.
16. IDPA match rules. URL: <https://www.idpa.com/idpa-match-rules/> (дата звернення 21.06).
17. IDPA Types of Matches. URL: <https://www.idpa.com/types-of-matches/> (дата звернення 21.06).
18. IPSC Rule Books. URL: <https://www.ipsc.org/ipsc-rules/rule-books/> (дата звернення 27.06)
19. The Effects of Innovative Shotgun Shooting Methods on Collegiate Shotgun Shooters / A. A. Wolfe et al. *International Journal of Physical Education, Fitness and Sports*. 2018. Vol. 7, no. 3. P. 57–65.

Наукове видання

ПЕДАГОГІЧНА ІННОВАТИКА: СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

№ 6

Коректура • *Ірина Чудеснова*

Комп'ютерна верстка • *Марина Михальченко*

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 9,06.
Замов. № 1224/894. Наклад 300 прим.
Підписано до друку 27.12.2024 р.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.